

KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI



e-ISSN: 2757-9662

K Ü L M İ R A

YAYINCI: MERSİN ÜNİVERSİTESİ

Cilt/Volume: 3
Sayı/Issue: 1
Haziran/June
2022



Dergi Hakkında

Amaç & Kapsam

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi bilim ve teknolojideki gelişmelere paralel olarak kültürel miras araştırmaları ile ilgili yapılan çalışmaları yayınlayan ve Uluslararası İndeks ve Veri tabanlarında taranan bir dergidir.

Kültürel Miras Araştırmaları,

- ✦ Kültürel Miras Araştırmaları ile ilgili kuramsal ve uygulamalı araştırma, tarama-inceleme, bildiri, vaka çalışması, kısa rapor ve editöre mektup niteliklerinden birine uygun eserler hakem değerlendirmesinden yayınlanabilir olduğuna dair karar verildikten sonra yayımlanır. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan eser, dergi editörlüğünce değerlendirme için hakemlere gönderilir.
- ✦ Konu ile doğrudan veya dolaylı etkinliklerde bulunan bilim insanları, araştırmacılar, arkeologlar, turizmciler, mimarlar ve mühendisler başta olmak üzere ve diğer uygulayıcılar arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımını güçlendirecek ve hızlandıracak, kolay erişilebilen, geniş katılımlı bir tartışma ortamı sağlamak ve bunları yayma olanağı yaratmak,
- ✦ Türkiye'nin teknolojik ve ekonomik kalkınmasında rol oynayabilecek kültürel miras araştırmaları alanında gelişmelere ilişkin sorunların daha etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması açısından büyük önem taşıyan kurumlar arası işbirliğinin başlatılmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- ✦ Kültürel Miras Araştırmaları dergisinde KÖR HAKEMLİK uygulaması mevcuttur. Yayımlanmasına, hakemlerin görüşü doğrultusunda Dergi Editör ve Yayın Kurulu karar verir. Gönderilen makaleler yayımlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu (bilimsel, mesleki, hukuki, etik v.b.) yazarlara aittir. Yayınlanan yazıların telif hakkı dergiye aittir ve referans gösterilmeden aktarılamaz. Araştırmacılar arasındaki bilimsel iletişimi oluşturmak amacıyla aşağıda nitelikleri açıklanan, başka bir yerde yayımlanmamış makaleler Türkçe olarak kabul edilmekte ancak özetinin İngilizce de basılması zorunluluğu vardır.
- ✦ Temel amaç, Kültürel Miras konu olabilecek durumunun titiz ve bilimsel temelli incelenmesi için yararlı olan mevcut kaynaklara genel bir bakış sağlamak ve bu alandaki son teknoloji ürünü yeni araştırmaları sunmaktır. Dergi, inceleme makaleleri, araştırma makaleleri ve ayrıntılı vaka çalışmaları yayınlacaktır. Disiplinlerarası katkılar çok takdir edilecektir.

Kültürel Miras Araştırmaları dergisinin kapsamı;

Kültürel Miras Araştırmaları İle İlgili Yapılan;

- | | |
|--|--|
| ✓ Tarihi ve geleneksel yapı teknikleri | ✓ Deneysel sonuçlar ve laboratuvar testleri |
| ✓ Ölçüm teknikleri | ✓ Analitik ve sayısal yaklaşımlar |
| ✓ Tahribatsız muayene, inceleme ve izleme | ✓ Onarım ve restorasyon için yenilikçi ve geleneksel malzemeler |
| ✓ Onarım ve restorasyon için yenilikçi stratejiler ve teknikler | ✓ Sismik davranış ve güçlendirme |
| ✓ Genel iyileştirici önlemler | ✓ Gerçekten yeni gelişmeler de dâhil olmak üzere ayrıntılı ve son teknoloji örnek olay incelemeleri |
| ✓ Yapıların onarımı ve güçlendirilmesi | ✓ Kültürel Miras ve Turizm |
| ✓ Kültürel miras için yersel fotogrametri uygulamaları, | ✓ Kültürel miras için Uzaktan Algılama uygulamaları |
| ✓ Kültürel miras için lazer tarama uygulamaları, | ✓ Arkeolojik çalışmalar |
| ✓ Kültürel miras için 3 boyutlu modelleme uygulamaları, | ✓ Mimarlık ve İnşaat çalışmaları |
| ✓ Kültürel miras için İHA fotogrametri uygulamaları | ✓ Sanat Tarihi çalışmaları |
| ✓ Kültürel miras için su altı fotogrametri uygulamaları | ✓ Kültürel mirasın anlaşılmasına yardımcı olabilecek yeni teknolojilerin tanımı. |
| ✓ Kültürel miras için Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik uygulamaları | ✓ Kültürel açıdan önemli nesnelerin daha iyi anlaşılması için veri analizi için istatistiksel yöntemlerin ve algoritmaların geliştirilmesi ve uygulanması. |
| ✓ Kültürel miras alanında bilgisayar bilimleri | ✓ İHA ile Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları, |
| ✓ Temel İnsansız Hava Araçları Uygulamaları, | ✓ İHA ile Endüstriyel ölçmeler, |
| ✓ İHA Fotogrametrisi ve İHA ile uzaktan algılama, | ✓ İHA ile deformasyon ölçmeleri, |
| ✓ İHA Lidar ve uygulamaları, | ✓ İHA ile madencilik ölçmeleri, |
| ✓ İHA ile Şehircilik ve ulaşım planları çalışmaları, | ✓ İHA ile yapılan tüm multidisipliner çalışmalar, |
| ✓ İHA ile hassas tarım uygulamaları, | |

Yayınlanma Sıklığı
İletişim

Yılda 2 sayı (Haziran-Aralık)
kulmira@mersin.edu.tr

WEB <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
Yayıncı Mersin Üniversitesi



Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi
Journal of Cultural Heritage Research

EDİTÖR

Prof. Dr. Murat YKAR

Mersin Üniversitesi, FBE / Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri – Mersin/Türkiye
myakar@mersin.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Ali ULVİ

Mersin Üniversitesi, FBE / Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri – Mersin/Türkiye
aliulvi@mersin.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Fatih VAROL,

fvarol@selcuk.edu.tr,

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü – Konya/Türkiye

EDİTÖR KURULU

- PROF. DR. Luo XIN,**
luoxinpk@gmail.com
Harvard Üniversitesi
- PROF. DR. Cengiz ALYILMAZ,**
calyilmaz@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- PROF. DR. Semra ALYILMAZ,**
semraalyilmaz@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- PROF. DR. Ertekin Mustafa DOKSANALTI,**
ertekin96@selcuk.edu.tr
Selçuk Üniversitesi
- PROF. DR. Metin EKİCİ,**
metin.ekici@ede.edu.tr
Ege Üniversitesi
- PROF. DR. Esmâ ŞİMŞEK,**
esimsek@firat.edu.tr
Fırat Üniversitesi
- PROF. DR. Mustafa ŞAHİN,**
mustafasahin@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- PROF. DR. Cumaali ŞABANOV,**
- PROF. DR. Mehmet TEZCAN**
- PROF. DR. Erden KAZHYBEK,**
- PROF. DR. Kadırali KONKOBAYEV,**
- DOÇ. DR. Ümit AYDINOĞLU,**
uaydinoglu@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- DOÇ. DR. Deniz KAPLAN,**
denizkaplan@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- DOÇ. DR. Meltem UÇAR,**
mucar@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- DOÇ. DR. Çilem UYGUN,**
cilemuygun@gmail.com
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
- DOÇ. DR. Figen ÇEVİRİCİ,**
figen.coskun@dpu.edu.tr
Dumlupınar Üniversitesi
- DOÇ. DR. Nurullah ŞAHİN,**
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
- DOÇ. DR. Onur ER,**
Düzce Üniversitesi
- DR. Öğr. Üyesi Halil SÖZLÜ,**
halilsozlu@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- DR. Öğr. Üyesi Alaattin BAŞODA,**
academy.absd@gmail.com
Selçuk Üniversitesi
- DR. Öğr. Üyesi Nizar POLAT,**
nizarpolat@harran.edu.tr
Harran Üniversitesi
- DR. Öğr. Üyesi İsmail ÇOBAN,**
ismailcoban@artvin.edu.tr
Artvin Çoruh Üniversitesi
- DR. Öğr. Üyesi Fahri VALEHOĞLU,**

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Orhan ALTAN, Honorary Member of ISPRS, ICSU EB Member, Türkiye

Prof. Dr. Hacı Murat YILMAZ, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi Dil Editörleri

DOÇ. DR. Savaş ŞAHİN,

savassahin@akdeniz.edu.tr,

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dergi Sekreteri

Seda Nur Gamze HAMAL

sedanurgamzehamal@gmail.com

Mizanpaj / Son Kontrol

Seda Nur Gamze HAMAL

sedanurgamzehamal@gmail.com

Arş. Gör. Abdurrahman Yasin YİĞİT

ayasinyigit@mersin.edu.tr

Mersin Üniversitesi, Harita Müh. Bölümü /Mersin

İçindekiler

Contents

Makaleler;

Araştırma Makaleleri*;

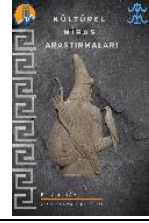
S. No	Makale Adı (Tr./En.) ve Yazar Adı
01-16*	<p>Via Egnatia Üzerinde Yer Alan Hebdomon'un (Bakırköy) Kentsel Arkeoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi (Evaluation of Hebdomon (Bakırköy) located on Via Egnatia from the Perspective of Urban Archeology) İlknur TÜRKOĞLU, Esra SAYIN</p>
17-25*	<p>Geleneksel Türk Konutu Üzerine Bir Envanter Çalışması: Fatma Sevim Dönmez Evi, Taraklı (A Surveying Study on Traditional Turkish Housing: Fatma Sevim Dönmez House, Taraklı) Özlem Özkan ÖNÜR, Esra MUTLU, Ahmet Celal APAY</p>
26-30*	<p>Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Temsili Bağlamında Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu Sergisi Örneği (Representation of Intangible Cultural Heritage Values: Atatürk Cultural Center Music Platform Exhibition Sample) Bahadır UÇAN</p>
31-36*	<p>Başköy Köyü'nde Yer Alan Çok İşlevli Bir Yapı (A Multifunctional Building Located in Başköy Village) Mürüvet HARMAN</p>

Tez Özeti;

S. No	Makale Adı (Tr./En.) ve Yazar Adı
37-43	<p>Eskiçağ Mezopotamya İnanışlarında Gök Hiyerofanisi (Sky Hierophany in Ancient Mesopotamia Beliefs) Harun DUMAN</p>



Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
e-ISSN 2687-6094



Via Egnatia Üzerinde Yer Alan Hebdomon'un (Bakırköy) Kentsel Arkeoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi

İlknur Türkoğlu*¹, Esra Sayın¹

¹*İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İstanbul, Türkiye*

Anahtar Kelimeler

Via Egnatia,
Bakırköy,
Hebdomon,
Kentsel Arkeoloji,
Kültür Mirası.

ÖZ

Günümüzde Bakırköy'ün bulunduğu alan, Bizans Dönemi'ndeki adı ile Hebdomon; Antik Roma yolu olan Via Egnatia güzergâhı üzerinde yer alır ve imparatorluk ileri gelenlerinin yazlık saraylarının, dini yapıların ve ordugâhın yer aldığı önemli bir yerleşmedir. Bizans Dönemi'nde Latin ve Arap istilaları sırasında büyük zarar gören bu yapılar, zamanla terk edilmiş ve birer yıkıntıya dönmüştür. Yeterli belgeleme ve koruma çalışması yapılmayan kalıntılar, Cumhuriyet Dönemi boyunca da tahrip olmaya devam etmiştir. Hebdomon ile ilgili bilgiler çoğunlukla antik dönem yazarlarının anlatılarından ve Osmanlı'nın son döneminde, kent Fransız işgali altında iken, kısıtlı imkânlarla gerçekleştirilen arkeolojik kazıların bilimsel yayınlarından öğrenilmektedir. Bu çalışmada, mümkün olduğunca ilk el kaynaklara ulaşılarak önce Via Egnatia yolu ele alınmış, ardından Bizans Dönemi'nde Hebdomon'da yer aldığı bilinen, kimisi tamamen yok olmuş, kimisinin sadece birkaç parçası kalmış yapılar tanıtılmış ve yerleşimin o dönemdeki durumunun bir betimlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak, ortak kültür mirasımız için önemli arkeolojik değerlere sahip olan çağdaş Bakırköy'de bu kalıntılar üzerinde belgeleme, koruma ve bilgilendirme çalışmaları yapılması, kültür mirasının yerel kimliğe katkı sağlayacak şekilde değerlendirilmesi bağlamında çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Evaluation of Hebdomon (Bakırköy) located on Via Egnatia from the Perspective of Urban Archeology

Keywords

Via Egnatia,
Hebdomon,
Urban archaeology,
Cultural Heritage,
Bakırköy.

ABSTRACT

The area where Bakırköy is located today, called Hebdomon in the Byzantine Period, is located on the ancient Roman road Via Egnatia route, and is an important settlement where the summer palaces of the imperial dignitaries, important religious buildings and military camp are located. These structures, which were badly damaged during the Latin and Arab invasions in the Byzantine Period, were abandoned over time and turned into ruins. The ruins, which were not adequately documented and protected, continued to be destroyed during the Turkish Republican Period. We learn about Hebdomon mostly from the narratives of ancient writers and from the publications of archaeological excavations carried out with limited means when the city was under French occupation in the last period of the Ottoman Empire. With this study, it was reached at primary sources to study Via Egnatia then the structures that were known to be located in the Hebdomon settlement in the Byzantine Period, some of which were completely destroyed, some of them only a few parts were introduced, and a description of the situation of the settlement at that time was tried to be made. In the light of all this informations, it has been tried to propose solutions in the context of documenting, protecting, informing and evaluating the cultural heritage in a way that contributes to the local identity on these remains in contemporary Bakırköy, which has important archaeological values for our common cultural heritage.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Kaynak Göster (APA) / Cite this;

*(iturkoglu@gelisim.edu.tr) ORCID ID 0000-0003-3731-9130
(esayin@gelisim.edu.tr) ORCID ID 0000-0002-8982-0042

Türkoğlu, İ. & Sayın, E. (2022). Via Egnatia Üzerinde Yer Alan Hebdomon'un (Bakırköy) Kentsel Arkeoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 01-16.

1. GİRİŞ

Kentsel arkeoloji, XIX. yüzyılda Avrupa’da Sanayi Devrimi ile birlikte kentlerin daha önce yerleşilmemiş bölgelerinde gelişen yapılaşma ve sanayi için gerekli hammaddelerin çıkarılması için yeraltının daha önce ulaşılmamış katmanlarında yapılan madencilik faaliyetleri ile gelişmeye başlamıştır. Daha sonraki süreçte ise II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa’da tahrip olan tarihi kentsel dokunun yeniden inşa süreci ile ‘Kentsel Arkeoloji’ terimi kullanılmaya başlanmıştır¹. Kentsel arkeoloji çalışmaları, o günden bugüne dek sürekli bir gelişme içinde olup uluslararası toplantılara dahil edilmiş ve böylece bu toplantılarda alınan kararlara da bağlı olarak kuralları belirlenmiştir.

Kentsel arkeolojinin genel anlamı ile arkeolojiden; amaç, boyut ve paydaşlar açısından farklılıkları olsa da her ikisi de aynı bilimsel kazı ve araştırma yöntemlerini kullanmaktadır. Kentsel arkeolojinin başlıca konusu olan kentlerin, arkeolojik katmanlarına müdahale eden büyük ya da küçük çaptaki inşaat projelerinin kentsel arkeoloji açısından avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu tür inşaat projeleri; daha önce ulaşılmamış derinlikte ve boyuttaki kültürel katmanların açığa çıkmasını sağladığı gibi, bu tür çalışmalarla ortaya çıkan bilginin kentin kültürel kimliğine ne kadar katkı sağlayacağı, çoğunlukla planlama süreçlerine bağlı kalmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle Avrupa bölümü nispeten daha iyi korunmuş ve bir kültür rotası olarak değerlendirilen Roma yolu “Via Egnatia” ele alınacaktır. Ayrıca Bizans Dönemi’nde askeri ve dini özellikleri ile önemli bir yerleşim haline gelen Bakırköy, buranın Via Egnatia güzergahı ve Bizans Katmanı kentsel arkeoloji bağlamında değerlendirilecektir. Bakırköy, tarih boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış olan İstanbul’un önemli bir yerleşmesi olmasına rağmen, ne yazık ki bu kültür katmanlarının çoğunu kaybetmiş ve günümüzde tarihi kimliğinden çok uzakta, kültür varlıklarının yok sayıldığı, ağır bir yapılaşmanın altında geçmişi olmayan bir semte dönmüştür.

2. VIA EGNATIA’NIN GÜZERGAHI

Yol Arnavutluk’ta Dıraç kentinden başlar ve İstanbul’da biter. Roma Cumhuriyeti’nin İlirya, Makedonya ve Trakya bölgelerinden geçer. Yolun geçtiği bölgeler günümüz dünyasında Arnavutluk, Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye topraklarındadır (Şekil 1). Yaklaşık 1120 km. uzunluğundadır. Trakya’da İpsala’dan giriş yaparak sırasıyla; Enez, Edirne, Çorlu, Marmara Ereğlisi, Silivri, Küçükçekmece ve Bakırköy’den geçerek Altın Kapı’dan kent merkezine ulaşır (Özbayoğlu, 2011).



Şekil 1. Via Egnatia güzergahı (URL-1)

3. ROMA DÖNEMİ’NDE VIA EGNATIA’NIN İNŞASI

Tarihöncesi dönemlerden itibaren insanlar çeşitli amaçlarla seyahat etmiş, doğanın ve arazinin yapısına göre en uygun güzergâhları seçerek kendilerine yollar belirlemiştir. Özellikle İlk Tunç Çağı’nda Anadolu ile yakın çevresindeki bölgeler arasında ticaretin gelişmesiyle, kervan yolları daha belirgin hale gelmiş ve daha çok insan grubu tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Efe, 2003). İlerleyen dönemlerde de genellikle eski yollar kullanılmaya devam edilmiş ve bu rotalara ek olarak ana ve tali yollar inşa edilmiştir (Şekil 2).



Şekil 2. İlk Tunç Çağı’nda ticari yollar (Efe, 2003)

¹ Kentsel arkeoloji konusunda daha kapsamlı bilgi için bkz.: Belge, 2004; Belge, 2005.

Via Egnatia'nın kökenleri diyebileceğimiz ve antik yazarların anlatılarında zaman zaman bahsi geçen bu yollar, Küçük Asya'nın batısında yeni bir Roma yolu yaratmaya uygundur. Doğu Makedonya'dan Trakya'ya uzanan ve olasılıkla MÖ 480'de Xerxes tarafından kullanılmış olan yol, MÖ 146'da Makedonya bir Roma eyaleti olduktan sonra, V. Philip tarafından MÖ II. yüzyılda yapılmıştır. Bu yol olasılıkla, daha sonra Romalılar tarafından ölçülerek mil taşları ile donatılacak olan Via Egnatia yolunun öncülü kabul edilmiştir (French, 1997).

Eski insanların, doğanın el verdiği imkânlarla kullandığı bu yol, Roma Devleti'nin kurulması ile siyasi bir nitelik de kazanmıştır. Via Egnatia yolu Roma Devleti'nin siyasi bir amaçla yaptırdığı; insan, meta ve düşünce akışını sağlayan bir güzergâhtır (Zachriadou, 1999). Via Egnatia MÖ II. yüzyılda Polybius tarafından betimlenmiştir. Strabon bu anlatıyı şu şekilde aktarmaktadır:

"Via Egnatia, Apollonia'dan Doğu'ya uzanır. Millerle ölçülmüş, İpsala'ya ve Arda ırmağına kadar sınır taşlarıyla donatılmıştır. Toplam uzunluğu 535 mildir." (Strabon, 2000 ed.).

1974 yılında Selanik'in birkaç mil uzağında Gallikos Nehri'nin yatağında bulunan bir taşın üzerindeki yazıt, yolun adı ve yaptıran kişi hakkında kesin bilgiler vermiştir. Taşın üzerinde Latince ve Yunanca olarak iki dilde Makedonya Prokonsülü Gaius oğlu Gnaeus Egnatius'un adı yer almaktadır. Buna dayanarak yolun yapım çalışmalarının MÖ 146-143 arasında Egnatius'un Prokonsüllük döneminin başlarında gerçekleştiği varsayılmaktadır (Pehlivan, 2010).

Yol, Roma Cumhuriyet Dönemi boyunca askeri niteliğini ve önemini korumuştur. Bir süre ilgilenilmeyen yol, MS II. yüzyılın başında Traianus Dönemi'nde Parth savaşına hazırlık yapılırken yeniden inşa edilmiştir. MS II. yüzyıldan başlayarak imparatorluğun Doğu Akdeniz'e verdiği önemle birlikte yol düzenli olarak bakıma alınmıştır. Hadrianus, Marcus Aurelius, Septimius Severus, Caracalla ve MS III. yüzyılın sonlarındaki tetrarşi (dörtler erki) dönemlerinde de tamir çalışmaları devam etmiştir (Lolos, 2007).

Roma Dönemi boyunca yol; askeri birliklerin, imparatorların, yöneticilerin ve posta servisinin kullanımındadır. Örneğin; MÖ 49/48 yılındaki Dyrrhachium Muharebesi esnasında Iulius Caesar ve Pompeius Magnus'un orduları Via Egnatia'yı kullanmıştır (Hammond, 1974). Yol üzerinde ele

geçen mil taşlarına göre ise İmparator Traianus'un yönetimi esnasında, yolun tamiratına öncelik verdiği anlaşılmaktadır (Lolos, 2007). MS V. yüzyıla gelindiğinde ise bölgedeki karışıklıklar nedeniyle yol tahrip olmuş ve eski önemini kaybetmiştir.

4. BİZANS DÖNEMİ'NDE VIA EGNATIA²

MS 324 yılından sonra Diocletianus'un reformlarını devam ettiren ve Bizans dünyasının idari sistemini oluşturan İmparator Constantinus 330 yılında Byzantion'u başkent yapmış ve klasik dünyanın merkezini Constantinopolis'e taşımıştır (Gregory, 2010; Ostrogorsky, 2015 ed.). Constantinus yeni düzene layık bir başkent yaratmak için yeni imar planları yapmış ve bu amaç doğrultusunda hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Constantinopolis'in İmparatorluğun iktisadi, idari, askeri, kültürel ve dini merkezi haline gelmesiyle birlikte bu dönemde Via Egnatia'da yeniden önem kazanmıştır (Gregory, 2010; Ostrogorsky, 2015 ed.).

MS VI. yüzyıla gelindiğinde Via Egnatia'nın hala imparatorluk için önemli bir yol olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Prokopios, İmparator Iustinianus'un Via Egnatia için bütçe ayırarak yolda yenileme çalışmaları başlattığını aktarmaktadır.

"Şehrin banliyösünde, yapılış biçiminden dolayı Strongylum (yuvarlak) adını verdikleri bir kale vardır. Buradan Regium'a giden yol çoğunlukla engebeliydi ve yağmur yağdığında bataklığa dönüşüp yolculuğu zorlaştırıyordu. Ama İmparator (Iustinianus), yolu her biri bir yük arabası büyüklüğündeki taş bloklarla döşedi ve böylece daha kolay kullanılabilir hale getirdi. Region'a kadar uzanan bu yolun genişliği, zıt yönlerde giden iki yük arabası için sıkıntısı olmayacak şekildedir. Döşeme taşları ise son derece kaba ve değirmen taşı kadar büyüktür. Pürüzsüz ve düzgün bir yüzey oluşturacak şekilde çok dikkatli işlenmişlerdir. Taşların birleşme noktaları adeta birlikte büyümüş gibi birbirlerine tam otururlar." (Procopius, 1940 ed.).

Bu betimleme bize Via Egnatia yolunun nasıl inşa edildiği ve nasıl görüldüğü hakkında bilgi vermektedir.

Via Egnatia güzergâhı, Son Haçlı seferlerinde de kullanılmıştır. Haçlılarla beraber seyahat eden Foucher de Chartres, Haçlılarla Galya ve İtalya'yı geçmiş, Bari'den denize açılmış ve Dıraç'ta karaya çıktıktan sonra Via Egnatia üzerinden Mayıs 1097'de Constantinopolis'e gelmiştir (Malamut, 2016). Ancak Constantinopolis'in yağmalanması ve Latin

² Modern tarih yazıcılığında sıklıkla tercih edilen ve bu çalışmada da kullanılan *Bizans Dönemi* kavramı; MS 330 yılında Yeni Roma kentinin kuruluşundan Batı Anadolu'ya Osmanlıların gelişine ve 1453'te İstanbul'un fethine kadar olan süreci ifade etmektedir. Ancak bahsi geçen dönemler farklı bilim insanları tarafından farklı isimlerle adlandırılmıştır. Bunlardan ilki *Geç Roma İmparatorluğu* ya da *Geç Antik Çağ* kavramlarıdır. Turhan Kaçar yakın geçmişte yayımladığı *Geç Antik Çağ Nedir?* başlıklı çalışmasında Geç Antik Çağ kavramının, Türk tarih ve arkeoloji araştırmacıları tarafından algılanış biçimini ve Türk tarih yazıcılığı açısından önemini detayları ile ele

almıştır. Kaçar bu çalışmasında Geç Antik Çağ'ın geniş kronolojik aralığını *kısa* ve *uzun* Geç Antik Çağ kavramları ile değerlendirmiştir. Özetle *Geç Roma İmparatorluğu* ya da *Geç Antik Çağ* kavramlarını tercih eden bilim insanları MS III.-VIII. yüzyıllar arasını geçiş süreci olarak tanımlarlar ve anlatılarında toplumsal değişim ve gelişimleri temel almaktadırlar. *Doğu Roma İmparatorluğu* kavramını tercih eden araştırmacılar ise genellikle doğu topraklarında Hıristiyanlaşarak varlığına devam eden Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümünü temel alan çalışmalara imza atmaktadırlar. Daha kapsamlı bilgiler için bkz.: Kaçar 2018; Mango, 2015; Mitchell, 2016.

İmparatorluğu'nun kurulması ile sonuçlanan ve 1204'de biten Dördüncü Haçlı Seferi ile yol tekrar güvensiz hale gelmiştir. Bu dönemde yolun yeniden işlevsellik kazanabilmesi için yolu denetim altına alacak, yolun stratejik ve ekonomik potansiyeliyle ilgilenecek, bakımı ve güvenilirliğini garanti edecek birleştirici bir güce ihtiyaç vardır. İlerleyen dönemde bu güç Osmanlı Devleti olacaktır (Oikonomidis, 1999).

5. OSMANLI DÖNEMİNDE VIA EGNATIA: SOL KOL

Osmanlı Dönemi'nde de Via Egnatia önemini korumaya devam etmiştir. Artık Roma İmparatorluğu'nun iki başkentini birleştirme gibi bir amacı olmasa da İstanbul'dan Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'a giden anayol olarak kullanılmıştır. Özellikle büyük ordular hareket ederken bu yolu tercih etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu topraklarını Yunanistan ve Arnavutluk'a doğru genişletirken Via Egnatia özel bir önem kazanmış ve burada askerî harekâtlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ticaret yolu olarak, daha ucuz ve kolay olduğu için deniz yolu kullanılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde yolların ve köprülerin onarımından, yolcuların güvenliğinden ya da barınmasından sorumlu bir devlet dairesi bulunmamaktadır. Yönetim bu tür işleri ya o bölgenin halkına yüklemiş ya da derbendi gibi güvenlikten sorumlu özel kuvvetler tayin etmiştir. Ayrıca yollara yakın köylerde oturanlar da yolların, köprülerin ve menzillerin bakımını sağlamakla görevlendirilmiştir. Bunun karşılığında da bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır (Dimitriadis, 1999). Bu konuda etkin olan bir diğer Osmanlı kurumu da vakıflardır. Via Egnatia üzerindeki koşullar incelendiğinde birkaç büyük vakfın, özellikle imparatorluğun gerileme döneminde kurulmuş olduğu görülmektedir. II. Murad, II. Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde vakıflarda bir artış olduğu göze çarpar. Bu dönemlerde Via Egnatia'nın imparatorluk için daha fazla önem taşıdığı, bu nedenle yolu geliştirme amacıyla özel çaba harcadığı düşünülebilir (Dimitriadis, 1999).

Via Egnatia yani Osmanlı Dönemi'ndeki adı ile Sol Kol'a bağlı bölgelerdeki gazi ya da beyler içindeki en etkili isim Gazi Evrenos ve onun ailesinden gelenlerdir. Yol üzerindeki Yenice-i Vardar, Selanik, Gümülcine gibi kentlerde en önemli ve büyük vakıfları da bu ailenin bireyleri kurmuşlardır. I. Murad (1404-1451) zamanında Osmanlılar Avlonya'nın da alınması ile birlikte Via Egnatia üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. II. Murad, o dönemde denizyollarına hâkim olan

Venediklilere karşı Makedonya ve Arnavutluk fetihlerine önem verdiği için ve yolun daha iyi işlev görebilmesi için inşaatlar ve vakıflarla donatmıştır. 1427'de Meriç Nehri üzerinde Uzunköprü'yü inşa ettirmiştir. II. Murad ayrıca yol güzergâhındaki Edirne ve Selanik gibi kentlerde de cami, hamam ve imaretler inşa ettirmiştir (Dimitriadis, 1999).

II. Beyazıt döneminde, Venedik ile yapılan ikinci savaş sırasında (1499-1502) Via Egnatia bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu için son derece önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde Selanik, Edirne, Keşan ve Dimetoka'da devlet ricali tarafından birçok vakıf kurulmuştur (Dimitriadis, 1999).

1591 yılında Lorenzo Bernardo isimli Venedikli bir soylu, senato tarafından balyos³ olarak özel bir görevle İstanbul'a gönderilmiş ve Venedik'ten İstanbul'a kadar Via Egnatia yolunu kullanmıştır (Dimitriadis, 1999). Yolculuk boyunca tuttuğu günlük, o dönemde yolun durumu hakkında geniş bilgi vermektedir. Selanik, Yeni Pazar, Kavala, Gümülcine, İpsala, Tekirdağ ve Silivri üzerinden geçerek İstanbul'a ulaşmışlardır. Geçtikleri kentlerde bakımlı kervansaraylarda kalmışlardır ve bu da bize yolun o dönemde bakımlı ve güvenli olduğunu kanıtlamaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde Via Egnatia'nın önemli bir işlevi de Roma ve Bizans Dönemlerindeki niteliğini koruyarak gelişen "haberleşme ağı" olma özelliğidir. Osmanlı ulak ve menzilhane sistemi, modern haberleşme teknikleri öncesi bir çağda imparatorluk emirlerinin merkezden taşraya ya da taşradan merkeze iletilmesini sağlıyordu (Heywood, 1999).

6. VIA EGNATIA BAKIRKÖY BÖLÜMÜ

Bakırköy ilçesi günümüzde Doğu'da Zeytinburnu sınırını oluşturan Çırpıcı Deresi ile Batı'da Küçükçekmece ile sınırlıdır. Via Egnatia, Trakya'dan geçip Küçükçekmece'ye ulaşmaktadır. Küçükçekmece'de tarihsel kaynaklara göre Roma Dönemi'nde, Regium veya Rhegion adını taşıyan bir yerleşme bulunmaktadır. Küçükçekmece Gölü'nün güneydoğusundaki bu yerleşme, Via Egnatia üzerinde bir yol istasyonu olarak tanımlanmıştır. Roma Dönemi'nde imparatorluk içindeki yerlerin uzaklıklarını bildiren Tabula Peutingeriana'da başkent 12 mil batısında Regium gösterilmektedir (Yılmaz, 2017).

Güzergâh, Küçükçekmece'den sonra Yeşilköy'e ulaşmaktadır. Yeşilköy (Dekatos) kalıntılarının yokluğuna karşın tarihsel kaynaklardaki kayıtlarla yeri kanıtlanabilen bir yerleşmedir. 'Onuncu' anlamına gelen Dekatos'un konumu, yakınındaki yerleşme olan ve 'Yedinci' anlamına gelen Hebdomon ile bağlantı kurularak belirlenebilmiştir⁴ (Yılmaz, 2017).

³ Osmanlı Devleti ve Venedik arasındaki diplomatik ilişkileri yürüten Venedik'in üst düzey temsilcilerine verilen ünvanıdır. Detaylı bilgi için bkz.: Şakiroğlu, 1992.

⁴ Yeşilköy'ün Osmanlı Dönemi'ndeki adı Hagios Stephanos'tur ve adını Aziz Stephanos almıştır. Via Egnatia

yolunun üzerindedir. Hagios Stephanos Ortodoks kilisesinin etrafındaki bazı yapıların duvarlarında Bizans Dönemi yapı parçaları devşirme olarak kullanılmıştır. Bu durum Bizans Dönemi'ndeki yerleşim alanının bugünkü kilisenin bulunduğu alanın etrafında yer aldığını

6.1. Bizans Dönemi'nde Hebdomon

Hebdomon, Bizans Dönemi'nde bir *proasteion*, yani sur dışında kalan dış mahalledir. Million Taşı'ndan 7 mil –yaklaşık 10 km.- uzaklıktadır (Van Millingen, 1899).

Bakırköy'ün Roma Dönemi'ndeki adı "Septimum"dur. Bazı tarihçiler bu adı Romalı İmparator Septimus Severius'tan aldığı iddia etse de aslında Latince "Yedinci" demektir ve Hagia Sophia'nın önündeki zafer meydanı Augustaion'da bulunan Million taşından itibaren yedinci milde yer aldığı için bu ismi almıştır. Million taşı Roma imparatorluk yollarının başlangıç, yani sıfır noktası olarak kabul edilmiştir ve başkent Roma'ya kadar uzanan Via Egnatia'nın da başlangıcıdır (Tuna ve Şeker, 2009).

Yerleşme, Bizans devleti kurulduktan sonra Yunanca Hebdomon adını almıştır⁵. Özellikle I. Theodosius ve Iustinianus dönemlerinde gelişmiş ve sur dışında kalan önemli bir yerleşme halini almıştır. MS VI. yüzyılda Hebdomon'u kente bağlayan yol taş döşenerek iki arabanın rahatça geçebileceği şekilde genişletilmiştir (Doğaner, 2012). Bu antik yolun günümüzde Bakırköy'de İstanbul Caddesi olarak varlığını koruduğu söylenebilir (Öncü & Çölmekçi, 2018).

Geniş Hebdomon Ovası, güvenli bir liman, su kaynakları ve merkeze uygun uzaklığı ile hem askeri hem de sayfiye yeri olarak seçilmesine neden olmuş ve saraylar, kiliseler inşa edilmiştir. Millingen'e göre Hebdomon adının geçtiği en eski metin, MS 364 tarihli bir kroniktir. Bu metinde I. Theodosius yönetiminden önce Hebdomon'da bir sarayın varlığından bahsedilmektedir (Van Millingen, 1899).

I. Basileios gibi pek çok imparator, zafer yürüyüşlerini Hebdomon'dan başlatmıştır. Valens 28 Mart 364'de Hebdomon'da imparator ilan edilmiştir. Valens, Constantinopolis'in her yerinde olduğu gibi kentin önemli bir banliyösü olan Hebdomon'da da mimari eserler yaptırmıştır. Törenler Kitabı'na göre, o zamandan itibaren imparatorların tahta çıkışlarının Hebdomon'da ilan edilmesi bir gelenek haline

gelmiştir. Bu gelenek X. yüzyıl ortalarına kadar süregelmiş ve Valens'in ardından 10 imparator Hebdomon'da hükümdarlığa yükselmiştir (Freely ve Çakmak, 2017). Bu imparatorlar; II. Theodosius, I. Leo, Zeno, Basiliscus, Mauricius Tiberius, Phocas, V. Leon, Nicephorus II. Phocas'tır (Van Millingen, 1899).

Bizans Dönemi'nde Hebdomon Ovası askeri talimler için kullanılmaktaydı, dolayısıyla İtalya'da Tiber kıyılarında bulunan eski Mars Meydanı'ndan alınma Campus Martius adıyla anılmaya başlanmıştır. Burası Valens'ten itibaren imparatorlar için bir sayfiye yeri haline gelmiş ve bir liman, bir mahkeme binası, saray, meydan, hipodrom, çeşitli portikolar, çeşmeler, kiliseler, manastırlar ve çok büyük bir sarnıç yapılmıştır (Van Millingen, 1899). Günümüze bunlardan sadece Fildamı Sarnıcı ayakta kalmıştır.

Iustinianus'un çağdaşı Ioannes Lydus, De Magistratibus adlı eserinde, Hebdomon'daki ana meydanın önünde anıtsal bir sütunun yer aldığını aktarmaktadır (Ioannes Lydus, 1837 ed.). Ioannes Lydus'un yazdığına göre sütunun tepesinde imparatorun heykeli vardır ve bahsedilen imparator I. Iustinianus olmalıdır. Bu sütun Via Egnatia üzerindeki meydanın önünde yer alan anıtsal ya da kutlama amaçlı alanın bir parçası olarak tanımlanabilir.

Diğer bir yazılı kaynak, yine I. Iustinianus Dönemi'nde yaşamış olan Ioannes Malalas'ın metinleridir. Malalas, 558 Aralık ayında gerçekleşen depremin etkilerini anlatır ve Hebdomon bölgesindeki kent duvarlarının ve kiliselerin yıkıldığını yazar (Malalas, 1986 ed.). Bunların arasında bir sütunu da sayar ve depremin "Ioukoundianai'de dikilen sütun heykeli ile birlikte" devirdiğini söyler. Theophanes Confessor'un kroniğinde ise "Ioukoundianai sarayının önünde duran somaki sütun, heykeli ile birlikte devrildi." diye aktarılmaktadır (Theoph., 1997 ed.). Sütunun mermer kaidesi bugün Hagia Sophia'nın avlusunda korunmaktadır (Taddei, 2013; Şekil 3).



Şekil 3. Ioukoundianai sarayının önündeki sütun kaidesi (Demangel, 1945)

göstermektedir. Kapsamlı bilgi için bkz.: Tuna & Şeker, 2009.

⁵ Van Millingen 1899 tarihli *Byzantine Constantinople* adlı eserinde antik kaynaklarda adı geçen Hebdomon

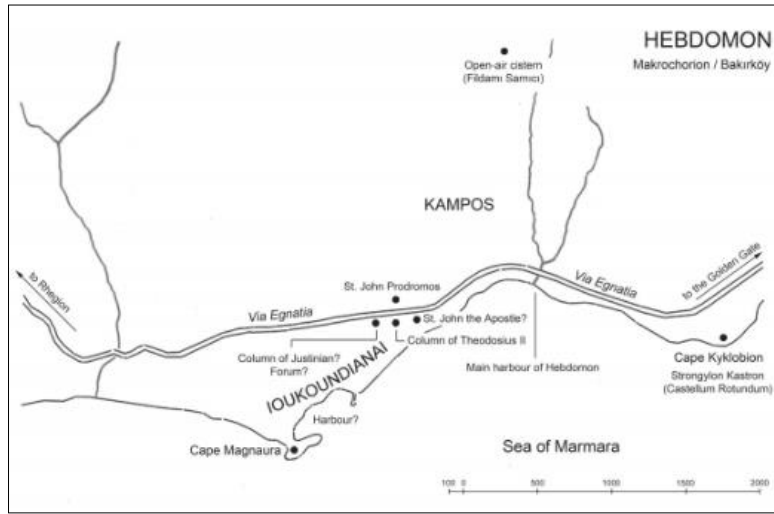
yerleşmesinin gerçek yeri hakkındaki tartışmalara ayrıntılı olarak değinir ve bugünkü Bakırköy'ün Bizans Dönemi'nde Hebdomon olduğu sonucuna varır. Bkz.: Van Millingen, 1899.

Bakırköy'ün Bizans Dönemi hakkında bilgiler veren diğer bir belge, Papa Constantinus'un ziyaretinin anlatıldığı metindir. İmparator II. Iustinianus, Papa Constantinus'a bir mektup yazarak resmi bir ziyaret için başkente davet etmiştir (Duchesne, 1886). Papa 710 yılında Roma limanından ayrılarak Napoli'ye ulaşır ve oradan Otranto'ya gelir. Ardından da Kea Adası'na ve II. Iustinianus'un oğlu Tiberius'la beraber Hebdomon'a ulaşır⁶. II. Iustinianus Hebdomon'da papanın varışını beklemektedir. Hebdomon'da Papa Constantinus, seferden dönen imparatora saygılarını sunmuştur (Taddei, 2013). İmparatorluk korteji Romalı papaya deniz kıyısı boyunca Via Egnatia'nun doğusuna, Hebdomon'dan Altın Kapı'ya ve Theodosius surlarına kadar eşlik etmiştir. Oradan da Via Egnatia'nın kent içinde kalan kısmı olan Mese'yi askeri bir törenle takip etmiştir (Taddei, 2013).

6.1.1. Hebdomon Sarayları

İmparator olduktan sonra kentte büyük bir yenileme ve inşaa çalışması başlatan I. Iustinianus, Hebdomon'u kent merkezindeki saray bölgesine benzetmek için burasını kutsal binalar, halk hamamları ve başka yapılarla donatmıştır. Ayrıca önceden olmayan bir liman da eklemiştir (Procopius, 1940 ed.). Bu yapılar içinde o dönemde imparatorlar ve saraydaki yüksek rütbeli görevliler için inşa edilen yazlık saraylar da önemli yer tutar.

Bu bölümde, elimizdeki kaynaklarda adı geçen ve Hebdomon'da yer aldığı belirtilen saraylarla ilgili bilgi verilecektir.



Şekil 4. Ioukoundianai Sarayı'nın yaklaşık olarak bulunduğu bölge (Taddei, 2014)

6.1.1.1. Ioukoundianai/Iucundianae Sarayı

Saray adını büyük olasılıkla sarayın bulunduğu yerin gerçek sahibinin ismi olan Iucundur/Ioukundos'dan alıyordu (Taddei, 2014). Bu saray I. Iustinianus Dönemi'nde Hebdomon'daki diğer pek çok bina gibi yenilenmiş ya da genişletilmiştir ve adı Iucundianae Sarayı olarak bilinmektedir (Şekil 4).

Procopius "Yapılar" kitabında Iustinianus'un kendi döneminde çeşitli yerlerde saraylar yaptırdığını, bunlardan yeni olarak yapılan sarayların birinin Hieron'da⁷, diğerinin ise Ioukoundianai denilen yerde yapıldığını yazmaktadır (Procopius, 1994 ed.). Iustinianus'un politik ve yasal çalışmalarını çoğu zaman bu sarayda sürdürdüğü, MS 529 tarihinde yayımlanan ilk yasadaki çeşitli kanunların kapanış satırlarında okunmaktadır (Taddei, 2014). Sarayın önünde, Constantinus Forumu'ndan getirilmiş olan

porfir⁸ bir sütunun üzerinde, I. Theodosius'un gümüş heykelini taşıyan Iustinianus'un heykelinin yükseldiği söylenir (Van Millingen, 1899). Malalas, Secundianai (Iucundianae) Sarayı yakınlarındaki limanın boşaltılıp temizlendiğini kaydetmiştir (Malalas, 1986 ed.). İmparator I. Iustinianus'un bu sarayı sıklıkla kullandığı ve kanun kitabı Corpus Iuris Civilis'i bu sarayda hazırladığı Prokopius tarafından kaydedilmiştir (Kongaz, 2011).

Bizans Dönemi'nde İmparatorluk için büyük önemi olan Iucudianae Sarayı'nın, günümüzde Sakızağacı Mahallesi ile Yenimahalle Mahallesi arasında yer aldığı söylenebilir. Sarayın son kalıntıları 1950'lerdeki sahil yolu inşaatı ile tamamen yok olmuştur. Saraya ait olduğu düşünülen bazı mimari parçalar günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

⁶ Aynı ziyareti Van Millingen 708 yılına tarihlenmektedir ve "Papa Constantine'nin 708'deki ziyareti Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için geldiğinde, deniz yolundan ilk olarak Hebdomon'a ulaşmıştır" diye açıklamaktadır. Bkz.: Van Millingen, 1899.

⁷ Hieron ya da da eski adı ile Heraion olarak adlandırılan yerin neresi olduğu hakkında farklı tezler olmakla birlikte, Prokopius'un anlatımlarından bu adın Iulianus veya Sophia Limanı'nın eski adları olması sonucu çıkarılabilir. Detaylı bilgi için bkz.: Düzgüner, 2004.

⁸ Porfir: Kırmızı renkli bir çeşit bazalt taş.

6.1.1.2. Magnaura Sarayı

Hebdomon'da varlığından bahsedilen saraylardan bir diğeri Magnaura veya Eudomon olarak adlandırılan saraydır. İmparator I. Constantinus veya oğlu II. Constantinus tarafından saray halkı için yaptırılmıştır. Yapı, pentapirgion (beş kule) olarak tanımlanır (Yılmaz, 2017). Sarayın konumu, günümüzde marinanın batısı olarak belirlenebilmiştir.

Peter Gyllius, İstanbul'un Tarihi Eserleri kitabında Magnaura sarayından şu şekilde bahseder:

"Zonaras, Konstantinos (Kanstans) Pogonatos döneminde Agarenos'ların (Araplar) güçlü bir donanmayla, batıda yer alan Hebdomon Burnundan Kyklobion'a kadar demirleyerek kenti kuşattığını söyler. Başka tarihçiler de benzer şekilde, batıya bakan Hebdomon adlı burundan ya da Magnaura sarayından doğuya bakan Kyklobion sarayına kadar Arap donanmasının mevkilendiğini naklederler. Kedrenos, İmparator Philippikos'un Magnaura'ya yuvarlak bir solarium yaptırdığını, yapının avlusuna heykelini diktirdiğini ve bir silah deposu yerleştirdiğini yazar. Başka yazarlar İmparator Maurikios'un Magnaura'da triclium yaptırdığını, yapının avlusuna heykelini diktirdiğini ve bir silah deposu yerleştirdiğini anlatırlar" (Gyllius, 1997).

Magnaura Sarayı olarak bilinen yapının bulunduğu yere yakın olan bir sarnıç günümüzde hala varlığını korumaktadır. Gyllius, bu sarnıcı Magnaura Sarnıcı olarak adlandırmakta ve sarnıcın Herakleios tarafından yıktırıldığını, Makendonyalı imparator zamanında ise temizletilip eski haline getirildiğini yazmaktadır (Gyllius, 1997). Sadece yapıya ait olan sarnıç, günümüzde Galleria alışveriş merkezi ile göz hastanesi arasında görülebilmektedir.

Taddei'nin de değindiği üzere, Demangel ve Makridi'nin bu yapıdan saray olarak bahsetmelerine rağmen, yapının saray olduğuna dair kanıtlar yeterli değildir. Büyük olasılıkla bir "Senato Binası" ya da kamu kullanımında bir yapı olmalıdır (Taddei, 2014). Yapıdan geriye kalan son kalıntılar, 1950'lerde yapılan sahil yolu inşaatı ile tamamen yok olmuştur (Şekil 5).



Şekil 5. Sahil yolu geçmeden önce hala görünür olan Magnaura Sarayı kalıntıları (Demangel, 1945)

6.1.2. Dini Yapılar

6.1.2.1. Evangelist Aziz Yahya Kilisesi

Hebdomon, çok sayıdaki kilisesi ile önemli bir dini şöhrete sahipti. Bunlar içinde en eskisi, ilk defa Arcadius Dönemi'nde adı anılan ve I. Constantinus tarafından inşa edildiği söylenen Evangelist Aziz Yahya (St. John the Evangelist) Kilisesi'dir.

İmparator II. Basileios'un keşiş topluluklarını yerleştirdiği kiliseler arasında, burada bulunan Evangelist Aziz Yahya Kilisesi de yer almaktadır. Bu yöntem, kiliseye bağlı olanların sayısının artmasını ve kilisenin varlığını sürdürmesini sağlamaktaydı. Ayrıca İmparator II. Basileios'un gömülmeyi seçtiği Hebdomon Manastırı da Petriyon ve Myrelaion Manastırları gibi imparatorluk sekretonu (bir kurumun idari bölümü) olarak kurulmuş ve buraya çok sayıda mülk bağlanmıştır. II. Basileios'un mezar anıtında *"Savaş alanında katlandığı sıkıntıların ardından yedinci gün burada (Hebdomon'da) dinlenmeye çekildiği"* yazmaktadır (Yılmaz, 2017).

Evangelist Aziz Yahya Kilisesi'nin adı Anna Komnena'nın Alexiad kitabında da geçmektedir:

"Bu sırada, Patrik Kosmas, daha önce sözünü ettiğimiz o mübarek adam, Tanrı ile konuşmuş din büyüğü İoannes'in anma gününü, Hebdomon/Bakırköy 'de bulunan ve onun adını taşıyan kilisede kutlayarak dinsel töreni yönettikten sonra, Patrik'lik tahtında 5 yıl ve 9 ay süreyle bulunmuş iken, Patrik'lik görevini bıraktı." (Komnena, 1996 ed.).

II. Basileios, vasiyetine göre bu kiliseye gömülmüştür ve mezarı XIII. yüzyılda burayı gezen imparatorluk mensupları tarafından tespit edilmiştir. Michael VIII. Palaiologos, imparatorun kalıntılarının ölüye saygı gereği Silivri'deki St. Savior Manastırı'na göndermiştir (Van Millingen, 1899).

Arap istilasının ardından ise İmparator I. Basileios tarafından Aziz Yahya ve Vaftizci Yahya'ya adanmış kiliseler yeniden inşa ettirilir. İmparator II. Basileios'un mezarının da bulunduğu yapı yine aynı imparatorun döneminde bir manastıra dönüştürülmüştür. Yapının himayesi ise Nikephoritzes'e ve onun ardından VII. Michael'in eşi İmparatoriçe Maria'ya bırakılmıştır. Yapının Latin istilası sırasında 1260'lı yıllarda yıkıntı durumunda olduğu kaydedilmiştir (Yılmaz, 2017).

6.1.2.2. Vaftizci Yahya Kilisesi

Vaftizci Yahya Kilisesi (Hagios Ioannes Prodromos) MS 391 yılında inşa edilmiş ve I. Iustinianus zamanında büyütülüp genişletilmiştir. Petrus Gyllius "İstanbul'un Tarihi Eserleri" adlı kitabında tarih yazarı Sozomenos'a (400-450)⁹ atıf yaparak, kilisenin imparator Theodosius tarafından inşa edildiğini belirtir:

"Sozomenos el yazmasındaki Yunanca metin şöyledir: "Theodosius, Constantinopolis'ten yola çıkarken yedinci mildeki (Hebdomon) Ioannes"

⁹ Sozomenos'un hayatı için bkz.: Sozomen, 1855 ed.

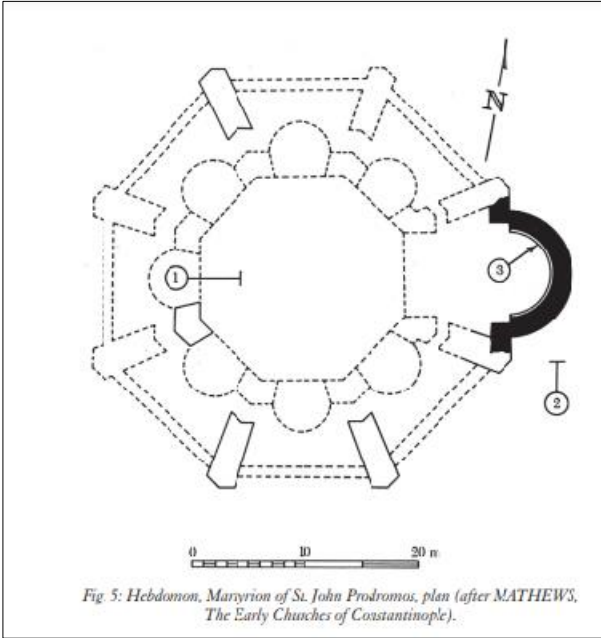
Baptistes'se adanmış kilisede, ordusu seferinde başarılı olsun diye Roma askeri için Prodromos'a dua etti" (Gyllius, 1997).

"Sozomenos, Büyük Theodosius'un, Vaftizci Ioannes'in başını, Kadıköy'ün Pendik'e yakın bir yeri olan Kosiloas'tan aldığını ve Hebdomon adı verilen yerde Consatantinus'un kenti önüne koyduğunu, orada tanrıya adadığı çok büyük ve çok güzel bir kilise yaptırdığını anlatır" (Gyllius, 1997).

Procopius "Yapılar" kitabında Iustinianus döneminde Anaplous'ta¹⁰ yeniden inşa edilen bir kutsal tapınağın detaylarını anlatırken¹¹:

"Bu betimleme, İmparator Iustinianus tarafından yakın zamanda Hebdomon'da Vaftizci Ioannes'e adanan tapınak (temenos- templum) için de geçerlidir. İki tapınak birbirine çok benzer ancak Vaftizci Ioannes tapınağının deniz üstünde olmayışı tek farkı oluşturmaktadır" diye yazmaktadır (Procopius, 1994 ed.). İçinde Kudüs'ten getirilen Vaftizci Yahya'ya ait kemiklerin bulunmasından dolayı Bizans için önemli bir kilisedir. 364 yılında İmparator I. Valentinianus, 457 yılında İmparator Leon, 602 yılında İmparator Phocas taç giyme törenlerini burada gerçekleştirmiştir (Koch, 2015).

Sekizgen planlı yapı, Kilise Arap ve Bulgar akınlarında büyük zarar görmüş, Vaftizci Yahya'nın kemikleri korunmak amacıyla Samatyada'ki Hagios Ioannes Kilisesi'ne (İmrahor Cami) taşınmıştır (Şekil 6). Bu kemikler günümüzde Topkapı Sarayı'nda korunmaktadır (Tuna ve Şeker, 2009).



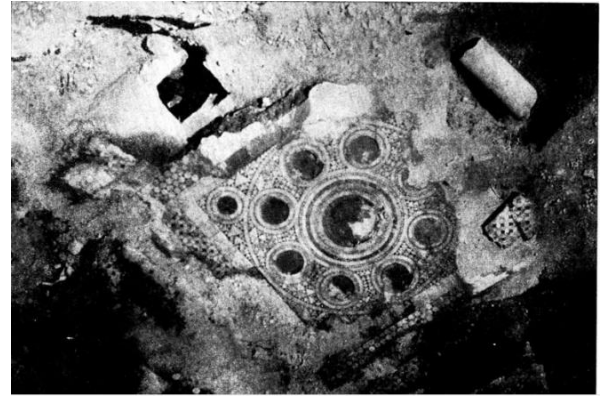
Şekil 6. Vaftizci Yahya Kilisesi'nin planı (Taddei, 2014)

¹⁰ Düzgüner'e göre Anaplous günümüzde Cankurtaran semtine karşılık gelmektedir (Düzgüner, 2004).

¹¹ "Avludaki mermerlerin bir bölümü çeşitli renktedir, bir bölümü de kar gibi beyazdır... Daire biçimindeki bir stoa tapınağı çepeçevre sarar ancak stoa doğuya bakan tarafta eksiktir. Merkezde yer alan tapınak bin bir renkte taşlarla

Theophanes Confessor'ün kroniğinde Vaftizci Yahya Kilisesi'nin Via Egnatia üzerinde olduğu anlaşılmaktadır (Theoph., 1997 ed.). Bu önemli dini merkez şehre gelen ya da şehirden ayrılan önemli kişilerce ziyaret ediliyordu. Sefer çıkmadan önce imparatorların da bu kiliseye uğrayıp ordunun ve imparatorluğun zaferi için dua ettikleri bilinmektedir. Bunlardan biri de imparatorluğa başkaldıran Eugenius'u alt etmek için İtalya'ya sefer düzenleyen I. Theodosius'tur (Aydın, 2017).

Yapı İstanbul'un işgal yıllarında 1921'de Fransız general Charpy tarafından temizletilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Theodor Makridi Bey kazı komiserliğini gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2017). 1921-22 yıllarında kilisenin kalıntılarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan *omphalion*, taç giyme töreninin yapıldığı yerdir. Ancak *omphalion* Makridi Bey'in çabalarına rağmen korunamamıştır (Şekil 7).



Şekil 7. Vaftizci Yahya Kilisesi'nin kazılarda ortaya çıkan *omphalionu* (Demangel, 1945)

Yapıdan kalan son kalıntılar 1965 yılında Bakırköy Doğumevi inşa edilirken ortadan kaldırılmış, 2016 yılında ise Doğumevi yıkılıp bu alana rezidans inşa edilmiştir (Şekil 8). Yapının bazı mermer mimari parçaları günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Şekil 9-10).



Şekil 8. 1960'larda Vaftizci Yahya Kilisesi'nin kalıntıları (Demangel, 1945)

süslüdür ve kubbe biçiminde bir çatıyla, iç mekanları, duvar ve zemini, her yeri kaplayan mermerleri kim layığıyla anlatabilir. Bunlara ek olarak tapınağın her tarafına işlenmiş, böylesine doğal gözükken büyük miktarda altın da vardır." (Procopius, 1994 ed.).



Şekil 9. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Vaftizci Yahya Kilisesi'ne ait sütun parçası (Sütun Env. No.: 3968T) (Taddei, 2014)



Şekil 10. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Vaftizci Yahya Kilisesi'ne ait friz parçaları (Friz Parçası Env. No.: 3967T) (Taddei, 2014)

6.1.2.3. Peygamber Samuel Kilisesi

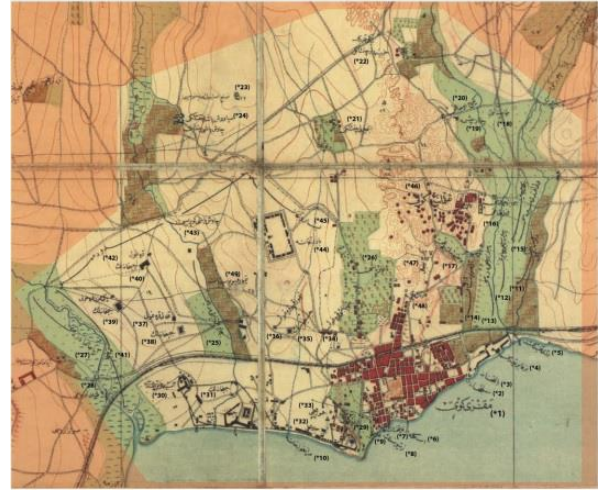
Hebdomon'daki diğer bir önemli kutsal yapıdır. 407 yılında İmparator Arcadius tarafından Peygamber Samuel'in kalıntılarının muhafaza edilmesi için inşa edilmiştir. Bu kutsal emanetler Filistin'den başkente getirilmiş ve kat edilen tüm yol boyunca halk, adeta peygamberin kendisi getiriliyormuşçasına büyük bir ilgi ve saygı göstermiştir. Kutsal emanetler Konstantinapolis'e ulaştığında da büyük bir ilgi ile karşılanmış, imparator, kilise ve devlet ileri gelenleri tarafından Hebdomon'daki yapının inşasına kadar duracağı Hagia Sophia'ya taşınmıştır. Bu kilise, I. Iustinianus yönetimin 31. yılında kenti sarsan deprem sırasında yıkılmıştır (Van Millingen, 1899).

¹² Fildamı Sarnıcı'nın inşa edildiği tarih tam olarak saptanamamış olsa da, yapım tekniğine bakarak ve kentteki benzerleri ile karşılaştırarak VI. yüzyıl başında inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Ergil, sarnıcın Hebdomon'daki Magnaura ve Jucundiaene sarayları ile ordunun su

Hagia Theodote Kilisesi, Hagios Vincent ile Victor Kilisesi, Hagios Menas ile Meneus Kilisesi, Çocuk Azizler Kilisesi, Benjamin, Benius ve Bineus'a adanmış bir şapel Hebdomon'da inşa edildiği bilinen diğer dini yapılardır. Hagia Theodote Kilisesi'nin Hebdomon'da bulunduğu Prokopius tarafından da kaydedilmiştir. Prokopius'a göre; bu yapı İmparator Iustinus'un egemenliği sırasında yeğeni ve geleceğin imparatoru Iustinianus tarafından yaptırılmıştır (Procopius, 1994 ed.). Hagios Menas ve Hagios Menanos adlı din şehitlerine adanmış bir kilise de Iustinianus'un imparatorluk döneminde yaptırılmıştır (Procopius, 1994 ed.). Ancak bu yapılardan günümüze bir kalıntı kalmamıştır.

6.1.3. Kampos (Ordugâh)

Hebdomon'daki Kampos, Çırpıcı Deresi'nin hemen batısında, 2 km. uzunlukta ve 600 m. genişlikteki çayırık alanda kurulmuş, büyük bir sarnıç (Fildamı)¹² ve bir tür yüksek tribün olan "tribounalium" la donatılmıştır.



Şekil 11. 1909 tarihli bir haritada Makriköy ve Bizans Döneminde ordugâh olarak kullanılan Çırpıcı Çayırı (Aydın, 2017)

O dönemde bu alanda resmî törenlere hazırlık çalışmaları, askeri talimler ve spor gösterileri yapılmaktadır (Şekil 11). Ayrıca imparatorlar seferden dönerken düzenlenen tören alayları da Hebdomon'a uğramaktadır. Bizans tören düzenini ayrıntılarıyla anlatan Konstantinos Porphyrogenetos, İmparator Basileos'un Doğu seferinden dönüşünde düzenlenen zafer alayında Hebdomon'a uğrayışını şöyle anlatmaktadır:

"İmparator, Tephrike (Divriği) ve Germanikia (Maraş) seferinden zaferle döndüğünde Hiereia (Fenerbahçe) yoluyla Hebdomon'a geldi. Orada her yaşta yurttaş onu çelenkle karşıladı. Kenarı üç sıra yıldızla süslü bir skaramangion (kaftan) giyip oğlu Konstantinos'la ata bindi ve Yıldızlı Kapı

ihtiyacını karşılamak üzere yapıldığından dolayı, yapıldığı dönem olarak 6. yüzyıl başlarının kabul edilebileceği fikrini vurgulamıştır (Ergil, 1969). Fildamı sarnıcı hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Savaş, 2009.

karşısındaki düzlükte bulunan Abramites Kilisesi'ne gitti" (Özbayoğlu, 2011).

Bu alan, büyük depremler sonrası halkın geçici sığınma yeri ve dua etme yeri olarak da kullanılmıştır. Depremlerin Constantinopolis'e büyük zarar verdiği bilinmektedir. Hemen her seferinde bu felaketler insanlarda büyük korku yaratmış ve halk kenti terk ederek kent surları ile Hebdomon arasındaki geniş arazide, Campus Martius'un bulunduğu alanda toplanmıştır. Kaynaklar, deprem sırasında halkın kentten kaçarak Kampos'a doğru ilerlediğini, burada toplandığını belirtirler. 450 yılındaki büyük depremde imparator, senato üyeleri ve halk çıplak ayakla yürüyerek ve dua ederek Zeytinburnu'na, oradan da Kampos'a yürümüştür. Çoğu zaman halk burada günlerce kalarak din adamlarıyla birlikte dualar etmiş ve felaketlerin dinmesini, daha fazla kayıp yaşanmamasını dilemiştir. Kimi zaman da depremlerin yıldönümlerinde ya da başka felaketler nedeniyle kalabalıklar Campus Martius'ta toplanmış, dua ederek tehlikelerden korunmaya çalışmıştır (Aydın, 2017).

IV.- VII. yüzyıllar arasında Bizans yöneticileri Hebdomon'un yakınındaki Kampos'taki askeri birlikler tarafından imparator ilan edilmiştir (Taddei, 2013) Valens'in ardından, Arcadius, Honorius, II. Theodosius, Marcianus, I. Leon, Zenon, Basiliscus, Mauricius, Phocas, III. Leon, IV. Leon, Campus Martius'da İmparator Leo'nun Kampos'taki taç giyme törenin ayrıntıları yazılı kaynaklarla günümüze ulaşmıştır. Askeri törenle taç giyen imparator daha sonra, büyük bir kalabalık eşliğinde at sırtında Vaftizci Yahya Kilisesi'ne gelmiş ve burada yapılan dini törenle tacı kutsanmıştır (Van Millingen, 1899).

Askeri törenler, Constantine Porphyrogenetos'un "Three treatises on the Imperial Military Expeditions" adlı eserinde ayrıntısı ile tasvir edilmektedir. Porphyrogenetos'un anlatısına göre eğer hükümdar Balkanlardan geliyorsa, kent halkı ve soylular onu Rhegion'da karşılamalıydı. Tersine, eğer doğudaki bir seferden dönüyorsa, kentin Asya kıtasındaki bir yerleşim yerinde kısa bir süre dinlendikten sonra Hebdomon limanında karşılanıyordu (Haldon, 1990).

Kampos'ta ayrıca halka açık infazlar da gerçekleştirilir ya da başka yerde idam edilen kişilerin kafaları burada sergilenirdi (Van Millingen, 1899).

Bizans Dönemi'nde ordugâh olan bu alan Osmanlı Dönemi'nde "Veliefendi Çayırı" olarak bilinen önemli bir mesire yeri idi. 1911'den itibaren burada at yarışları düzenlenmeye başlanmış, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Veliefendi Hipodromu şekillenmiştir (Doğaner, 2012).

6.1.4. Tribunalis

Yazılı kaynaklarda "Valens, banliyödeki Kampos'ta devlet işlerini yaparken kalmaları için pek çok heykelle süslü bir tribün inşa etti" denmektedir. Bahsi geçen yer Hebdomon'daki Tribün'dür (Van Millingen, 1899). Bu bina bazı kaynaklarda mahkeme binası olarak adlandırılrsa da¹³, asıl işlevinin ordugahta kalan imparatorların idari işlerini yürüttüğü yer olduğu söylenebilir (Öncü & Çölmekçi, 2018).

2013 yılında, eskiden Sümerbank Fabrikası'nın¹⁴ bulunduğu arazide inşasına başlanacak olan Pruva 34 inşaat projesi öncesinde bölgede İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından sürdürülen arkeolojik kazılarda yapıya ait mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Şekil 12). Yapının duvarları altında, tuğla örgü tonoz biçimli inşa edilmiş bir kanal sistemi bulunmuştur. Kanalların hemen önünde yapılan kazılarda, deniz kumlu bir dolgunun başladığı tespit edilmiş, bu da yapının kullanıldığı dönemde kıyı çizgisinin yaklaşık bu noktadan geçtiği ve su kanallarının doğrudan denize açıldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır (Öncü & Çölmekçi, 2018).

Yapılan arkeolojik kazılarda, kazı alanının kuzeybatı köşesinde başka bir yapı tespit edilmiş, yapının doğu-batı aksında inşa edildiği ve doğusunda ise bir apsinin olduğu görülmüştür. Bu apsinin varlığı ve apsinin doğusunda tespit edilen ve MS IX-X. yüzyıla tarihlenen çok sayıda mezar, bu yapının bir kilise olabileceği savını desteklemektedir. Bu yapının olduğu alanda bulunan iki sikke MS VI. ve VII. yüzyıllara ait olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak kiliseye ait yapı kalıntıları VI. yüzyıla tarihlendirilmiş, kilise yakınındaki mezarlar ise yapının yaklaşık X. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermiştir. Alanda bulunan en geç Bizans Dönemi buluntuları XIII. yüzyıla tarihlenmektedir (Öncü & Çölmekçi, 2018).

Kazısı ve belgeleme çalışmaları tamamlanan yapı kalıntılarının yaklaşık 100 m. kuzeydoğusundaki duvar parçasının, Tribunal yapısı ile bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Belli ki Tribunal tek bir yapıdan çok kiliseyi de kapsayan bir yapılar topluluğu olarak inşa edilmiş ve kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışında, kilisenin kullanıldığı dönemde tam olarak deniz kıyısında olduğu anlaşılmış ve bölgenin Bizans Dönemindeki tasviri daha iyi ortaya çıkmıştır (Öncü & Çölmekçi, 2018).

2010 yılında gerçekleşen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yapı günümüzde özel bir konut projesinin iç bahçesinde kalmıştır.

¹³ "Bizans askeri mahkemesinin varlığı, Hebdomon'daki pek çok kurumla olan bağlantısı nedeni ile önemlidir." (Van Millingen, 1899)

¹⁴ Sümerbank Fabrikası'nın ve Bakırköy'deki diğer önemli endüstri mirası yapıların tarihçesi için bkz.: Seçer ve Güney, 2018.



Şekil 12. Sümerbank Fabrikası arazisinde ortaya çıkarılan Tribunalis kalıntıları

6.1.5. Hebdomon Limanı

Hebdomon, Marmara Denizi'nin kıyısında, başkente giriş yapan gemilerin izlenebildiği bir noktadaydı ve Hebdomon'daki liman Bizans'ın en önemli askeri limanlarından biriydi. Örneğin; MS 402 yılında Kıbrıs'tan gemi ile Constantinopolis'e gelen Piskopos Epiphanius, Hebdomon'da karaya çıkmış ve başkente girmeden önce, Vaftizci Yahya Kilisesi'ndeki kutsal ayine katılmıştır (Van Millingen, 1899).

Yazılı metinlerde, Kyklobion burnu ile Magnaura Burnu arasında bir limanın varlığından bahsedilmektedir ancak limanın tam yeri hakkında yeterli bilgi yoktur. Çeşitli kaynaklarda Hebdomon'daki liman ve iskelelerden bahsedilir. Örneğin, Chronicon Paschale'de 407 yılının Nisan ayında meydana gelen depremde pek çok geminin Hebdomon'da battığından bahsedilir (Taddei, 2013).

Procopius, I. Iustinianus'un limanı korumak için büyük taş bloklardan bir dalgakıran inşa ettirdiğini aktarmaktadır. Tarihçi Malalas ve Theophanes, 551/2 yılında Iucundiana Sarayı yakınında veya Hebdomon'da toprakla dolan limanın temizlenmesinin planlandığından söz ederler. Tüm bu anlatılar ışığında, I. Iustinianus'un inşa ettirdiği dalgakıranın, liman uzun süredir oradayken inşa edildiği söylenebilir (Taddei, 2013; Taddei, 2014).

Bu önemli askeri kampın ve limanın varlığı, özellikle Erken Bizans Dönemi'nde Hebdomon'u önemli bir yerleşme haline getirmiş olmalıdır. Askeri kamp Bizans tarihinde önemli bir yer tutar. Öyle ki I. Theodosius'un İtalya'daki gaspçı Flavius Eugenius'a karşı yapılacak seferi için ordusunu burada topladığı bilinmektedir. Ayrıca Vitalianus I. Anastasius yönetimindeki başkenti işgal için binlerce askerini burada toplamıştır. Yine Phocas ve Leo da tahtı kazanmak için ordularını yine burada toplamıştır (Van Millingen, 1899).

6.1.6. Hipoje (Yeraltı Mezarı)

Bakırköy Hipojesi olarak bilinen ve günümüzde Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi bahçesinde yer alan yapı, 1914 yılında bu alanda Reşadiye Kışlası inşa edilirken ortaya çıkmıştır (Şekil 13). Kalıntının ortaya çıkması ile durum o dönem Kolordu komutanı olan Mehmet Ali Paşa tarafından Müze-i Hümayun yönetimine bildirilmiş, bunun üzerine müzede görevli Makridi Bey alanda incelemeler yapmıştır. Kendisi de Makriköylü olan Makridi Bey başkanlığında kazılar başlamış ancak araya giren savaş nedeni ile araştırmalar yarım kalmıştır. Reşadiye Kışlası'nın Fransız askerlerinin işgali altında olduğu 1921 yılında İstanbul'a gelen Atina Eski Eserler Okulu Müdürü C.H. Picard, Makridi Bey ile birlikte kazılara devam etmiş ve hipojeden beş adet lahit çıkarılmıştır (Makridi & Emersolt, 1922). Lahitlerden biri bugün hastanenin bahçesindedir, diğeri ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Diğer lahitlerin nerede olduğu bilinmemektedir.



Şekil 13. Hipoje kazıları (Makridi ve Ebersolt, 1922)



Şekil 14. Hipojenin günümüzdeki durumu

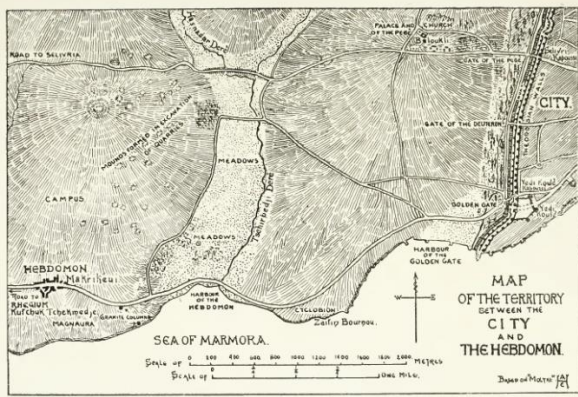
Hipojenin kim için ve tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmese de içinde bulunan lahitin bezeme üslubu ve mezar odasının duvar işçiliğinden dolayı V. yüzyıla tarihlenmiştir (Tuna ve Şeker, 2009). Hipoje günümüzde hastane bahçesinde otla kaplanmış halde, hiçbir koruma tedbiri alınmadan ve her gün daha fazla tahrip olarak varlığını sürdürmektedir (Şekil 14).

Hastane arazisinde zaman içinde ortaya çıkan lahit, sütun başı gibi bazı arkeolojik buluntular, tarihsel bağlamın kopuk şekilde, hastane iç bahçesinde, demir parmaklıklarla çevrili bir alanda sergilenmektedir.

Gezginlerin seyahatlerinin ilk ve son durağı olduğu günlerde Hebdomon, Constantinopolis'e varan ve ayrılan kişiler için bir duraklama yeri olarak büyük bir öneme sahiptir. Banliyö, imparatorlar için de bu amaca hizmet etmiştir. Bizans imparatorlarının önem vererek köşkler, hamamlar, bahçeler ve havuzlar inşa ettiği Hebdomon, IV. Haçlı Seferleri sırasında Latin istilasının gerçekleştiği XIII. yüzyılda (1203-1261) yağmalanmış ve yıkık terk edilmiş bir yerleşmeye dönüşmüştür. Bizans devrinin sonlarında Makro Hori (Uzun Köy), Makri Köy (Uzak Köy) adlarını almıştır (Yılmaz, 2017).

7. BAKIRKÖY'DEN SONRA VIA EGNATIA GÜZERGAHI

Roma döneminde kenti Hebdomon'a bağlayan Via Egnatia yolu bugünkü Zeytinburnu'ndan geçmektedir. Constantinopolis'in başlıca giriş kapısı olan Altın Kapı başta olmak üzere Belgradkapı, Silivrikapı, Mevlanakapı ve Topkapı Zeytinburnu'na açılmaktadır (Şekil 15).



Şekil 15. Hebdomon'dan Altın Kapı'ya kadar Via Egnatia güzergahı (Van Millingen, 1899)

Altın Kapı olarak bilinen yapı, İmparator I. Theodosius ve II. Theodosius döneminde inşa edilen kuleler ve kapıdır. İmparator I. Theodosius, 390 yılında bir zafer takı olarak Altın Kapı'yı yaptırmıştır. Altın Kapı'nın mermer kulelerle birlikte bir bütün olarak 413 yılında tamamen II. Theodosius tarafından yaptırıldığını öne süren araştırmacılar da vardır. Yapıya adını veren altın yıldızlı kapı kanatları 425 yılında takılmıştır. Ayrıca kapının üzerinde altın

kaplamalı bronz harflerden kitabeler olduğu ve zaferden dönen imparatorun Altın Kapı'da törenle karşılandığı bilinmektedir. Via Egnatia bu kapı önüne kadar gelir ve kapıyı aştıktan sonra şehrin içindeki Mese¹⁵ adı verilen ana cadde ile Hagia Sophia önündeki Augusteion isimli meydana ulaşmaktadır (Müller-Wiener, 2016). Mese yolunun devamında Million Taşı yer almaktadır ve burası Via Egnatia'nın sıfır noktasıdır (Müller-Wiener, 2016).

8. SONUÇLAR

Via Egnatia konusu bugüne kadar ulusal ve uluslararası boyutta bilimsel toplantılarda çok kez farklı bilim insanları tarafından ele alınmıştır. Bunlardan biri 9-11 Ocak 1994 tarihinde Girit Adası'nda yer alan Rethymon'da yapılan ve Resmo'daki üniversitenin Akdeniz Araştırmaları Enstitüsünün Türkiye Araştırmaları programı tarafından düzenlenmiş olan toplantıdır. Toplantıda sunulan bildiriler, Elizabeth Zachariadou editörlüğünde *The Via Egnatia Under Ottoman Rule* (1380-1699) yayında bilim dünyasında sunulmuştur. Aynı yayın, "Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia" adı ile Türkçe olarak da yayınlanmıştır¹⁶.

Via Egnatia Avrupa Bölümü, Via Egnatia Foundation (VEF): Via Egnatia Vakfı (VEF), 2007'den itibaren varlığını sürdürmektedir ve şuan farklı ülkelerde yüzlerce insandan oluşan bir ağ oluşturmaktadır. VEF, eski Via Egnatia'yı "bağlantı kurmanın bir yolu" olarak yeniden canlandırmayı; sadece bir yürüyüş parkuru olmasının ötesinde daha geniş bir amaç için; insanları birbirine bağlamak ve insan, mal ve fikir alışverişinde bulunmanın bir yolu, yani bir barış ve dostluk yolu kullanmasını amaçlanmaktadır¹⁷.

VEF bugüne kadar tarihçiler, arkeologlar, sosyal bilimciler ve paydaşlar arasındaki işbirliğini artırmak için konferanslar, tanıtım ve araştırma yolculukları, Via Egnatia yürüyüş ve miras rotası gibi pek çok etkinlikle konuya ilgi duyan kişileri bir araya getirmiştir.

Dernek etkinliklerinden biri 2010 yılında Türkiye'de düzenlenmiş ve Selanik'ten yola çıkan bir grup, Via Egnatia güzergahını kullanarak İstanbul'a kadar bazen yürüyerek bazen ulaşım araçları ile gelmiştir.

2019 yılında ise İtalya'nın Padova kentindeki FuotiVia adlı Kültür Derneği ile Venedik'teki ünlü IUAV Üniversitesi iş birliğiyle düzenlenen "FuoriVia Egnatia" adlı etkinliğe çoğunluğu İtalya'dan olmak üzere 45 kişi katılmış ve Arnavutluk- İstanbul

¹⁵ Mese yolunun doğu kesimi daha Septimus Severus tarafından Byzantion'un yeniden inşası sırasında yani MS III. yüzyılda genişletilmeye ve uzatılmaya başlanmıştır. I. Konstantinus kenti yeniden inşa ederken cadde yeni Constantin Forumundan başlanarak büyütülmüş ve Philadelphion'da ikiye ayrılmıştır (Bugünkü Laleli Cami'nin olduğu konum) Osmanlı Dönemi'nde ise sultanların geçit töreni yaptıkları cadde olarak işlev görmüştür. Zaman

inde kent içinde trafiğin artmasıyla 1913-14 yıllarında cadde genişletilmiş ve elektrikli tramvay yolu yapılmıştır. Bugüne kadar süren inşa faaliyetleri ile Mese güzergahı korumuş olsa da etrafındaki Bizans yapılarından eser kalmamıştır (Müller-Wiener, 2016).

¹⁶ Bkz.: Zachariadou, 1999.

¹⁷ Bkz.: URL-2.



Şekil 18. 1909 tarihli haritada Baruthane- i Amire alanı (Aydın, 2017)

Baruthane arazisi ve binaları 1955'te Makine ve Kimya Kurumu'na devredilmiş ve ardından da Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'na satılmıştır. Türkiye'nin ilk büyük ölçekli toplu konut projesi olan Ataköy'ün inşası da 1957'de bu alanda başlamıştır.

Günümüzde eski baruthane binalardan biri Yunus Emre Kültür Merkezi olarak, diğeri ise İspirtohane Kültür ve Sanat Merkezi olarak kullanılmaktadır. Ancak bugüne kadar yapılan düzenlemelerde Osmanlı Dönemi ve Bakırköy tarihi için önemli bir yeri olan baruthanenin tarihi değeri göz ardı edilmiş, kent hafızasındaki yeri neredeyse tamamen silinmiştir. Baruthanenin bulunduğu alan ve geriye kalan yapıların bu perspektifte tekrar değerlendirilmesi gereklidir.

Bakırköy'ün Sayfiye Yeri Özelliği: Bizans Dönemi'nde imparatorlar ve sarayın ileri gelenleri için bir sayfiye yeri olan Hebdomon, Osmanlı Dönemi'ndeki adı ile Makriköy bu özelliğini 1950'lere kadar korumuştur. 1955 yılında Sirkeci-Florya sahil yolunun inşası ile kent denizle bağlantısını kaybetmiş, geriye kalan Ataköy Plajı 1958-1992 yılları arasında hizmet vermeye devam etmiştir. 1950'lerde başlayan ve eski Baruthane arazisine yapılan Ataköy Projesi de aslında başlangıç olarak bir sayfiye kenti özelliği taşımaktaydı. Son yıllarda Bakırköy sahilinin imara açılması ve inşa edilen yoğun ve yüksek binalarla, sayfiye özelliğini ve halkın sahili kullanma şansını tamamen kaybetmiştir. Geriye sadece sahildeki Baruthane binalarının bulunduğu yerde "Millet Bahçesi" olarak düzenlenen alan kalmıştır.

Günümüzde Yürütülen Büyük İnşaat Projeleri ve Kültür Mirası: İstanbul gibi höyük niteliğinde olan ve kültürel katmanların üzerinde gelişmeye devam eden bir kentte *kentsel arkeoloji* pek çok kurumun ve farklı disiplinin birlikte çalışması gereken bir alandır. Giderek büyüyen ve daha önce yerleşilmemiş bölgelerde büyük boyutlu inşaat projelerinin sayısının her geçen gün arttığı ve yeni inşaat teknolojileri ile daha önce ulaşılmamış derinlikte

katmanlara inilen İstanbul'da kentsel arkeoloji ne yazık ki hala kuralları belirlenmiş bir alan haline gelememiştir.

Kentsel arkeoloji konusu son yıllarda bilimsel toplantılarda bütün boyutları ile ele alınmaya devam etmekte, bu toplantılardan çıkan sonuçlar kamuoyu ile de paylaşılmaktadır²⁰. Bu toplantılardan ve diğer bilimsel çalışmalardan çıkan ortak öneriler ilgili kurumlarca dikkate alınmalı, paydaşlar doğru belirlenmeli, kent planlaması yapılırken ve büyük yapı projelerinin başlangıç aşamasında kültür katmanları planlamada dikkate alınmalıdır.

Bakırköy özelinde ise; Osmanlı Dönemi'nden itibaren gerçekleşen tren yolu inşaatı, sanayi tesislerinin inşası, 1950'lerdeki sahil yolu inşaatı, 1960'lardan itibaren alanı giderek büyüyen Ataköy konut projesi ve son yıllardaki büyük konut ve alışveriş merkezi inşaatı gibi sayısız projenin kent etrafında gerçekleştiği görülmektedir. Ne yazık ki bu çalışmaların hiçbirinde kentin toprak altı ve toprak üstü kültür katmanlarının incelenmesi ve korunması amacı ile kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Öncü ve Çölmekçi 2018 yılında Sümerbank arazisinde yaptıkları kazıların bilimsel sonuçlarını paylaştıkları makalenin sonuç kısmında bu durumu şu şekilde özetlemişlerdir:

"Bakırköy'ün bu önemli tarihi birikimine karşın, bölgede yürütülen inşaa faaliyetler, koruma kurulları ve müze denetimi olmaksızın yapılmaktadır. İlçenin bazı bölgelerinde toprak altında varlığını sürdürebilen tarihi kalıntılar olduğunu, eski Sümerbank arazisinde yürüttüğümüz kazılar kanıtlamıştır. Bu nedenle Bakırköy'ün bazı bölgeleri için, tıpkı İstanbul'un sur içi bölgesinde olduğu gibi, imar faaliyetlerinin koruma kurulu kararlarına bağlanarak, müze denetiminde gerçekleştirilmesi, bölgenin toprak altı kültür varlıklarının tespiti için önemlidir."

Dolayısıyla; Bakırköy'ün Bizans Dönemi'ne ait bilgilerin çoğunlukla antik yazınlara ve 1920'lerde yapılmış bazı arkeolojik çalışmalara dayandığı görülmektedir. Via Egnatia'nın Türkiye kesiminde ve konumuz özelinde Bakırköy sınırlarında kapsamlı bir yüzey araştırması ve belgeleme çalışması şarttır denebilir.

Bakırköy, sadece Bizans Dönemi'nden değil, Osmanlı Dönemi'nden de pek çok tarihi yapıya sahip, kültür mirası açısından oldukça zengindir. Ancak, ne yazık ki bu yapıların korunması ve tanıtılması konusunda büyük eksiklikler mevcuttur.

Arkeolojik kalıntıları ve tarihi yapıların sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması için sadece restore edilmeleri yeterli değildir. Bakırköy'de yeralan kültür varlıkları, diğer kentlere de örnek olacak şekilde kapsamlı bir proje ile ele alınmalı, yerel kimliğe katkı sağlayacak bir yaklaşımla tespit, tescil ve bilgilendirme çalışmaları mutlaka yapılmalıdır.

²⁰ Bunların içinde 2012 yılında İzmir'de gerçekleştirilen "Tarihi Sitlerde ve Arkeolojik Sitlerde Planlama" konulu 2. Çalıştay ve 2018 yılında İstanbul'da Mimarlar Odası, Şehir

Plancıları Odası ve Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi ortaklığında gerçekleştirilen Kentsel Arkeoloji Çalıştayı sayılabilir.

Yazarların Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydın, D. (2017). Bakırköy'ün Kültür Varlıklarının Saptanması, Toplama Sunum ve Koruma Projesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 21s.
- Belge, B. (2004). Çok katmanlı tarihi kent merkezlerinin yönetimi: Kentsel arkeoloji ve planlama. *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Sayı-4, 48-56.
- Belge, B. (2005). Urban archaeological issues and resources in İzmir historic city centre: an exploratory case study. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demangel, R. (1945). Contribution a la Topographie de L'Hebdomon (ed. E. de Boccard). *Recherches Françaises en Turquie*, 12s.
- Dimitriadis, V. (1999). Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar. *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul, 92-104.
- Doğaner, S. (2012). Bakırköy'ün mekânsal ve kültürel değişimi. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 1, 213- 245.
- Duchesne, L. (1886). *Le Liber pontificalis: Texte, introduction et commentaire par L. Duchesne* (1), Paris, 390s.
- Düzgüner, F. (2004). Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar: Procopius, Birinci Kitap (Analiz), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 9789756561560, 2s.
- Efe, T. (2003). Batı Anadolu Son Kalkolitik- İlk Tunç Çağ. *Arkeoatlas*, 2, 94-129.
- Ergil, T. (1969). Fildamı: Bakırköy'deki Büyük Açık Bizans Sarnıcı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII (2), 91-99.
- Freely, J. & Çakmak, A. S. (2017). İstanbul'un Bizans Anıtları. Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 9789750810305, 34s.
- French, D. H. (1997). Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor: The Earliest Roman paved Roads in Asia Minor. *Arkeoloji Dergisi*, 5, 179-187.
- Gregory, T. E. (2010). Bizans Tarihi (çev. E. Ermert). Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 9789750815072, 74s.
- Gyllius, P. (1997). İstanbul'un Tarihi Eserleri (çev. Erendiz Özbayoğlu). Eren Yayıncılık, ISBN: 9789757622420, 169s.

- Haldon, J. F. (1990). *Constantine Porphyrogenitus: Three treatises on imperial military expeditions*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, ISBN: 3700117787, c. 137s.
- Hammond, NGL. (1974). The Western Part of the via Egnatia. *The Journal of Roman Studies*, 64, 185-194.
- Heywood, C. (1999). Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl sonu ve 18. Yüzyıl başında Sol Kol'daki Menzilhaneler, in: *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* (ed. E. Zachariadou). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN: 9789753331043, 138s.
- Ioannes Lydus (1837 ed.). *Corpus, Scriptorum Historiae Byzantine. De Magistratibus Populi Romani*, Bonn, 229s.
- Kaçar, T. (2018). "Geç Antik Çağ Nedir?", Ed. C. Şimşek-T. Kaçar, *Laodikeia Çalışmaları: Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi* (Ek Yayın Dizisi 1). Ege Yayınları, ISBN: 9786059680585, 2018, 3-11.
- Koch, G. (2015). *Erken Hıristiyan Sanatı* (çev. A. Aydın), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 9786053963431 49s.
- Komnena, A. (1996 ed.). *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası* (çev. B. Umar). İnkılap Kitabevi, ISBN: 9789751041838, 104.
- Kongaz, G. (2011). Hebdomon Sarayı, in: *İstanbul'daki Bizans Sarayları/Byzantine Palaces in Istanbul* (ed. A. Denker), Koç Üniversitesi Yayınları, ISBN: 9789751735645, 134s.
- Lolos, Y. (2007). Via Egnatia after Egnatius: Imperial Policy and Inter-regional Contacts. *Mediterranean Historical Review*, 22 (2), 273-293.
- Makridi, T. & Ebersolt, J. (1922). *Monuments Funeraires de Constantinople II. L'hypogée de Makri-Keuy*. *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 363- 393.
- Malalas (1986 ed.). *Malalas: The chronicle of John Malalas* (ed & trans E.Jeffreys vd.), Melbourne, XVIII. 124s.
- Malamut, E. (2016). I. Aleksios Komnenos Döneminde Konstantinopolis (1081- 1118), in: *Bizans, Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar* (ed. A. Pralong). Kitap Yayınevi, ISBN: 9786051050720, 34s.
- Mango, C. (2015). *Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu* (çev. G. Ç. Güven). Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 9789750814105, 9s.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641* (çev. T. Kaçar). Türk Tarih Kurumu, ISBN: 9789751632463, 1s.
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 978975080158X, 197s.
- Oikonomidis, N. (1999). Orta çağ'da Via Egnatia, in: *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* (ed. E. Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN: 9789753331043, 8s.
- Ostrogorsky, G. (2015 ed.). *Bizans Devleti Tarihi* (çev. F. Işıltan), Türk Tarih Kurumu, ISBN: 9789751603487, 41s.

- Öncü, E. & Çölmekçi, S. (2018). Hebdomon'da Yeni Araştırmalar. Bakırköy Eski Sümerbank Arazisinde Yürütülen Kazılar. *Mimarist*, 18 (61), 30-37.
- Özbayoğlu, E. (2011). Bizans Döneminde Zeytinburnu: Surların Öte Yanı Zeytinburnu (ed. İ. Cengiz), Zeytinburnu Belediyesi Yayınları (1), ISBN: 9759235641, 14s.
- Pehlivan, E. (2010). Doğu Trakya'da Roma Dönemi Yolları. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 36s.
- Procopius, (1940 ed.). On Buildings. General Index. (trans. H. B. Dewing & G. Downey), Loeb Classical Library 343., Cambridge, MA: Harvard University Press, 4.8.4.
- Procopius, (1994 ed.). İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar: Birinci Kitap (çev. E. Özbayoğlu). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 9789757538691, 31s.
- Savaş, M. (2009). Bakırköy Fildamı Sarnıcı Koruma Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Seçer K. F., & Güney, C. (2018). Bakırköy'ün Endüstri Mirasının Değerlendirilmesi. *Mimarist*, 18 (61), 46-53.
- Sozomen, (1855 ed.). The Ecclesiastical History of Sozomen: Comprising a History of the Church from A. D. 324 to A. D. 440 (çev. E. Walfort), Bohn.
- Strabon, (2000 ed.). Geographika: Anadolu Antik Coğrafyası (Kitap XII, XIII, XIV) (çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 9757538205, VII. 7. 4s.
- Şakiroğlu, M. (1992). Balyos, in: Diyanet İslam Ansiklopedisi (5), Türkiye Diyanet Vakfı, ISBN: 9789753894326 ,43-47.
- Taddei, A. (2013). Some topographical remarks on pope constantine's journey to constantinople (AD 710-711). *Eurasian Studies*, XI, 53-78.
- Taddei, A. (2014). Notes on the So- Called "Palace Ioukoundanaié at Hebdomon (Constantinople)". *Hortus Atrium Medievalium*, 20 (1), 77-84.
- Theoph. (1997 ed.). The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813 (çev. C. Mango vd.). Oxford, Chr.: AM 6050s.
- Tuna, T. & Şeker, S. (2009). Makri Hori'den Bakırköy'e Ayastefanos'tan Yeşilköy'e. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Trakya Büyükkent Bölge Temsilciliği Yayınları, ISBN: 9786055809003, 17s.
- Türkoğlu, İ. (2016). Bakırköy Akıl Hastanesi'nde Kültür Katmanları. *Toplumsal Tarih*, 272, 12-16.
- Van Millingen, A. (1899). Byzantion Constantinople: The Walls of the City and the Adjoining Historical Sites, John Murray, 316s.
- Yılmaz, L. (2017). Anna Komnena'nın Alexiad'ında İstanbul Surduşu Yerleşmeleri. *STD*, XXVI (2), 295-313.
- Zachariadou, E. (1999). Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN: 9789753331043, 4s.

İnternet Kaynakları

URL-1:

<https://www.viaegnatiafoundation.eu/index.php/egnatia-yolu> (Erişim Tarihi: 12.11.2021).

URL-2:

www.viaegnatiafoundation.eu (Erişim Tarihi: 12.11.2021).

URL-3:

<http://www.devrimgazetesi.com.tr/dogu-ile-batiyi-birlestiren-yol-via-egnatia/> (Erişim Tarihi: 12.11.2021).

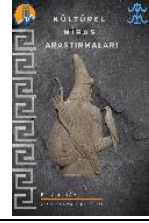


© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>



Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
e-ISSN 2687-6094



Geleneksel Türk Konutu Üzerine Bir Envanter Çalışması: Fatma Sevim Dönmez Evi, Taraklı

Özlem Özkan Önür*¹, Esra Mutlu², Ahmet Celal Apay²

¹Düzce Üniversitesi, Kompozit Malzeme Teknolojileri Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye

²Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Düzce, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Tarihi Yapılar,
Koruma ve Restorasyon,
Rölöve,
Bozulma.

ÖZ

Sakarya iline bağlı olan Taraklı, Osmanlı mimarisine ait örnekleriyle kültürel mirasımızın var olduğu önemli bir yerleşim yeridir. Taraklı bölgesi, çevresi ile uyumlu, yerel malzemelerden üretilmiş geleneksel konutlar barındırmakta olup, bu tarihi dokunun gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için özgün kimliklerinin korunarak yaşatılması, halkın ve kamu kurum ve kuruluşlarının bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışma; Sakarya ili Taraklı ilçesi, Ulu cami mahallesi, Yunus Paşa sokak, 5. pafta, 531 no'lu parselde yer alan sivil mimari yapılardan biri olan tescilli Fatma Sevim Dönmez Evi'nin rölöve ve restorasyon proje çalışmalarını konu almaktadır. Yapının strüktürel ve işlevsel açıdan değerlendirilmesi ve mevzu bahis olan özgün tarihi yapının rölöve ve yerinde yapılan gözlemlerle hasar tespitlerinin ortaya konması, koruma sorunlarının ortaya çıkarılması, devamında restitüsyon ve restorasyon projelerinin oluşturulup belgelenmesi hedeflenmiştir. Bu sayede kentsel sit alanı sınırları içerisinde bulunan Fatma Sevim Dönmez Evi'nin envanter güncellenmesi sağlanacak olup, restorasyon çalışmaları için bir rehber rolü üstlenmesi beklenmektedir.

A Surveying Study on Traditional Turkish Housing: Fatma Sevim Dönmez House, Taraklı

Keywords

Historical Buildings,
Conservation and Restoration,
Survey Drawing,
Deterioration.

ABSTRACT

Taraklı, which is connected to the province of Sakarya, is an important settlement where our cultural heritage exists with examples of Ottoman architecture. Taraklı region has traditional houses made of local materials in harmony with its surroundings. To transfer this historical texture to future generations, it is necessary to preserve their original identities and raise awareness of the public and public institutions and organizations. In light of this information; It is about the survey and restoration works of the registered Fatma Sevim Dönmez House, one of the civil architectural structures in Sakarya province Taraklı district, Ulu Mosque district, Yunus Paşa street, 5th plot, parcel no. It aims to evaluate the building from a structural and functional point of view and reveal the conservation problems by revealing the damage assessments of the original historical building in question by surveying and on-site observations, and then to create and document restitution and restoration projects. In this way, the inventory of Fatma Sevim Dönmez House, which is located within the boundaries of the urban site, will be updated and it is expected to act as a guide for restoration works.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

(ozkanonurozlem@gmail.com) ORCID ID 0000-0002-4110-4936
(aapay@sakarya.edu.tr) ORCID ID 0000-0003-2008-6588
(essramutlu@outlook.com) ORCID ID 0000-0001-5995-3891

Kaynak Göster (APA) / Cite this;

Önür, Ö. Ö., Mutlu, E. & Apay, A. C. (2022). Geleneksel Türk Konutu Üzerine Bir Envanter Çalışması: Fatma Sevim Dönmez Evi, Taraklı. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 17-25.

1. GİRİŞ

Geçmiş dönem yaşantısını yansıtan ve o dönemle ilgili bilgiler elde edilmesine olanak sağlayan kültürel mirasımız, insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Geleneksel mimarinin korunması aynı zamanda geçmişin yapı bilgisinin gelecek nesillere ulaştırılmasında önemli bir unsurdur (Ahunbay, 1998). Yapı bilgisi gibi somut birtakım değerlerin yanı sıra somut olmayan değerlerin de mekanlar aracılığıyla aktarılması toplumlar açısından önem taşır. Geleneksel mimari yapılar anıları, ritüelleri ve yaşanmışlıkları barındıran mekanlar olarak simgeleştirilebilir. Somut veya somut olmayan değerlerin bilincinde olarak, toplumun sahip olduğu ortak değerleri gelecek nesillere aktarılması kimlikli şehirleri de beraberinde getirecektir. Bu aktarımı sağlayacak olan ortak değerlerin anımsatıcısı olan mekanların sürdürülmesidir (Assmann, 2001).

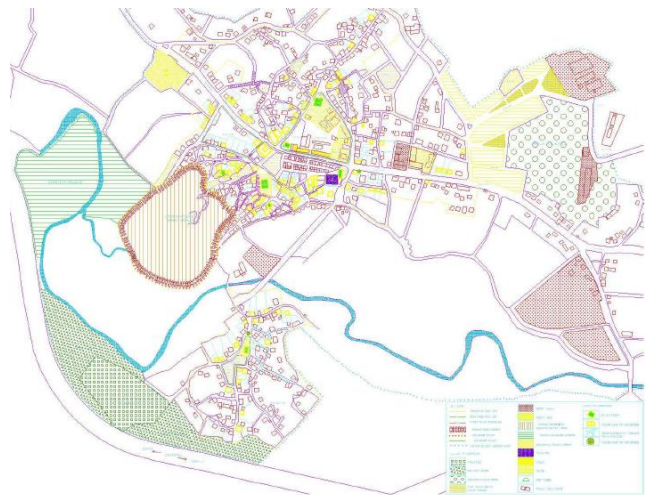
Bu bilgiler ışığında Sakarya İli'nin güneydoğusunda yer alan ve sakin şehir (Cittaslow) unvanı almış ilçesi olan Taraklı; birçok tarihi değere ev sahipliği yapması açısından önemli bir yerleşkedir (URL-1). Bahsi geçen ilçeye bağlı Ulu Cami mahallesi, Yunus Paşa sokak, 5. pafta, 531 no'lu parselde yer alan sivil mimari yapılardan biri olan Fatma Sevim Dönmez Evi'nin rölöve ve restorasyon proje çalışmaları beraberinde yerinde yapılan hasar tespit çalışmaları ile desteklenerek değerlendirilmesi ve koruma sorunlarının tespit edilmesi çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Koruma kapsamında kentsel sit alanı sınırları içerisinde yer alan tescilli geleneksel yapılardan biri olan Fatma Sevim Dönmez evinin değerlendirilmesi ve restorasyon önerilerinin ortaya konması bu çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

2. TARAKLI, ULU CAMİ MAHALLESİ HAKKINDA

İki tepe arasında bir vadide kurulu yerleşim alanında cami, han, hamam, ev ve sokakların oluşturduğu tarihi dokusu ile Osmanlı şehir karakteristiğine sahiptir. Osmanlı döneminde Ankara-İstanbul karayolu üzerinde bulunması nedeniyle ilçenin ekonomik durumu olumlu yönde etkilenmiş olup; meyvecilik, tarakçılık, kaşıkçılık gibi ticaret alanları gelişmiştir (Özkan, 2009) Ancak 1950 sonrası yeni karayolu güzergahlarının eklenmesi ile birlikte Taraklı için gelir kaynağı olan ticaret yolu önemini kaybetmiş ve kırdan kente göçler hızlanmıştır (Özkan, 2009). Taraklı bölgesinde yer alan geleneksel konut alanları, bu göç hareketinden kaynaklı terkedilmiş atıl yapıların bakımsızlıktan dolayı hasar oranlarında artış söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra endüstri devrimi sonrası hızlı kentleşmenin bir getirisi olarak toplumun daha sağlıklı ve konforlu bir ortam yaşama iç güdüsü, geçim sıkıntısı, tarımsızlaşma, kırsaldan uzaklaşma ve kente göç hareketini tetiklemiştir. Bu uzaklaşma sonucunda bölgeye olan aidiyetlerini ve yere olan bağlılıklarını zedelediği, mülk sahiplerinin mevcut geleneksel yapılarını yıkıp yeniden yapılması arzusundan anlaşılabilir. Eres (2017)'in sözünü ettiği değişimlere ve yıkımlara karşı toplum onay içgüdüleri içerisinde ise aidiyet ve bağlılıklardan söz edilemez vurgusu bu kanıyı destekler niteliktedir. Kentlerin değişim ve dönüşümler yaşaması olağan bir kabuldür ancak mekanlara karşı oluşan aidiyet ve imge varsa

kentlinin tepki vermesi beklenir (Mutlu ve Tanrıverdi, 2020). Bu anlamda terkedilmiş kültürel miras alanlarında toplumun aidiyetlerinin yaşatılması daha zordur. Dolayısıyla araştırma konusu olarak seçilen örneklem alanda olduğu gibi; özellikle 1980'ler sonrası Türkiye'de yaşanan kırdan kente göçler nedeniyle, terkedilmiş yerleşim alanları bakımsız ve atıl kalarak kaderine terk edilmektedir. Bu tip alanların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamına kazandırılması, anımsanarak sürdürülmesi, özgün değeri olan tarihi yapıları belgeleme çalışmalarının artırılması önem kazanmaktadır.

Tescilli yapıların olduğu ve 300 yılı aşkın yapıları da barındıran Taraklı bölgesi "kentsel sit alanı" sınırları içerisinde yer almaktadır. Şekil 1'de verilen Taraklı'ya ait Koruma Amaçlı İmar Planı'nda incelenen alana ait sit alanı sınırları, koruma kararları, tescilli yapıların durumu hakkında bilgiler yer almakta olup, alanda 1992 yılından itibaren Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında yer alan bölgede 94 adet tescilli sivil mimari yapı bulunmaktadır (URL-1). Tescil kararları sonrası, Hanımeli Konağı, Ali Pektaş evi, İbrahim Pilavcı evi gibi geleneksel yapıların rölöve ve restorasyon projelerinin belgelenmesi üzerine sonraki yıllarda uygulamasının yapılması söz konusu olmuştur (Özkan, 2009). Mali destek ve imkânı olmayan mülk sahiplerinin uygulama yapması söz konusu olmasa bile (Nevzat Akay Evi'nde olduğu gibi) tescil nedeniyle herhangi bir tadilat veya kullanıcı müdahalesi yapılamayacak olması da tescillendirmenin iyi taraflarındandır. Özgün nitelikteki yapıların belgelenmesi ve koruma önerilerinin geliştirilmesi, özellikle özel mülke ait geleneksel konutlarda sahibinin ihtiyaca yönelik müdahalelerini kısıtladığından ayrıca önemlidir. Diğer bir önemli nokta ise sivil mimari yapılarının etkin restorasyonu için fiziksel yapısı, tarihsel ve mimari değerleri ve çevresi bir bütün olarak ele alınıp incelenmelidir. Bu kapsamda Taraklı sit alan sınırları içerisinde bulunan tescilli yapıların bakım ve onarım kararları bütüncül koruma anlayışı ile "basit onarım" veya "kapsamlı restorasyon" ana başlıkları altında incelenebilir (Dinler ve Şahin, 2016).

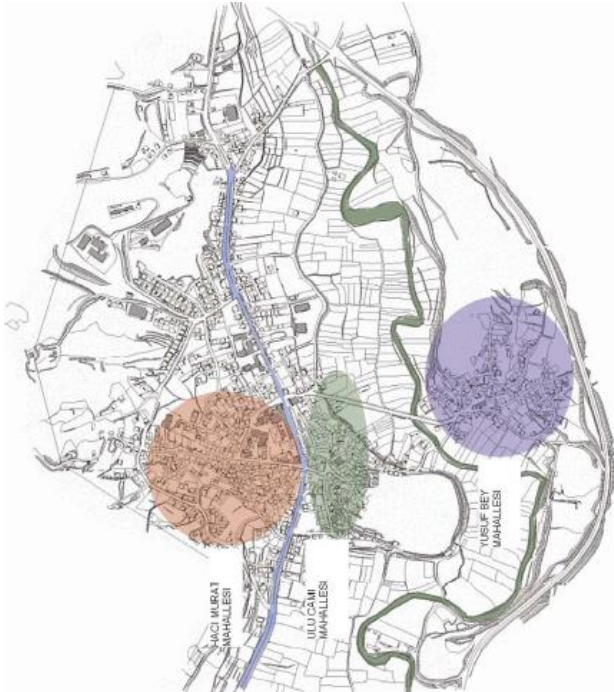


Şekil 1. Taraklı Koruma Amaçlı İmar Planı (URL-2)

Bölgenin mimari karakterinin oluşmasındaki en önemli etkenlerden biri yapılarda kullanılan malzemeler ve yapım teknikleridir. Yapının bulunduğu coğrafya, çevreden kolay erişilebilirlik ve iklim özellikleri de yapıda kullanılacak malzemelerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bölgede Akdeniz ve Karadeniz iklim tipleri hâkim olup çevrede kolaylıkla erişilebilir malzemenin ağaç olması nedeniyle ahşabın yapı malzemesi olarak ön planda olması doğaldır. Bölgenin ormanlarla kaplı olmasından dolayı temin edilmesi en kolay yapı malzemesi ahşap olmuştur (Seymen 2008). Duvarlar, taban ve tavan döşemeleri, pencere ve kapı doğramaları, hatıl, kiriş, dikme ve çatı malzemesi olarak ahşap kullanılmıştır. Ahşap hafif bir malzeme olduğu için de mesnetlere ilettiği yük azdır. Bu sayede yapı ağırlığı azaltılmış olup ayrıca üretim esnasında da avantajlı bir durum sağlanmıştır (Erşen, 2000).

Taraklı evlerinin yapım sistemi genel olarak bodrum kat kâgir, diğer katlar ve döşemeler kerpiç dolgulu ahşap karkas şeklindedir. Yapının temel duvarları genelde çamur harçlı moloz taş duvar örgüsü veya tuğla duvar örgüsüyle inşa edildikten sonra üzerine yerleştirilen ahşap yastıklar ve dikmelerle yapımı devam ettirilir (Erşen, 2000).

Bölgenin toplumsal yapısı Manav ve Abdal olarak ifade edilen topluluklar oluşturmaktadır (Özkan, 2008). Sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar da mimari planların değişiminde önemli birer etken olmuştur (Bayraktar, 2019). Taraklı evleri genellikle orta sofalı iki veya üç katlı evler şeklindedir. Ahşap, taş, kerpiç ve tuğla gibi malzemeler yapıları oluşturan önemli malzemelerdir.

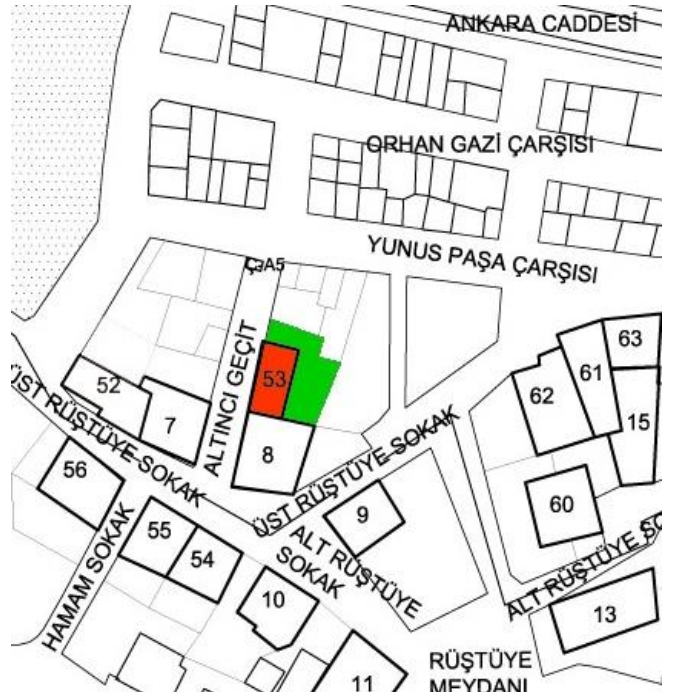


Şekil 2. Taraklı'daki Mahalleler; K:Hacı Murat Mah., Y:Ulu Cami Mah., ve M:Yusuf Bey Mah. (Özkan, 2008).

Şekil 2'de görüldüğü gibi Taraklı yerleşimi üç ana mahalleden oluşmaktadır. Çalışma alanının içinde bulunduğu Ulu Cami mahallesi, nüfus yoğunluğunun fazla olmasının yanı sıra özgün nitelikli yapı yoğunluğu (%80) açısından da zengin olması mahalleyi diğerlerinden ayıran bir unsurdur (Seymen, 2008). Aynı

zamanda bu mahalle diğer mahallerle karşılaştırıldığında yerleşim yoğunluğundan da anlaşılacağı üzere, ticari anlamda merkez noktası olarak öne çıkmaktadır.

Ulu Cami mahallesinde yer alan ve araştırma konusu kapsamında sonraki bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan Fatma Sevim Dönmez Evi ise, bölgedeki diğer tescilli yapılar gibi, yapım teknikleri bakımından Geleneksel Türk Evi mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır (Özkan, 2008). Şekil 3'te verilen planlardan anlaşılacağı üzere Fatma Sevim Dönmez Evi; Taraklı'nın Ulu Cami Mahallesi, Yunus Paşa Çarşısı Sokak 5. Pafta, 531 parselde yer almaktadır. Bölge parsellerinin bitişik nizam yapılaşma görülmektedir. İncelenecek olan yapı ile aynı parselde yer alan yapıların tamamı tescillidir.



Şekil 3. Fatma Sevim Dönmez Evi'nin konumu (Taraklı Belediyesi Arşivi, 2009)

3. FATMA SEVİM DÖNMEZ EVİ YAPISAL DEĞERLENDİRME

Geleneksel yapım tekniklerinden olan ahşap karkas sisteminin örneklerini içeren nitelikli geleneksel dokusuyla Osmanlı mimarisine örnek teşkil eden ve ahşap karkas yapım tekniği ile üretilen Fatma Sevim Dönmez Evi strüktür ve malzeme açısından ele alınıp yerinde incelenerek değerlendirilmiştir. Rölöve çalışmaları ve yerinde çekilmiş fotoğraflar çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır.

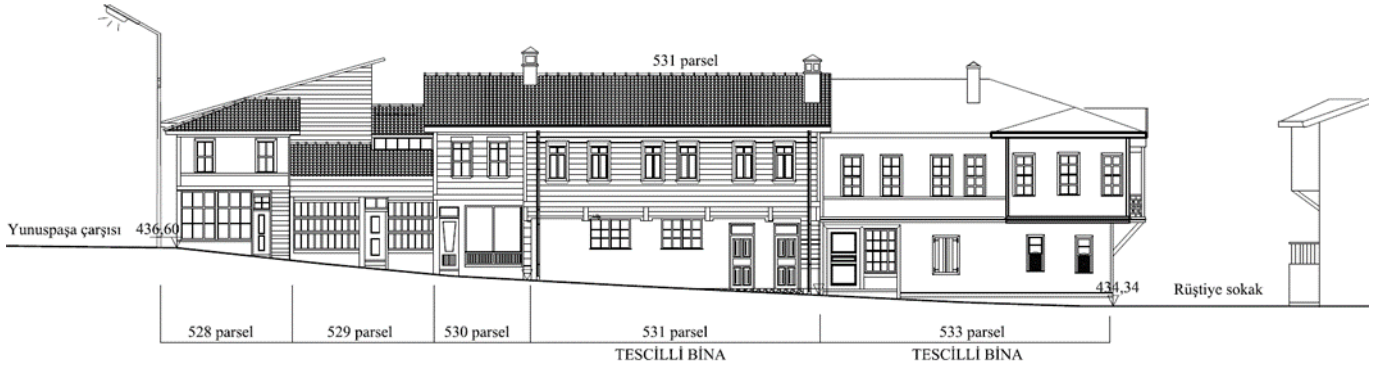
Özgün yapısı ile kültürel sivil mimari yapılarından biri olan Fatma Sevim Dönmez Evi bina alanı 129,23 m² üzerine inşa edilmiş olup zemin kat ve birinci kat olarak toplam iki katlıdır. Geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi zemin katı depo, ahır vb. işlevlerle kullanılmakta olup, yaşam katı sofa ve iki odadan oluşur. Yapım sistemi açısından bölgenin hâkim tekniğine benzer şekilde ahşap karkas arası kerpiç dolgudur (Özkan, 2008).

Yapının yapım tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Yapım tarihi hakkında kesin bilgi edinebilmek için iskeleti oluşturan ahşap malzemeden numune alınarak dendrokronoloji analizleri yapılabilir.

3.1. Cephe Özellikleri (Batı Cephesi)

Bitişik nizamlı parsel niteliği bulunması nedeniyle yapı tek bir cepheye (batı cephesi) sahiptir. Batı cephesinden de okunacağı üzere zemin kat ve birinci kat olmak üzere toplam iki katlı olan yapı kerpiç dolgulu ahşap karkas yapım tekniği ile inşa edilmiş olup zemin

katında çamur sıva üzeri kireç badana uygulanmıştır. Birinci katta ise *ahşap yalı baskı kaplama* görülmektedir. Yapının beşik çatısı alaturka kiremitle örtülü olup saçak altı kaplamasızdır. Şekil 4'te Fatma Sevim Dönmez Evi (531 no'lu parsel) komşu parsellerinde bulunan yapılarla durumu görülmektedir. Yapının güney cephesine bitişik olan yapıların da tescillendiği bilinmektedir.



Şekil 4. Fatma Sevim Dönmez Evi'nin Batı Cephesi

Şekil 5'te gösterildiği üzere cephede toplam altı adet 85x150 cm ölçülerinde özgün ahşap giyotin pencereler yer almaktadır. Giyotin pencereler erken dönem üretimi olduğuna dair işaretlerdir. Birinci katta oluşturulan çıkmanın ahşap konsollar tarafından taşındığı cepheden kolaylıkla anlaşılmaktadır.

olduğu görülmektedir (Özkan, 2008). İncelenen Fatma Sevim Dönmez Evi plan özellikleri bakımından bölgedeki tescilli yapılardan farklılaştığı ve bölge için nadir rastlanan plan tipine sahip olduğu söylenebilir.

Dükkan (Z02 no.lu) olarak işlevlendirilmiş mekânın duvarları kerpiç dolgu üzeri kireç sıvadır. Geleneksel Türk evlerinde yaşam katı birinci katta olup, genellikle ahır veya depo alanı olarak kullanılan zemin kat toprak veya taş kaplıdır (Eldem, 1954). İncelenen yapının zemin kat giriş (Z02 no'lu) bölümündeki yer döşemesinin dövülmüş toprak olması mekânın depo işleviyle kullanıldığının bir göstergesi olduğu söylenebilir. Şekil 8'de görülen diğer bir eleman ise temelden yükseltilmiş özgün *sedir* kısmıdır. Bu mekânın yer döşemesi beton, tavan döşemesi ahşap kirişlemeleri görünen *ters tavan* şeklindedir. Duvarlar çamur sıva, tavan döşemesi ise ahşap kirişli döşemedir. Tavan kaplaması düzgün kare kesitli tahtalardan elde edilmiş pasalı tavan uygulaması şeklindedir. Şekil 7'de gösterildiği üzere bu alandan birinci kata on yedi basamaklı ahşap merdivenle çıkış sağlanmaktadır.



Şekil 5. Batı cephesine ait fotoğraf

Zemin kata giriş tek kanatlı iki ayrı kapıdan sağlanmaktadır. Güvenlik kaygısına bağlı olarak yapı sahibi tarafından yapının üst katına çıkışını sağlayan orijinal ana giriş kapısı değiştirilmiştir ve yerine 94x252cm boyutlarındaki metal kapı getirilmiştir. Cephedeki diğer kapı ise özgün işlevinde depo olarak kullanılan alana girişi sağlayan özgün ahşap kapıdır. Sonradan eklenen (muhdes) ve aslına uygun olmayan elemanlar cephe üzerinde net bir biçimde dikkat çekmektedir.

Toplam 69,70 m² alana sahip birinci katta ise; bir adet hol, üç adet oda, bir adet wc yer almaktadır. Odalara giriş 18,30 m² alana sahip 101 no.lu sofadan sağlanır. Sofaya ait duvarlar kerpiç dolgu üzeri kireç sıvadır. Sofanın tavan döşemesi kontrplak kaplama olup aslına uygun değildir. Yer döşemesi ise ahşap kaplamadır.

102 no'lu oda 13,05 m² alana sahip olup, odanın duvarları kerpiç sıva üzeri kireç sıvalıdır. Odanın tavan ve yer döşemesi ile ilgili Şekil 6'da gösterildiği üzere ahşap kaplama uygulaması görülmektedir. Tavan kaplaması profilli düz tavan şeklindedir. 102 no.lu odada bir adet 100/205 ebatlarında özgün ahşap oda kapısı, 85x150 cm ebatlarında iki adet ahşap dikdörtgen pencere ve +2,43 kotunda çıkarılmış özgün sedir yeri mevcuttur. Geleneksel Türk evlerinde dikkat çeken bir diğer eleman olan nişler çoğunlukla süslemeli olup, dekoratif işlevlerle kullanılmaktadır (Başkan, 2008). Bu mekânda bulunan duvar yüzeyinde 80/110 ebatlarında bir sebeple kapatılmış niş bulunmaktadır.

103 no'lu 10,46 m² alana sahip odanın duvarları benzer şekilde kerpiç üzeri kireç sıva uygulaması

3.2. Plan Özellikleri

Zemin katın kat yüksekliği 305 cm, birinci katın kat yüksekliği 258 cm olup duvarlar kerpiç dolgulu ahşap karkas (iskelet) şeklinde olup, dış duvar kalınlıkları 30 cm'dir. Yapının plan şeması geleneksel konut yapım sisteminde dış sofalı olarak adlandırılan bir biçimde yapılmıştır. Bölgedeki geleneksel konutlar incelendiğinde plan tiplerinde iç ve orta sofanın hakim

görülmektedir. Bir adet 90/202 özgün ahşap oda kapısı, 85x150 cm ebatlarında iki adet ahşap pencere +2,43 kotunda ahşap bir sedir mevcuttur. Tavan ve yer döşemesi *profilli düz tavan* yapım tekniğine sahip ahşap kaplamadır.

104 no'lu 12,31 m² alana sahip odanın duvarları diğer yaşam alanlarında olduğu gibi kerpiç sıva üzeri badanadır. 103 no'lu oda ile benzer yapım tekniğine sahip tavan ve zemin kaplaması mevcuttur. Odada bir adet 100/202 ebatlarında ahşap oda kapısı ve 85x150 cm ebatlarında iki adet ahşap dikdörtgen pencere yer

almaktadır. Bu odanın diğer odalarla olan benzer özelliklerinin dışında farklılaşan kısmı ocak-dolap sisteminin bulunmasıdır. Geleneksel Türk evlerinde günlük yaşamı simgeleyen ocakların en dikkat çekici eleman olduğu bilinmektedir (Başkan, 2008). Şekil 7'de verilen görselde bu odaya ait 154x206 cm boyutlarında 164 cm derinliğinde olan ahşap bir dolap, bir ocak ve +2,42 kotunda ahşap bir sedir gösterilmektedir. Ocağın bulunduğu oda günlük yaşamın bu alanda olduğunun işaretini vermektedir.



Şekil 6. Plan özelliklerine ait görseller

105 no.lu 2,71 m² alana sahip olan hela alanı yine Şekil 7'de gösterildiği üzere birinci kat bütününde olduğu gibi kerpiç dolgu üzeri kireç sıva şeklindedir ve bu mekânda ahşap hatıl seviyesi görünür haldedir.



Şekil 7. 105 no.lu ıslak hacim/lavabo görünüşleri



Şekil 9. Çatı iç görünüş

3.3. Üst Örtü (Çatı) ve Strüktür Özellikleri

Ahşap karkas yapım sistemine sahip olan Fatma Sevim Dönmez Evi bütünüyle yerleşim alanının tarihi ve özgün dokusuna uygun olacak şekilde üst örtüsü alaturka kiremitle kaplıdır. Dokusu ile tarihsel yapıya kimliğini kazandıran önemli bir yapı öğesi de alaturka kiremittir (Günay, 2002). Şekil 8’de verilen görselden anlaşılacağı üzere kiremit yerleşimi *kırlangıç kiremit* düzeni içerisinde yer almaktadır.



Şekil 8. Çatı dış görünüş

Üst kat hizasına gelecek şekilde dikmeler üzerine ahşap başlıklar konulmuş ve dikmeler paydalarla desteklenmiştir. Şekil 9’da gösterildiği üzere döşemeyi oluşturan tali kirişler döşeme yüzeyinin kısa yönünde yerleştirilmiştir (Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü [KUDEP], 2009).

4. FATMA SEVİM DÖNMEZ EVİ’NİN RÖLÖVE VE HASAR TESPİTİ ÇALIŞMALARI

İnceleme alanını oluşturan Fatma Sevim Dönmez Evi cephe, plan, üst örtü ve strüktür özellikleri bakımından incelenerek rölöveleri alınmış ve yerinde yapılan gözlemlerden hasar tespiti yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda aslına uygun olmayan ve birtakım etkiler nedeniyle yaşanan bozulmalar tespit edilmiş olup, alınan rölöveler üzerinden analogi yöntemine dayalı restitüsyon projesinin oluşturulması ve restorasyon önerilerinin sunulması hedeflenmiştir. Restorasyon çalışmalarında “bölgenin gözleme dayalı bir şekilde analiz edilmesi” şeklinde tanımlanan *analogi* yönteminin kullanılması da ayrıca gereklidir. Dolayısıyla; Özkan (2008) tarafından Taraklı’nın özgün elemanlarının tespit edilerek envanterinin oluşturulduğu çalışmayı göz önünde bulundurmak çalışmanın sonucundaki koruma müdahaleleri için faydalı olacaktır. Kültürel mirasımızın sembolü olan bu gibi yapıların restitüsyon çizimleri bölgenin veya yapının ilk hali hakkında bilgi vermesi açısından yardımcıdır (Ahunbay, 2010). Bu açıdan elde edilen verilerin derlenerek restitüsyon çizimlerinin oluşturulması, tescil sonrası envanterin güncellenmesi açısından önemlidir. Şekil 10’da inceleme alanını oluşturan Taraklı’nın Ulu Cami Mahallesi, Yunus Paşa Çarşısı Sokak 5. Pafta, 531 parselde yer alan Fatma Sevim Dönmez Evi’nin vaziyet planı rölövesine yer verilmiştir. Çizimden de anlaşıldığı üzere bitişik nizam yapılaşma



Şekil 10. Fatma Sevim Dönmez Evi'nin vaziyet planı

4.1. Batı Cephesi Hasar Durumu ve Restorasyon Önerileri

Yapının zemin kat batı cephe duvarının sıvasında ve boyasında dökülmeler, birinci kata ait ahşap cephe kaplamalarında, pencereler ve dükkân kapısında mekanik ve atmosferik nedenlere bağlı çatlak, malzeme kaybı, renk değişimi, korozyon gibi çeşitli bozulmalar tespit edilmiştir. Ayrıca mekâna sonradan kazandırılan ticari işlev sonrası duvar yüzeyinde Şekil 7’de gösterildiği üzere geç dönem olduğu anlaşılan 136x107 cm ölçülerinde aslına uygun olmayan ahşap pencerelerin eklendiği anlaşılmaktadır. Cephede yaşam katına çıkış sağlayan ana girişteki özgün ahşap kapı yerine 95x245 cm boyutlarında Şekil 11’de görülen muhdes demir kapı eklenmiştir.

Bozulmuş veya sonradan eklendiği tespit edilmiş aslına uygun olmayan elemanlar restitüsyon projeleri dikkate alınarak özgün malzemeye uygun olacak şekilde değiştirilmelidir.

Cepheye ait restitüsyon çalışmasında yapının asıl cephesini oluşturan elemanlar; birinci kat çıkması, çıkmayı taşıyan konsollar, özgün kapı ve pencereler ve zemin katın kerpiç sıvalı olup birinci katın ahşap kaplama şeklinde olmasıdır. Dolayısıyla batı cephesi restorasyon uygulamasında zemin kat kerpiç dolgu üzeri kireç siva üst kat ise ahşap kaplama olarak aslına uygun şekilde yenilenmelidir. Duvar dolguları mevcut malzeme ile aynı içerikte hazırlanmalı ve ahşap kaplama malzemesi olarak aynı cins ağaç elaman tercih

edilmelidir. İyi durumda olan elemanlar için ise temizleme çalışmaları başlatılarak mümkünse yerinde bakımı yapılmalıdır. Yapılan analiz ve tespitler göz önünde bulundurularak orta hasarlı olduğu anlaşılan ahşap pencerelerin özgünlüğü bozulmadan yerinde bakımı ve onarımı yapılmalıdır. Dükkân olarak işlevlendirilen Z-02 no’lu alana giriş için kullanılan ve sonradan eklenen (muhdes) çelik kapı özgün ahşap kapı ile değiştirilmelidir. Bahsi geçen öneriler sonrasında yapının cephe görünüşü hakkında bilgi vermesi adına Şekil 12’deki çizelge incelenebilir.



Şekil 11. Muhdes ve özgün dış kapılara ait görüşler

	CEPHE	PLAN	
	Batı	Zemin Kat	Birinci Kat
Rölöve			
Restitüsyon			
Restorasyon			

Şekil 12. Fatma Sevim Dönmez Evi’nin rölöve – restitüsyon – restorasyon durumunu gösteren çizelge

4.2. Plan/İç Mekân Hasar Durumu ve Restorasyon Önerileri

Yapının plan özellikleri zamanla özgünlüğünü yitirmiş ve yapı mirasçılar tarafından ikiye bölünmüş birinci kattaki kapı kaldırılmıştır. 43,87 m² alana sahip zemin kat planının bir bölümü ticari amaçlı düzenlenmiştir. Diğer giriş bölümünden ise birinci kata çıkış sağlanır.

Ahşap malzeme strüktürel, işlevsel ve dekoratif anlamda geniş bir uygulama alanına sahiptir (Turgay & Erkuş Buyruk, 2017). İncelenen yapıda da bulunduğu coğrafyadan kaynaklı ahşap malzeme yoğun olarak kullanılmıştır. Yaşam katı olan birinci katın yer ve tavan kaplaması olan ahşap döşemede çatlama, duvar sıvalarında dökülmeler ve tavan döşemesinde sehimler oluşmuştur. 102 no.lu odanın duvar yüzeylerinde su ve nem sorunlarından kaynaklı sıva dökülmeleri, kabarmalar ve ahşap malzemelerde bozulmalar görülmektedir. Benzer problemler 103 no'lu oda için de geçerli olup, duvar yüzeylerinde neme bağlı kabarmalar, döşeme ve tavan kaplamalarında bozulmalara rastlanmıştır. Ayrıca ahşap merdivenin basamaklarında sehimler, korkulukları ve küpeşesinde yıpranmalar mevcuttur. Sofanın tavan döşemesi kontrplak kaplama olup aslına uygun değildir. Odaların ve sofanın ahşap tavan ve yer döşemeleri, ahşap kapı doğramaları, sedir ve ahşap pencereleri onarılmalı ve 101 no'lu dış sofa ve 105 no'lu ıslak hacim/lavaboda yer alan kontrplak tavan döşemesi aslına uygun olarak profilli düz tavan ahşap kaplama şeklinde değiştirilmelidir. Zemin katın duvarlarında olduğu gibi birinci katın duvarlarında da benzer nitelikte onarımlar yapılmalıdır. Özgün iç mekân elemanlarından sedirler ve ahşap dolap yenilenmeli, ocak onarılmalı, yerinde temizleme işlemleri başlatılmalıdır. Taraklı, Ulu Cami Mahallesi'nde yer alan diğer geleneksel konutların odalarında bulunan nişlerden hareketle, incelenen konutun duvarlarında Şekil 13'teki gibi kapatılan 80/110 ebatlarındaki nişler ve süslemeler açığa çıkarılmalıdır. (Özkan, 2008; Özkan, 2009).



Şekil 13. 102 no'lu odaya ait duvar nişi.

4.3. Üst Örtü ve Strüktür Hasar Durumu ve Restorasyon Önerileri

Çatı, fiziksel ve kimyasal faktörlere maruz kalmasından dolayı Şekil 8 ve 9'da görüldüğü biçimde mertek ve alın tahtalarında bozulmalar meydana gelmiştir. Fiziksel ve kimyasal faktörlere maruz kalan çatının konstrüksiyon elemanları tamamen değiştirilmeli, yerine bu faktörlere dayanıklı uzun ömürlü emprenye edilmiş ahşap konstrüksiyon elemanları kullanılmalıdır. Bu konstrüksiyon üzerine de tarihi dokuya ve özgün yapıya uygun olan alaturka kiremit kaplaması kırılmalı kiremit şeklinde uygulanmalıdır.

5. SONUÇLAR

Bölge ile uyumsuz yapılaşmaların ve onarımların önüne geçilerek geçmiş ile bağın zayıflatılmasının engellenmesi kültürel miras değerleri açısından önemlidir. Bu doğrultuda tespit edilen bozulmaların sivil mimarlık örneklerinin özgün dokusunu bozmadan ahşap, kâgir ve kerpiç yapıların uzun ömürlü olmaları için önlemler alınmalı ve gerekli koruma önerileri getirilerek mekânsal, biçimsel, yapısal özellikleri ve çevreye uyumu ele alınarak onarımları özgün malzemelerle gerçekleştirilmelidir. Taraklı sit alanı içerisinde tescilli olan yapıların uzun ömürlü olabilmeleri için kullanılan malzemelerin bozulmasına neden olan etkenler göz önüne alınarak gerekli koruma yöntemlerine göre uygulamalar yapılmalıdır (Özkan, 2009). Bu doğrultuda konu kapsamında ele alınan tescilli yapının bozulma analizlerinin belgelenmesi ve inşa edildiği tarihteki mevcut hali hakkında fikir vermesi amacıyla restitüsyon çizimlerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Fatma Sevim Dönmez Evi fiziksel bozulmalar açısından ele alındığında; duvarlarında sıva dökülmeleri, ahşap malzemelerinde çürümeler tespit edilmiş olup, strüktürel bozulmalar açısından ele alındığında ise; orta derece hasarların bulunduğu anlaşılmıştır. Fiziksel koruma sorunları çoğunlukla ev sahibi tarafından günlük yaşam pratiklerinin gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan müdahalelerden kaynaklanmaktadır. İşlev değişiklikleri, muhdes eklemeler, kapatılan nişler veya ocaklar gibi değişiklikler sıralanabilir. Bununla birlikte terk edilmiş olmasından kaynaklı düzenli bakım yapılamaması da bozulmaların diğer bir baskın nedenidir.

Sonuç olarak; elde edilen rölöve ve restitüsyon projeleri doğrultusunda tespit edilen hasarlar için gerekli önlem ve düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Öncelikle restorasyonu yapılacak yapı ile ilgili bilgi ve dokümanların toplanması, rölöve, restorasyon ve gerekirse restitüsyon projelerinin ve raporlarının hazırlanması, fotoğraflarla birlikte Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na sunulması gerekir. Kurul onayı alındıktan sonra onarım yapılmalıdır. Kullanılan malzemenin onarımına dikkat edilmeli ve mümkün olduğu kadar orijinal malzeme kullanılmalıdır (Özkan, 2009). Ayrıca geleneksel yerleşim yerleri sakinlerinin koruma eyleminde etkin rol aldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda koruma bilincinin kazandırılması korunması gereken tarihi çevreler için önem arz etmektedir. Bu kapsamda Fatma Sevim

Dönmez Evi özelinde yapılan koruma önerilerine kullanıcılarında katılımının sağlanması ve Taraklı'da yer alan benzer sorunların görüldüğü çalışmaların yerleşim yeri genelinde yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yazarların Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1998). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Yayın,28, ISBN 975-7438-38-3, 8s.
- Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme. *TÜBA-KED*, 8, 103-118.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, (Çev. Ayşe Tekin)*. Ayrıntı Yayınları.
- Başkan, S. (2008). Geleneksel Doğu Karadeniz Evleri. *Erdem*, 52, 41-90.
- Bayraktar, H. (2019). Kırsal Yaşamın Mimari Göstergesi Geleneksel Köy Evlerinin Düzce Örneğinde Tartışılması. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5(1), ss.72
- Dinler, M. & Şahin, N. (2016). Fener ve Balat'ın Dönüşümü Üzerine: Üç Vizyon / Üç Dönem / Üç Ayrı Koruma Anlayışı. *TÜBA-KED*, 14.
- Eldem, S. H. (1954). Türk Evi Plan Tipleri. In *İTÜ Mimarlık Fakültesi*. <https://doi.org/10.2307/1579665>.

- Eres, Z. (2017). Koruma Biliminin Açmazı: Politik Söylemin Aracı Olarak Rekonstrüksiyonlar. *Mimarist*, 60, 77-84.
- Erşen, N. (2000). Ahşap Yapılar Problem ve Çözümleri, Birsen Yayın Evi, Y.0029, ISBN 975-511-236-7, 3s.
- Günay, R. (2002). Geleneksel Ahşap Yapılar Sorunları ve Çözüm Yolları, Birsen Yayınevi, 110-112s.
- Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü [KUDEP]. (2009). Geleneksel Ahşap Yapı Uygulamaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 51-68s.
- Mutlu, E. & Tanrıverdi, K. A. (2020). Bellek Mekanlarının Hatırlama ve Unutulma Döngüleri Çerçevesince Belirlenmesi için Bir Metodolojik Öneri: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 891-914. doi:10.29130/dubited.63445.
- Özkan, Ö. (2009). Taraklı'daki sivil mimarlık örnekleri ile Halim Düzgün Evi'nin proje ve Ali Pektaş Evi'nin restorasyon çalışmaları. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 144-146s.
- Özkan, S. S. (2008). Taraklı'nın Fiziksel ve Tarihsel Dokusu, Sivil ve Anıtsal Mimarlık Örnekleri Hacı Rıfatlar Konağı Restorasyonu. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.60.
- Seymen, F. (2008). Taraklı'da geleneksel sivil mimaride kullanılan yapılm teknikleri ve Sadık Özen Evi restorasyon önerisi. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.13
- Turgay, T. & Erkuş, B. P. (2017). Geleneksel Taraklı Evleri ve Yapılarda Bozulma Nedenleri. *İleri Teknolojisi Dergisi* 6(2), 35-46.

İnternet Kaynakları

- URL-1:
<http://www.sakarya.gov.tr/tarakli1> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- URL-2:
<https://www.tarakli.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

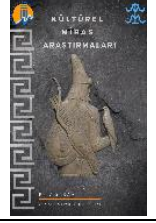


© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>



Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
e-ISSN 2687-6094



Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Temsili Bağlamında Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu Sergisi Örneği

Bahadır Uçan*¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Somut Olmayan Kültürel Miras,
Türk Müzik Kültürü,
Dijital Uygulamalar.

ÖZ

Somut olmayan kültürel miras, toplumların kültür varlıklarına dair mimari eserlerinin dışında kalan tüm kültür varlıklarını içeren geniş bir yelpazeyi tanımlamak için kullanılabilir. Somut olmayan kültürel miras kavramı kapsayıcı bir içeriğe erişmektedir. Müzik ise kültürel mirasın önemli bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, somut olmayan kültürel mirasın temsili noktasında Türk müzik kültürü ve değerleri üzerinden konumlanan Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisi ele alınmıştır. Türk müziğinin tarihsel yolculuğunu yansıtan sergi gerek ekran uygulamaları gerekse QR kod üzerinden erişilebilir video-animasyon örnekleri ile birlikte sanatın ve kültürün dijital alanlar ile buluşturulması meselesi üzerinden incelenmiştir.

Representation of Intangible Cultural Heritage Values: Ataturk Cultural Center Music Platform Exhibition Sample

Keywords

Intangible Cultural Heritage,
Turkish Music Culture,
Digital Applications.

ABSTRACT

Intangible cultural heritage can be used to describe a wide range of cultural assets, including all cultural assets other than the architectural works of societies. Therefore, the concept of intangible cultural heritage reaches an inclusive content. Music stands out as an important part of cultural heritage. In this research, Ataturk Cultural Center Music Platform exhibition that is centered on Turkish music culture and values with the perspective on representation of intangible cultural heritage is discussed. The exhibition, which reflects the historical journey of Turkish music, has been examined through the issue of bringing art and culture together with digital spaces, with both screen applications and video-animation examples accessible via QR code.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

(bucan@yildiz.edu.tr) ORCID ID 0000-0003-4062-0469

Kaynak Göster (APA) / Cite this;

Uçan, B. (2022). Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Temsili Bağlamında Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu Sergisi Örneği. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 26-30.

1. GİRİŞ

Somut olmayan kültürel miras terimi, yeni bir disiplinin ismi değildir. Mevcut bir disipline yeni isim olarak da önerilmemiştir. Bu nedenle halk biliminin yeni adının somut olmayan kültürel miras olduğunu düşünmek doğru değildir. Somut olmayan kültürel miras terimi, UNESCO'nun kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışmalarından doğmuş ve yaygınlık kazanmıştır (Oğuz, 2013).

Somut olmayan kültürel miras bir üst şemsiye olarak düşünüldüğünde toplumların kalıcı eser olarak bıraktıkları hamam, cami, kilise, sur yapıları, vb. örneklerin dışında kalan her türlü kültürel unsuru kapsayabilmektedir. Masal, destan, hikâye gibi sözlü geleneklerin ve bu geleneklerin temsilcileri (örn: Nasrettin Hoca fıkraları, Keloğlan masalları) somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Birçok sanat dalı ve ürünü kapsayan somut olmayan kültürel miras değerlerinde müzik de önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Toplumdan topluma benzeşen ve başkalaşan müzik, somut olmayan kültürel mirasın en önemli unsurlarından olmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras olarak müzik ve icracılar, çalgılar ve bunlar üzerinden kurgulanan kültür değerleri insanlığın yaratıcı ve iyileştirici yönünü göstermektedir. Sanat, insanlığın üretken biçimde çatışma ikliminden uzaklaşarak bir arada yaşamasının yegâne yolu olmaktadır.

Dijital dönüşüm süreçlerinin yaşandığı günümüz dünyasında sanatı, müziği bu araçlarla buluşturmak ve izleyiciye sunmak noktasında Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu örneği incelenmiş ve örnek üzerinden somut olmayan kültürel miras unsurlarının dijital araçlarla buluşturulması temelinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1.1. Müzik ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi

Müzik, bir anlatım dili olarak düşünüldüğünde tercümesi olmayan bir karakteristiğe sahip olduğu söylenebilir. Müziği oluşturan notalar, sözcük gibi konumlandırılmamakta ve bu durum müziği bir anlatım dili olarak biricik kılmaktadır. Müzik hem yerel hem evrenseldir. Her toplumun kültüründe çeşitliliğe uğramış olması sebebiyle kültürel miras kavramı ile yakın ilişkilidir (Soysal vd., 2005; Çuhadar, 2016).

Somut olmayan kültürel merkezli yaklaşıldığında müzik çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Müzik yalnızca işitsel unsurlar ile dünya kültür evrenine hizmet etmekle kalmamaktadır. Müzik oluşturduğu kültür nesnelere, müzik aletleri tasarımları, müzisyenler ve icracılar ile birlikte geniş bir somut olmayan kültürel miras değerine işaret etmektedir. Müziğin yarattığı bu kültür evreni yerel değerler üzerinden yükselen bir evrenselliğin ürünüdür. Farklı coğrafyaların birbirleriyle olan etkileşimleriyle biçim ve içerik değiştiren müzik ve müzik kültürü, sürekli kendini yenileyen bir kültür varlığı olarak benzersizdir.

1.2. Türk Müziği Tarihi

Türk Müziği tarihi dönemleri çoğunlukla konularına ve medeniyet tarihine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda çoğunlukla iki kaynaktan yararlanıldığı görülmektedir: Yılmaz Öztuna ve M. Nazmi Özalp. Bu iki önemli tarih araştırmacısı çalışmalarında yüzyıllara göre sınıflandırma yapmak yoluna gitmişlerdir. Yüzyıllara göre anlatım tarih araştırmacılarının kronolojiyi temel alıp faydalandıkları bir yöntemdir.

Sınıflandırma ile ilgili akademik çalışmalardan biri Şirin Karadeniz'in (2007) yüksek lisans tezidir. Karadeniz, tezinde Türk müziği sınıflandırmasını "Avrupa müziği dönemlerinde karşılaşılan adlandırmaları kullananlar", "besteci isimlerine göre", "yüzyıllara göre", "tarihsel olaylara göre", "medeniyetler tarihine göre" ve "diğer yaklaşımlar" başlıkları altında değerlendirmiştir (Karadeniz, 2007; Uslu, 2015). Türk müziği tarihi üzerine yayınlar ele alındığında iki temel başlık üzerine gidildiği söylenebilir: 1. Müzik kaynaklı (Besteciler, Klasik vs.), 2. Tarihsel süreç (Uygurluklar, Yüzyıllar) (Uslu, 2015).

Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisinde Türk Müziğinin gelişimsel süreçlerinin ele alındığı ve bu doğrultuda bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir.

1.3. Türk Çalgıları Tasarımı

Türkiye'de çalgı yapımının başlangıç tarihini, eğer antik uygarlıkları da düşünürsek, kesin bir başlangıç tarihi vermek mümkün görünmemektedir. Osmanlı tarihinde "saztırışan" kelimesi, hem sazlıkları kesen, hem de saz yapımıcısı anlamında kullanılmıştır (Işık & Uslu, 2012).

Türkiye'de çalgı yapım süreci 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuarında bir çalgı yapım atölyesinin kurulması ve Almanya'dan Heinz Schaftrat adında bir uzmanın burada göreve başlamasıyla akademik bir hüviyet kazanmıştır. Heinz Schaftrat II. Dünya savaşının çıkmasıyla, 1939 yılında ülkesine dönmüştür (Açın, 1976; Kalender, 2001; Özkazanç, 2005).

Heinz Schaftrat ile çalışan ve asistanlığını yapan Necati Orbay, Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü'nde akort ve onarım öğretmeni, Abdullah Arseven konservatuar ve operada çalgı yapım uzmanı olmuş, Mithat Arman (1910- 1987) ise çalgı yapım atölyesinin sorumluluğunu üstlenmiştir (Işık & Uslu, 2012).

Türk çalgıları, Uygurlardan bugüne farklı süreçlerden geçmiş, tasarım ve kullanım alanları olarak çeşitlilik göstermiş ve başka toplumların çalgı tasarımlarını etkilemiştir. Türk çalgılarının modern anlamda bir atölye/egitim yapısında ürüne dönüştüğü süreçler ise 20. yüzyıla tekabül etmektedir.

Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisi bünyesinde Türk çalgıları fiziksel olarak görülebilmektedir. Bunun ötesinde QR kodlar üzerinden çalgıların etkileşimli videolarına, çalgı seslerine, Türkçe ve İngilizce metin seslendirmelerine ulaşılabilir. Etkileşimli video içerikleriyle çalgılar 360 derece görüntülenebilmekte ve izleyici dilediği açıda çalgı detaylarını izleyebilmektedir.

2. ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ MÜZİK PLATFORMU

29 Ekim 2021’de açılışı yapılan Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisi, üç temel başlık üzerine kurgulanmıştır: Türk Çalgıları, Ustalara Saygı ve Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz (URL-1).

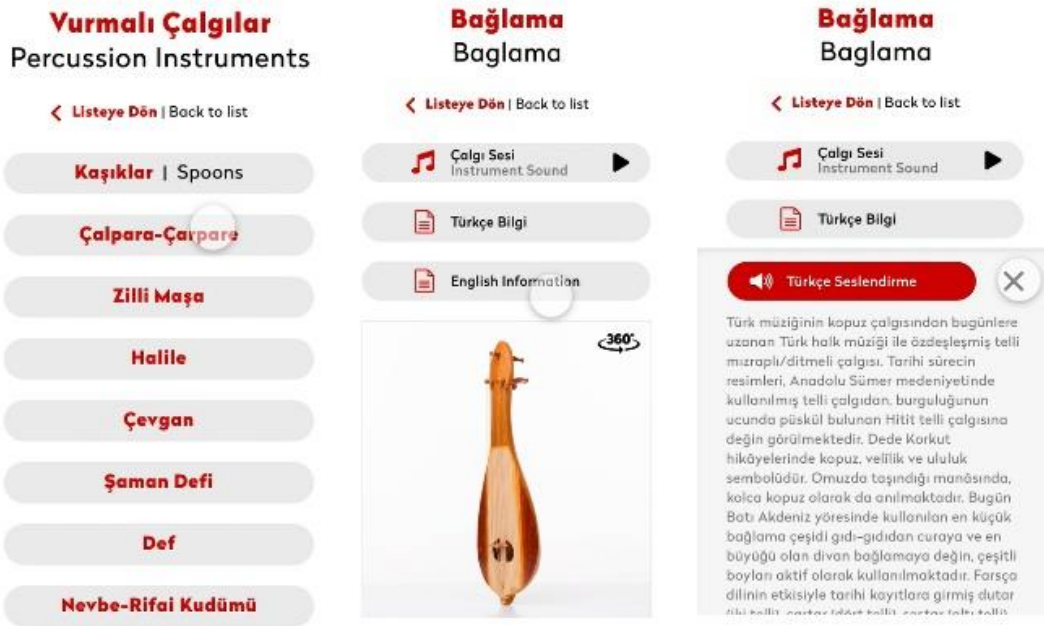
Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu, somut olmayan kültürel miras varlıklarının korunması, tanıtımı ve sunumu noktasında klasik sergileme yöntemleriyle birlikte dijital öğeleri yer veren ve geniş bir perspektif sunan bir sergi niteliği taşımaktadır.

Giriş katındaki “Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz” içeriğinde grafik tasarım öğeleri üzerinden konumlandırılan bir anlatım mevcuttur. Anadolu’daki ilk

müzik yarışmasından, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk müziğindeki gelişmelere dek uzanan bir tarih yolculuğu sunmaktadır. Sergi içerisindeki QR kod ile erişilen dijital uygulamalarda ise, anlatıma eşlik eden video-animasyonlara erişilmektedir (Rona, 2021).

Başlıklar üzerinden dönemlere ayrılmış içeriklerde ise her temel başlığa ait bir ekran yerleştirme örneği görülmektedir. Somut olmayan kültürel miras değerlerini izleyiciye aktarmak bağlamında çeşitli ve renkli bir müze ve müze içi deneyimi sunulmaktadır.

Serginin “Ustalara Saygı” bölümünde Türk müzik hayatında yer edinmiş ustalar üzerinden bir seçime gidilmiştir.



Şekil 1. Türk çalgılarından bağlama ve örnek QR kod uygulaması (Rona, 2021).

“Türk Çalgıları” bölümünde Türk müzik tarihinin süreçleri üzerinden bir seçki örneği sunulmuştur. Çalgılar, fiziksel olarak görülebilmekle birlikte QR kod üzerinden etkileşimli videolara ulaşılmaktadır (Şekil 1).

2.1. Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz

Müzik, kültürlerarası etkileşimin en somut unsurları arasındadır. Ülkelerin müzik kültürlerini, buldukları coğrafya ya da yaşadıkları tarihsel ve toplumsal yapı kadar komşu ülkelerle kurdukları yakınlıklar da etkilemektedir.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği bir konumda yer alan Türkiye’nin, sosyal, kültürel ya da siyasal sebeplerle başka ülkelerle kurduğu ilişkiler, tarih boyunca Türk müzik kültürünü etkilemiştir.

Türkiye’nin müzik mirasında; Anadolu, Asya ve Akdeniz kültürlerinin yanı sıra Türk ve İslâm kimliklerinin, ayrıca Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Avrupa ile kurulan ilişkilerin de önemli rolü vardır. Bu etkileşimin izleri, Türkiye’ye komşu olan ülkelerin müzik kültürlerinde de görülmektedir. Asya, Akdeniz ve Avrupa kültürleri de Türk müziğinden etkilenmiş, bu birlikteliklerden yeni çalgılar ve eserler üretilmiştir (URL-1; Rona, 2021).



Şekil 2. “Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz”, Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisi (URL-1).

“Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz” bölümünde video-animasyonlarla ve ekran videolarıyla bu birliktelik yansıtılmaya çalışılmıştır. Türklerin müzik tarihi yolculuğundaki önemli adımlar, izleyiciye aktarılmak istenmiştir (Şekil 2). İlk müzik yarışmasının Anadolu’da düzenlendiğine dair mitolojik anlatılar, Anadolu uygarlıklarının geliştirdiği nota sistemleri bu bölümde destekleyici QR kod uygulamalarıyla birlikte sunulmuştur.

2.2. Ustalara Saygı

Toplumsal hafızanın önemli bir figürü olan sanatçı, eserleriyle bu kültürü hem temsil eder hem de şekillendirir. Sanatçılar ve onların üretimleri, bir zaman kapsülü işlevi görmenin yanı sıra gelecek nesiller için de önemli referans noktaları oluşturur. "Ustalara Saygı" köşesinde, Türkiye'de uzun bir geçmişi olan Klasik Türk Müziği, Türk Halk Müziği ve Klasik Batı Müziği gelenekleri içerisinde üreterek dünyaya açılmış veya bu müzik türlerinin kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamış sanatçılara yer verilmektedir.

"Ustalara Saygı" köşesinde, değerli sanatçılarımız Ahmed Adnan Saygun, Alâeddin Yavaşca, Âşık Veysel, Leyla Gencer, Münir Nureddin Selçuk ve Şerif Muhiddin Targan'a ait özel eşyalar sergilenmektedir (URL-1, 2022; Rona, 2021).

2.3. Türk Çalgıları

Türk müzik kültürü, tarih boyunca geniş bir coğrafi alana yayılmış olan Türklerin farklı kültürlerle etkileşimleri sonucunda pek çok koldan beslenmiştir. Türklerin kullandığı, ilk izleri Orta Asya'da görülen çalgılar, tarihsel süreç boyunca bu etkileşimlerle malzeme ve biçim gibi yapısal değişimlere uğramıştır. Türk topluluklarının kullandıkları çalgıların gelişiminde yerleşik yaşama geçtikleri Anadolu ve Trakya toprakları da önemli bir rol oynamıştır (Rona, 2021).



Şekil 3. "Türk Çalgıları", Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu sergisi (URL-1).

Yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlerin müzik kültürlerinin kaynaştığı bu topraklar, Türk çalgılarının gelişimine katkı sağlamıştır. Uygurların dutarı, Özbeklerin nayı, Kırgızların kumuzu, Kazakların dombrası, Azerilerin Âşık sazı, Anadolu'nun bağlaması; Orta Asya'daki kopuzdan Balkanlardaki kobzaya değin çalgılar, hep bir kökün uzantıları ve kültürlerin ortak tınıları olarak karşımıza çıkmaktadır. "Türk Çalgıları" sergisi bu çalgılarla birlikte Türk halk ve makam müziği geleneği içerisinde doğmuş olan çalgıları bu bölümde sergilenmektedir (URL-1; Rona, 2021).

"Türk Çalgıları" bölümünde sergi için seçilmiş özel çalgı koleksiyonu fiziksel olarak görülebildiği gibi QR kodlar üzerinden çalgıların 360 derece videolarına, çalgılarının stüdyo ortamındaki ses kayıtlarına ve bu çalgılar hakkındaki tarihi bilgilere Türkçe ve İngilizce olarak ulaşmak mümkündür (Şekil 1, Şekil 3).

3. SONUÇLAR

Somut olmayan kültürel miras unsurlarından olan müzik ve müziğin oluşturduğu kültür değerleri yeni nesillere aktarıldığında anlam bulur. Dijital araçlara ilgisi yüksek olan çocuklar ve gençler için yeni müzecilik ve sergi deneyimleri sunmak önemlidir.

Müzik, somut olmayan kültürel miras değeri olarak ele alındığında yereli ve evrenseli birlikte temsil eden bir anlatım diline sahiptir. Bu anlatım dilinin ve ürettiği tüm kültür değerlerinin gelecek nesillere aktarımı gerekmektedir.

İnsanlığın müzik ile kurduğu ilişkinin Türk müziği tarihi, Türk müzisyenleri ve çalgıları üzerinden sunumu noktasında Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu birinci sergisi önemli bir rol üstlenmiştir. Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu birinci sergisi, doğrudan gözlemlenebilir tasarım öğelerinin yanı sıra izleyicilerin etkileşimli içeriklerle (Bkz. Şekil 1, Şekil 3) bağlantı kurabileceği unsurlar içermektedir. İzleyici, fiziksel olarak tasarımı gördüğü çalgıların Türkçe ve İngilizce metinlerini dinleyebilmekte, çalgıların 360 derece videolarına etkileşimli şekilde erişebilmekte ve her çalgıyı dinleyebilmektedir. Bölümler üzerinden tanımlanan "dinleme listeleri" ile de serginin "Bizdeki Dünya, Dünyadaki Biz" katında Anadolu, Asya, Osmanlı ve Cumhuriyet gibi başlıklara ayrılmış öğelere ait dinletiler içeriklerine ulaşabilmektedir.

"Ustalara Saygı" bölümünde Ahmed Adnan Saygun, Alâeddin Yavaşca, Âşık Veysel, Leyla Gencer, Münir Nureddin Selçuk ve Şerif Muhiddin Targan'a ait bireysel nesnelere ve bunun üzerine kurgulanan grafik tasarımı yaklaşımı görülebilmektedir. Her sanatçının ayrı bölümü olmakta ve yine bu bölümlerde de QR kod üzerinden erişilir Türkçe ve İngilizce metinler, sanatçı özgeçmişlerine ait seslendirmelere ulaşmaktadır.

Türk müziğine ait değerlerimizin tarihsel serüvenimizle ilişkilendirilerek paylaşıldığı Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu birinci sergisi bu bağlamda değer kazanmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras değerlerimizin aktarımında yeni, heyecan verici, günümüz dijital gereklerine uygun etkinlikler düzenlemek gerekmektedir.

Bilgilendirme/Teşekkür

Atatürk Kültür Merkezi Müzik Platformu proje koordinatörü Prof. Dr. Turan Sağer'e destekleri ve katkıları için teşekkür ederim.

Yazarların Katkısı

Bu çalışmada tüm katkı yazara aittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Açın, C. (1976). Türkiye’de musiki âletleri yapımıcılığı ve musiki âletlerimiz, II. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 59.
- Çuhadar, H. (2016). Müzik ve Müzik Eğitimi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 217-230.
- Işık, S. T. & Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 4 (2-2), 24-27.
- Kalender, N. (2001). Çalgı Yapım, Bakım ve Onarımı, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 163.
- Karadeniz, Ş. (2007). Türk Müziğinde Dönem Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor*, 100, 5-6.
- Özkazanç, R. O. (2005). Müzik Aletleri Yapımında Kullanılan Yerli Ağaç Türlerimizin Yayılışı, Teknolojik ve Akustik Özellikleri Üzerine Araştırmalar, Tübitak, Bartın, 20- 21.

- Rona, B. (2021). Bizde dünya, dünyada biz = The world in us, us in the world/Bertan Rona, Ayhan Sarı; Çev. İsmail Erim Gülaçtı, Fotoğ. İsmail Coşkun.- Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021, s. 145.
- Soysal, A. Ş., Yalçın, K. & Karakaş, S. (2005). Temporal Lobun Sesi: Müzik, *Yeni Symposium*, 43 (3), 107-113.
- Uslu, R. (2015). Türk Müziği Tarihinde Yeni Bir Dönemlendirme Önerisi. *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 91-94.

İnternet Kaynakları

- URL-1: AKM Müzik Platformu (2022).
<https://akmistanbul.gov.tr/tr/muzik-platformu>,
(Erişim tarihi: 18.01.2022).

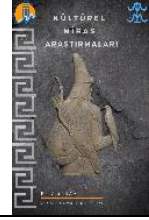


© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>



Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
e-ISSN 2687-6094



Başköy Köyü'nde Yer Alan Çok İşlevli Bir Yapı

Mürüvet Harman*¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi, Çanakkale Türkiye

Anahtar Kelimeler

Başköy Köyü,
Geleneksel mimari,
İşlev.

ÖZ

Erzincan İli'nin Çayırılı İlçesi'ne bağlı Başköy Köyü Demir Çağı'ndan itibaren yerleşim yeri olma özelliğini hiç kaybetmemiştir. Özellikle Orta Çağ ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde ulaşım ve haberleşme yolları üzerinde kalan bu köy doğal olarak farklı uygarlıkların izlerini taşıyan zengin bir kültürel birikime sahiptir. Günümüze ulaşan kale kalıntısı, bezemeli mezar taşları ve sivil mimari örnekleri bunun en güzel örnekleridir. Söz konusu eserler içerisinde tek oluşu, plan şeması ve örtü sistemi ile bir yapı dikkat çekmektedir. "Gotto'nun Evi" ve "Dursun Koçgilin Odası" olarak adlandırılan bu yapıda taş (moloz-kesme), toprak ve ahşap malzeme bir arada kullanılmıştır. Dışarıdan bakıldığında diğer hanelerin arasında kalan ve hemen fark edilmeyen yapı, 1889-90 yıllarında bir Ermeni usta tarafından inşa edilmiştir. Tüteklikli örtü sisteminin kullanıldığı bu yapı iki oda ve bir mutfaktan oluşmaktadır. Köyün geleneksel bitişik nizam konut anlayışından dolayı dış cephesi görülmeyen yapı süsleme bakımından zengin olup, yapıda bütün süsleme ahşap taşıyıcı sistemde yer almaktadır. Mimari özellikleri ile köydeki diğer hanelerden ayrılan yapının dikkat çeken diğer bir özelliği ise çok işlevli olmasıdır. Bu çalışmada Başköy Köyü'nde yer alan çok işlevli bu yapı detaylı bir biçimde tanıtılacaktır. Daha sonra başta yakın çevre ile bölgeler başta olmak üzere benzer yapılarla karşılaştırılması yapılacaktır.

A Multifunctional Building Located in Başköy Village

Keywords

Başköy Village,
Traditional architecture,
Function.

ABSTRACT

Başköy Village of Çayırılı District of Erzincan Province has never lost its feature of being a settlement since the Iron Age. This village, which is on the transportation and communication routes in the Middle Ages and the Ottoman period naturally has a rich cultural accumulation bearing the traces of different civilizations. The ruins of the castle, decorated gravestones and examples of civil architecture are the best examples of this. A structure draws attention with its uniqueness, plan scheme and cover system among the works in question. In this building, which is called "Gotto's House" and "Dursun Koçgil's Room", stone (rubble-cut), earth and wood materials are used together. When viewed from the outside, the building, which is among the other houses and is not immediately noticed, was built by an Armenian master in 1889-90. This structure, in which the "tüteklikli" (swallow) cover system is used, consists of two rooms and a kitchen. Due to the traditional adjoining house concept of the village, the building, whose exterior is not visible, is rich in ornamentation, and all the decorations in the building are in the wooden carrier system. Another striking feature of the building, which differs from other households in the village with its architectural features, is that it is multifunctional. In this paper, this multifunctional building in Başköy Village will be introduced in detail. Then, a comparison will be made with similar structures, especially in the immediate environment and regions.

1. GİRİŞ

Erzincan İli Çayırlı İlçesi'nin 30 km. kuzeybatısında yer alan Başköy Köyü ilçeye en uzak yerleşim yerlerinden birini teşkil etmektedir. 15. yüzyılda "Başkent" olarak kayıtlara geçmiş bu yer Osmanlı'da Başköy adını almış ve günümüze kadar bu isimle anılmıştır (Gündoğdu, 1999; Davun, 2016). Eldeki yazılı kaynaklarda Orta Çağ ve sonrasına ait verilerin olduğu bu köydeki ilk yerleşim izleri ise oldukça erken sayılabilecek bir döneme aittir. Nitekim köyün 3 km. güneybatısında yer alan kale kalıntısı ve buradan ele geçen buluntular Demir Çağı'nı (yaklaşık olarak M.Ö. 6.- 4. yüzyıl arası) işaret etmektedir (Canan, 2019). Haberleşme ve ulaşım yolu üzerinde oluşu nedeniyle Başköy Köyü; tarihsel süreçte coğrafi öneme sahip olmuştur (Gül, 2011; Canan, 2019). Son dönemde köyün tanınırlığı 19. yüzyılın sonunda dünyaya gelmiş 1973 tarihinde vefat etmiş Başköylü Hasan Efendi ve O'na ait olan *Hakk'ın Emri Rızası* adlı eser sayesinde daha da artmıştır (Başköylü Seyyid Hasan Efendi, 2008). Lâkin burayı önemli kılan diğer bir unsur sahip olduğu geleneksel mimariyi yansıtan yapıları ve mezarlarıdır.

Köyü çevreleyen tepelik alanda yer alan mezarlık ve burada yer alan mezar yapıları hakkında bugüne kadar oldukça fazla bilimsel yayın yapılmıştır. Daha çok 19. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen ve yoğun bezemeleri ile dikkat çeken bu mezar yapıları köken, ikonografi, tipoloji gibi farklı özellikleri üzerinden değerlendirilmiştir (Gündoğdu, 1997; Gündoğdu, 1999; Özkan, 2000, Özkan, 2002; Berkli, 2007; Çal, 2007; Çal, 2011, Harman ve Erdihan, 2021). Köyün bugün terk edilmiş geleneksel mimariye sahip yapıları hakkında ise derli toplu bir çalışma ne yazık ki mevcut değildir. Lâkin Başköy Köyü başta olmak üzere çevrede yer alan ve ahşap konstrüksiyonlarıyla ön plana çıkan kimi yapılar incelenmiştir (Naldan, 2020). Bunlar içerisinde Başköy Köyü'nde yer alan ve geleneksel mimariyi yansıtan bir yapı yapım özellikleri ve işlevi ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

2. BAŞKÖY KÖYÜ'NDE YER ALAN ÇOK İŞLEVLİ YAPI

Osmanlı döneminden itibaren bugün ki yerinde kurulu olan Başköy Köyü sivil mimari bakımından modern ve geleneksel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Geleneksel mimariye sahip köy 1950'li yıllarda yaşanan bir sel felaketi nedeniyle terk edilmeye başlanmış -ki köyün hemen ortasında bir dere yatağı vardır-, bu durumun üzerine bir de 1990 sonrası köyden kente göç eklenmiştir (KK.2). Bu iki durum neticesinde geleneksel mimariye sahip köy yani "eski köy" tamamen terk edilmiştir. Modern tekniklerle inşa edilen yapılar ise bugün eski köy yerleşiminin hemen yanına (güney ve doğu yönünde) konumlandırılmıştır.

Eski köy Doğu Anadolu'da yaygın bir uygulama olan bitişik nizam (birbirine eklemlenmiş) kırsal mimarisine sahiptir. Taş (moloz ve kesme taş), kerpiç, ahşap ve toprak malzemenin kullanıldığı bu mimariye sahip mekânların büyük bir kısmı yıkılmıştır. Evler küçük boyutlu olup (genellikle büyük bir oda, mutfak-kilerden oluşmaktadır), ahırlar çoğunlukla evlerin alt katına ya

da yanına yapılmışlardır. Bir bölümü ayakta kalan evlerden ve sözlü aktarımlardan evlerde genel olarak düz dam diye nitelenen toprak ve ahşabın birlikte kullanıldığı örtü sisteminin uygulandığı anlaşılmaktadır (Şekil 1).



Şekil 1. Başköy Köyü mezarlığı ve eski köy yerleşim yeri.

Bütün bu verilerle birlikte eski köy yerleşim yerinde var olan bir yapı boyutları, örtü sistemi, bezemeleri ve işlevi ile diğer yapılardan ayrılmaktadır. Köyde yaşayanlar tarafından "Gottoğlugil Evi", "Büyük Ev" veya "Gottonun Evi" olarak adlandırılan (KK.1, KK.2) kimi yayınlarda ise mülk sahibinden dolayı "Dursun Koçgilin Odası" şeklinde geçen (Naldan, 2020) bu yapı; dışarıdan bakıldığında diğer hanelerin arasında kaldığı için -dolayısıyla yapının dış cephesi gözükmemektedir- hemen fark edilmemektedir.

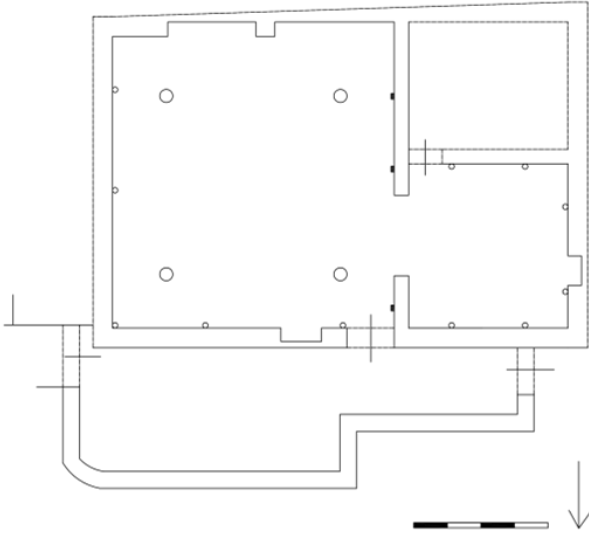
Taş, moloz taş, ahşap ve toprak ile inşa edilmiş bu yapı biri büyük olmak üzere iki oda ve bir mutfak birimlerinden oluşmakta ve dikdörtgen bir plan teşkil etmektedir. Dıştan alınabilen ölçüler doğrultusunda yaklaşık 15,15x10,35 metre boyutlarına sahip bu yapının ana giriş kapısı kuzey cephede olup bir hole açılmaktadır. Giriş kapısından içten 8,70x8,40 metre ebatlarında dörtgen ana mekâna girilmektedir. Oldukça geniş boyutlu tutulmuş bu mekânın batısında mutfak yer almaktadır. Mutfak ile ana mekân arasında geçiş büyük yuvarlak bir kemer açıklıkla sağlanmıştır. Mutfak ana mekâna göre yüksek tutulmuş bu nedenle mutfak ile ana mekân arasında zeminde kot farkı oluşmuştur.¹ Günümüzde yoğun bir is tabakası ile kaplı olan mutfağın hemen ortasında bir adet yer tandırı bulunmaktadır. Yarım kemer formlu ocak ise batı duvarına konumlandırılmıştır. Ocağın iki yanında birer küçük niş yer almaktadır. Yapının diğer odasına geçiş mutfaktan sağlanmaktadır. Söz konusu oda dikdörtgen formlu olup oldukça küçük boyutludur (Şekil 2).

uygulanmaktadır. Bu nedenle bu tür yapılar yarı toprağa gömülü yapılmaktadır.

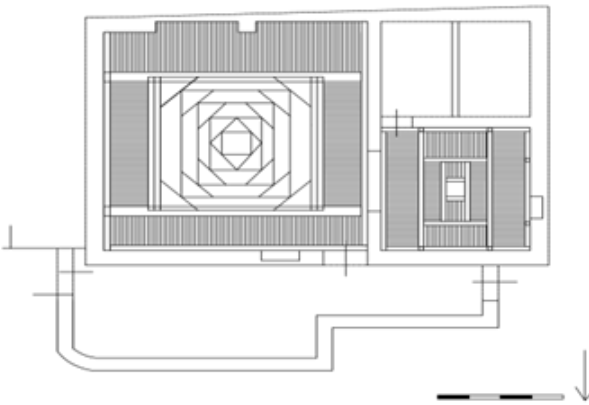
¹Bunun nedeni tükelikli yapının genel özelliğidir. Bilindiği gibi tükelikli örtü soğuk iklimin hâkim olduğu coğrafyalarda ısı yalıtımı için

Yalın bir plana sahip bu yapıda iki farklı örtünün bir arada kullanıldığı görülmektedir. Öncelikle ana girişin açıldığı ana mekânında tüteklikli örtü² tercih edilmiştir.

Bağımsız dört ana sütunun ve bunların üzerinde yer alan ahşap hatılların taşıdığı tüteklikli örtü ince işçilik göstermektedir. Sekiz kademeli yapılmış örtünün tam ortasında kare bir açıklık yer almaktadır. Bu örtü sisteminin daha yalın hali mutfak kısmında karşımıza çıkmaktadır. Hatılların doğrudan duvarlara ve duvarlara bitişik ahşap sütunlar üzerindeki kirişlere oturduğu mutfakta, ince ağaç dalları birbirini kesecek biçimde hatıllar arasına yerleştirilmiştir. Böylece örtü yanlardan merkeze doğru kubbemsi bir özellik kazanmıştır. Bu örtünün merkezinde ve yer tandırının hemen üstünde kare açıklık bulunmaktadır. Küçük odanın üst örtüsünün büyük bir bölümü yıkılmıştır. Fakat anlaşıldığı kadarıyla burada düz tavan uygulamasına gidilmiştir (Şekil 3-4-5-6).



Şekil 2. Başköy Köyü mezarlığı ve eski köy yerleşim yeri.



Şekil 3. Yapının örtü sistemi

Yapının taşıyıcı sistemini ise duvarlar ve ahşap sütunlar oluşturmaktadır. Örtü sistemleri hatıllar vasıtasıyla sütunlar ve ortalama 70 cm kalınlığındaki duvarlar üzerine binmektedir. Sütunların çoğu duvarlar ile bitişik konumlanmıştır. Sadece ana mekândaki dört

sütun bağımsız olarak kullanılmıştır. Ve bunlar taş ayaklıklara oturmaktadır. Oldukça kalın olan sütunlar ortalama 60 cm., duvara bitişik olanlar ise ortalama 15 cm. çapında olup oldukça incedirler.



Şekil 4. Yapının ana mekânındaki tüteklikli örtü sistemi



Şekil 5. Yapının ana mekânındaki tüteklikli örtü sistemi



Şekil 6. Yapının mutfak kısmında yer alan tüteklikli örtü sistemi

²Aydınlatma ve duman tahliyesi özelliğinden dolayı tüteklikli örtü sistemi olarak literatüre geçen bu örtü sistemi çeşitli yayınlarda; düz atkılı örtü, kırlangıç örtü, diyagonal örtü, sahte kubbe, konsantrik taşıma usulü ile düz taşıma usulünün birleştirilmesi, kasetli veya kirişli kubbe/kiriş-kasetli tonoz ya da altıgen formlu kubbe, bindirme tavan, döner eksenli bindirme tavan gibi farklı adlarla karşımıza

çıkılmaktadır (Chmelnikij, 1997; Kolay, 1999; Aktürk, 2006; Varkıvaç, 2007; Choi, 2017). Ancak çalışma kapsamında incelenen yapıda işlevselliği göz önüne alınarak tüteklikli örtü terimi tercih edilmiştir.

Yapıda yer alan bitkisel (servi, kıvrık dal ve çeşitli bitkiler) ve geometrik (baklava desenler, ışınal rozetler, kara çerçeveler vb.) bezemeler, inşa tarihi ve ustanın ismi ise ana mekândaki tüteklikli örtüyü taşıyan ahşap sütunların başlıkları üzerinde yer almaktadır. Mekânın merkezine bakacak biçimde dört sütun başlığına bitkisel ve geometrik bezemeler kazıma tekniği ile yapılmıştır. Ancak bir başlıkta bezeme yarım bırakılmıştır.³ Yine bir sütun başlığının üzerinde H. 1307 (M. 1889/1890) tarihi ve "Usta Tumas" ismi yer almaktadır (Şekil 7-8 -9).

Bezemelerin dışında yapının büyük odasında batı duvarında iki ahşap sütun arasında büyük bir ahşap terak yer almaktadır. Günlük kullanım eşyalarının yerleştirildiği bu terak dışında yine ana mekânda giriş kapısının yanında yuvarlak kemerli bir niş ile kapının karşı duvarında ahşap hatıllarla oluşturulmuş ve olasılıkla yüklük olarak kullanılan iki büyük niş daha bulunmaktadır (Şekil 2-3).

Yapının dış cephesi dışarıdan hemen algılanmasa da örtü sistemi kubbemsi görünümüyle diğer düz damlar içerisinde hemen göze çarpmaktadır. Yapı günümüzde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ve bu durum dışarıdan bakınca net bir biçimde algılanmaktadır (Şekil 10-11).



Şekil 7. İnşa tarihi ve ustanın isminin yazılı olduğu sütun başlığı



Şekil 8. Yapıda yer alan bezeme örnekleri

³Sözlü aktarımlara göre yapıyı inşa eden ve bezemelere de imza atan Tuvas Usta'nın bıçağı kaybolduğu ve bulunamadığı için bu bezeme yarım kalmıştır (Kırmızıtaş, 2021). Yine ahşap sütun başlıkları üzerinde yer alan bu bezemelerdeki motiflerin benzerleri köyün mezarlığında yer alan mezar taşlarının bazılarının üzerinde yer almaktadır. 19. yüzyıl sonrasına



Şekil 9. Yapıda yer alan bezeme örnekleri



Şekil 10. Yapının kuzeyden dış görünümü

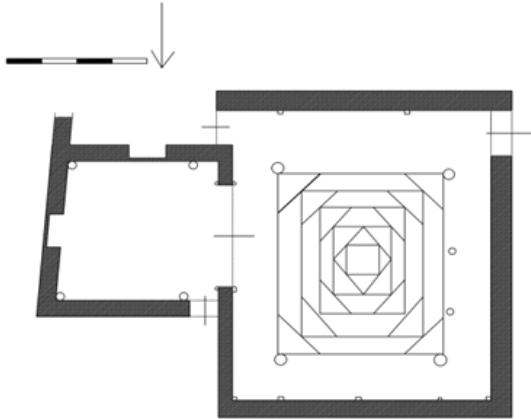


Şekil 11. Yapının güneydoğudan dış görünümü

1889/90 yıllarında günlük kullanım amacıyla yapılmış bu yapı zamanla âyin-i cemlerin, düğün ve derneklerin, toplantıların yapıldığı bir mekâna dönüşmüştür. Sözlü aktarımlara göre âyin-i cemler daha önce köyde yaşayan dede damında (Dedegilevi) yapılırken bu yapının kullanıma girmesiyle burada icra edilmiştir. Büyük boyutlu olduğu ve çok sayıda kişinin bir araya gelebildiği bu ev yine diğer toplantılar ve etkinlikler için de kullanılmaya başlanmıştır (Kırmızıtaş, 2021; Erdoğan, 2021).

tarihlenen bu mezarlar ve yapının eş zamanlılığı dönemsel bezeme anlayışının hem mimariye hem mezar taşlarına yansımaları göstermektedir.

Planı, boyutları, bezemeleri ve işlevi ile Başköy Köyü'nde tek olan bu yapının bir benzeri ise köyün hemen 3. km. güney doğusunda yer alan Yaylakent Köyü'nde vardır. "Taşoların Birlik Evi" diye bilinen (Taştan, 2021) yapı da dikdörtgen planlı olup iki oda ve bir mutfaktan oluşmaktadır. Bitişik nizam mesken mimarisinden dolayı burası da dışarıdan algılanmamaktadır. Güneydoğu yönünde kalan giriş kapısı ana mekâna açılmaktadır. Buradan mutfaka geçiş yine yuvarlak büyük kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Mutfak ile küçük oda arasındaki kapı kaldırılmış ve burası doldurulmuştur. Yapının özgün örtüsü günümüzde mevcut değildir. Fakat aktarımlara göre ana mekân ve mutfakta tüteklilikli örtü kullanılmıştır. Başköy Köyü'nde yer alan yapı gibi ana mekân dört ahşap sütunun taşıdığı tüteklilikli örtü en az sekiz kademeli olup ortasında açıklık vardır (buranın ölçüsü 8.90x7.36 cm. olup bu ebatlar sekiz kademeli örtüye uygundur) (KK.3) (Şekil 12-13). Bu yapıda çalışan usta ve inşa tarihi belli değildir. Lâkin buranın Başköy Köyü'ndeki yapıdan daha sonra inşa edildiği söylenmektedir. Ki yapısal özellikleri bu yapının başka bir ustanın elinden çıktığını açıkça belli etmektedir. Yine sütun başlıklarında ya da sütunların üzerinde bezemeye yer verilmemiştir. Ancak mutfaktaki ocak taşında geometrik ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Şekil 14). "Taşoların Birlik Evi" tıpkı Başköy'de yer alan yapı gibi bir yaşam alanı olarak inşa edilmiş zamanla âyin-i cemler başta olmak üzere farklı amaçlara hizmet etmiştir.⁶



Şekil 12. Yaylakent Köyü "Taşoların Birlik Evi" planı



Şekil 13. Yaylakent Köyü "Taşoların Birlik Evi" büyük oda



Şekil 13. Yaylakent Köyü "Taşoların Birlik Evi" ocak taşı

3. SONUÇLAR

Başköy Köyü'nde yer alan söz konusu bu yapı boyutu, örtü sistemi ve bezemeleri ile önem arz etmektedir. Geleneksel mimariyi yansıtan bu yapı başta yaşam alanı olarak inşa edilmiş zamanla dini ve kültürel etkinliklerin yapıldığı çok işlevli bir mekâna dönüşmüştür. Özellikle Alevî ritüellerinden âyin-i cemlerin burada gerçekleştirilmesi yapıya özgünlük katmıştır. Bugüne kadar yapılan alan araştırmalarında Amasya, Sivas, Elâzığ başta olmak üzere Alevîlerin yaşadığı ve geleneksel konut mimarisine sahip yerleşim yerlerinde genellikle 18. yüzyıldan sonra inşa edilmeye başlanan birçok yapının varlığı tespit edilmiştir (Necioğlu, 1987; Akın, 1991; Doğanbaş, 2007; KK.3). Bunların bir bölümü örtü sistemi ve işlevsellik bakımından Başköy'de yer alan yapı ile benzerdirler. Bu durum Alevî ritüelleri ve mimari tasarım arasındaki ilişkiyi yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi kalabalık bir cemaatle yapılan âyin-i cemler için geniş mekânlara ihtiyaç vardır. Yine bu mekânların ritüel merkezli olarak mutfaklarla doğrudan ilişkili olması gerekmektedir. Çünkü uzun bir zaman diliminde gerçekleşen âyin-i cemlerde "lokma" "kurban" ve "sofra görme" de ibadetin bir parçasıdır. Bunun neticesinde bütün ritüelin sürdürüldüğü mekânların mutfak ile doğrudan bağlantısı sağlanmaktadır. Başköy'de yer alan yapı tasarım açısından bu ihtiyaca karşılık verebildiğinden dolayı hem âyin-i cemler hem de diğer sosyal etkinlikler için kullanılan bir yapı özelliğine kavuşmuştur.

Yapının özgünlüğünü yansıtan diğer özellikler ise ustası ile örtü ve bezemeleridir. Öncelikle bu yapıyı yapan ustanın Ermeni (olasılıkla Hıristiyan olması) olması geç dönem Osmanlı dünyasında farklı inançlara sahip ustaların Müslüman yerleşim yerlerinde imar faaliyetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Bu da bu dönemde mimaride etkileşimi! gözler önüne sermektedir. Kaldı ki yapıda ahşap sütun başlıklarında yer alan geometrik ve bitkisel bezemeler de hem aynı dönemdeki yerel üslupları yansıtmakta hem de etkileşimden izler taşımaktadır. Bu durum yapıda mekânsal genişlemeyi sağlamak, ısı ve gün ışığından faydalanmak için tercih edilen tüteklilikli örtü için de geçerlidir.

Yapı ile ilgili son olarak değinilebilecek diğer bir husus bu türde bir mekânın bezemeleri, örtü sistemi ve ustası ile sadece “bir köy odası” olarak değerlendirilemeyeceği (Naldan, 2020); işlevinin de göz önüne alınarak bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekliliğidir.

Bilgilendirme/Teşekkür

Bu çalışma, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin desteklediği SBA-2020- 3135 kodlu “Başköy Köyü Tarihi Eserlerinin Tespiti” adlı araştırma projesi sonucunda kaleme alınmış, 2. Uluslararası Alevi Ritüelleri Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Yazarların Katkısı

Bu çalışmada tüm katkı yazara aittir

Çıkar Çatışması Beyanı

Tek yazarlıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akın, G. (1991). Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü, Vakıflar Dergisi, Sayı 22, s. 323-354.
- Aktürk, G. (2006). Eskişehir'in Mahmudiye İlçesi'ndeki döner eksenli bindirme tavanlı camiler ve döner eksenli bindirme tavan geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Başköylü Seyyid Hasan Efendi (2008). Hakk'ın Emri Rızası, Ankara, Yurt Kitap Yayın.
- Berkli, Y. (2007). Erzurum ve Erzincan çevresinde görülen koyun, koç ve at biçimli mezar taşları ve sanat tarihindeki yeri, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Canan, D. (2019). Eskiçağ'da Erzincan'ın ulaşım ağları, Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Chmelnizkij, S. (1997). Orta Asya Mimarisinde Kaybolan Bir Form Üzerine, Sanatın Orta çağı Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 13-35
- Choi, S. (2017). “Bindirme Tavan”: Bir Adlandırma Sorunsalı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, s. 195-202.
- Çal, H. (2007). Erzincan Çayırılı Eşmepınar Köyü Mezar-Mezar Taşları, Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, Konya, s.125-154.
- Çal, H. (2011). Erzincan Çayırılı İlçesi Mezarlarında Kuş Motifi, Milli Folklor, Cilt 23, Sayı 89, s. 220-239.

- Davun, B. (2016). Erzincan Çevresindeki Koyun ve At Biçimli Mezar Taşlarının Sanat ve Estetik Açından Değerlendirilmesi, Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2, Erzincan, s. 239-249.
- Doğanbaş, M. (2007). Cemevi Mimarisine Giriş (Amasya Örnekleri), 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şoleni Bildiri Kitabı, 2. Cilt, Ankara, s. 1517-1529.
- Gül, A. (2011). Osmanlı Döneminde Erzincan Kazasında Ulaşım ve Haberleşme, History Studies, Cilt 3, Sayı 1, s. 113-129.
- Gündoğdu, H. (1997). Eski Bir Kültür Merkezi: Başköy, Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli, Ankara: Otlukbeli Belediyesi Yayını, s. 135-142.
- Gündoğdu, H. (1999). Başköy Hakkında Bir Araştırma, Kuruluşunun 45. Yılında Tarihi Kültürü Coğrafyası ve İnsanı ile Çayırılı, Çayırılı, s. 57-62.
- Harman, M. & Erdihan, Y. (2021). Başköy Köyü Mezarlarına Farklı Perspektiflerden Bakmak, Mecmua, Sayı 12, s. 252-271.
- Kolay, İ. A. (1999). Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Naldan, F. (2020). Erzincan-Çayırılı İlçesi Başköy Köy Odaları, Milli Folklor, Cilt 32, Sayı 126, s. 249-263.
- Necioğlu, G. (1987). Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Özkan, H. (2000). Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, s. 31-47.
- Özkan, H. (2002). Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezartaşlarından Birkaç Örnek, VI. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Kayseri, s. 611-619.
- Varkıvaç, B. (2007). Mezar Mimarisi Örtü Sistemlerinde Form ve Teknik II: Tüteklikli Örtü, CALBİS Baki Öğün'e Armağan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 205-217.

Sözlü Kaynaklar

- KK. 1. Gülperi Erdoğan Erzincan şehri, Çayırılı ilçesi, Başköy köyü. Mart 2021.
- KK. 2. Mehmet Kırmızıtaş, Erzincan şehri, Çayırılı ilçesi, Başköy köyü. Mart 2021.
- KK. 3. Turan Taştan, Erzincan şehri, Çayırılı ilçesi, Başköy köyü. Mart 2021.

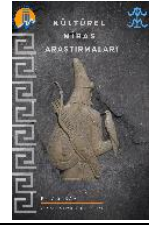


© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>



Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
 e-ISSN 2687-6094



Eskiçağ Mezopotamya İnanışlarında Gök Hiyerofanisi

Harun Duman *¹ 

¹Tarih Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Mezopotamya,
Gök,
An/Anu,
Hiyerofani.

ÖZ

Bu makalede, Eskiçağ Mezopotamya insanların gökyüzü hakkında hissettikleri, gökyüzünü kutsal saymaları ve bu kutsallık sonucunda da gökyüzüne bakarak kehanetler üretmeleri işlenmiştir. Eskiçağ Mezopotamya insanları kendi etrafında deneyimlediği doğaya veya doğa olaylarına, modern insanın bu olaylara bakış açısından farklı yaklaşarak bazı anlamlar yüklemiştir. Uçsuz bucaksız gökyüzüne baktığında buraya ulaşamadığı için göksel Hiyerofaniler meydana gelmiştir. Hiyerofani terimi, kısaca kutsalın tezahürü olarak çevrilebilir. Gökte yaşanan doğa olayları; yağmur, fırtına ve inceledikleri yedi gezegen; Venüs, Jüpiter, Mars, Uranüs, Satürn, Güneş ve Ay'ın hareketlerini her şeyin üstünde olan ve gökte yaşayan kutsal bir varlığa atfetmişlerdir. Bu yüzden göğü kişileştirerek ona An/Anu demişlerdir. Zamanla bu göksel varlık özellikle şehirleşmenin de etkisiyle Deus Otiosus yani ulaşılamaz ve uzak olan tanrı durumuna gelmiş ve Hiyerofanilerini daha dinamik ve yeni olan tanrılara bırakmıştır. Eskiçağ Mezopotamya insanları, göğü sadece kutsal saymamışlar, ayrıca göğü inceleyerek ve gezegenlerin hareketlerini gözlemleyerek astronomi ve astroloji konusunda günümüze kadar gelen önemli bilgiler bırakmışlardır. Bu bilgiler komşu memleketleri derinden etkilemiştir. Ayrıca gezegenlerin hareketlerini bir bakıma tanrıların insanlar ile bir haberleşme yolu olarak gördükleri için de bu gezegenlerin hareketlerine bakarak göksel kehanetler de üretmişlerdir.

Sky Hierophany in Ancient Mesopotamia Beliefs

Keywords

Mesopotamia,
Sky,
An/Anu,
Hierophany.

ABSTRACT

In this article, the feelings of the Ancient Mesopotamian people about the sky, their regard for the sky as sacred, and their making prophecies by looking at the sky because of this sanctity are discussed. Ancient Mesopotamian people attributed some meanings to the nature or natural events that they experienced around themselves, by approaching them differently from the perspective of modern people. Celestial Hierophanies occurred because they could not reach here when they looked at the vast sky. The term hierophany can be translated briefly as the manifestation of the sacred. Natural events in the sky; the rain, storm, and the movements of the seven planets; Venus, Jupiter, Mars, Uranus, Saturn, Sun, and Moon, they attributed to a divine being who is above everything and lives in the sky. Therefore, they personified the sky and called it an/Anu. Over time, this celestial entity, especially with the effect of urbanization, became Deus Otiosus, the god who is inaccessible and distant and left his hierophanies to the more dynamic and new gods. Ancient Mesopotamian people not only regarded the sky as sacred, but also left important information on astronomy and astrology by examining the sky and observing the movements of the planets. This informations deeply affected the neighboring countries. In addition, they also produced celestial prophecies by looking at the movements of these planets, as they saw the movements of the planets as a way of communication between the gods and humans.

1. GİRİŞ

Çağdaş dünyamızda rasyonel düşünce çok ön plana çıktığı için bazı önemli olaylar: savaş, doğal felaketler, kıtlık vb. çok basit şekilde algılanır. Bunların sebepleri akıl ve bilim çerçevesinde bir mantığa oturtulduğu için pek fazla üstünde durulmaz. Fakat bu durumlar Mezopotamya insanı için çok farklı dini anlamlar taşırdı. Mezopotamya insanı, doğrudan deneyimlediği acil ihtiyaçlarına ve özel taleplerine uyum sağlayan somut bir dünyaya yaşardı. Kendi etrafında öngörülebilir olaylar ve durumlar çerçevesinde rasyonel kararlar alabileceği düzenli bir dünya yaratmıştı. Herhangi bir olayın, bir düzensizliğin, bir doğa olayının veya siyasi bir olayın kendisi için çok fazla anlamla donatıldığını düşünüyordu. Bundan daha öteye giderek dokunabileceği veya görebileceği nesnelere ötesine uzanan ve kendisinin de önemli bir parçası olacağı soyut bir dünya yaratarak buna inanmaya başladı. Etrafındaki olaylara kayıtsız kalmayan Mezopotamya insanı, bu olaylar çerçevesinde kendi inanç sistemini de oluşturdu (Oppenheim, 1974).

Eskiçağ Mezopotamya insanının oluşturduğu bu inanç sistemini Hiyerofani terimi ile kolaylıkla anlayabiliriz. Çünkü ileride de inceleyeceğimiz üzere Eskiçağ Mezopotamya insanı, günlük hayatta ve etrafında rast geldiği şeylere kutsal atfetmiştir. Hiyerofani terimi, dinler tarihçisi Mircea Eliade tarafından kullanılan bir terimdir. Eliade bu terimi kısaca “Kutsalın Tezahürü” olarak nitelendirmektedir⁷. Yunanca kutsal manasına gelen hiero ve göstermek manasına gelen phainein kelimelerinin birleşiminden oluşan hiyerofani terimi, Eliade tarafından ilk kez “Dinler Tarihine Giriş” adlı kitabında kullanılmıştır (Adibelli, 2011).

Eskiçağ Mezopotamya insanı için sıradan işlere bile hiyerofani yüklenmesi söz konusu olurdu. Gün içerisindeki eylemlerini bir ayine dönüştürür ve ona kutsallık yüklerdi (Wilson 1994). Örneğin göğe bakar fakat göğe ulaşamaz. Bu durumda gökte gördüğü ve ona ulaşılabilir gelen nesnelere anlam yükler ve kutsal bir ortama geçmek istediği için gördüklerine hiyerofani yüklerdi (Eliade, 2018; Rennie, 2007).

Hiyerofani, kutsalın inanan insanın zihnindeki tezahüründen ibarettir. Kişinin veya bir nesnenin hiyerofani kazanması onun fiziksel yapısını etkilememekle birlikte değişen tek şey insanın bu kişiye veya nesneye veyahut bir olaya yüklediği değer ve anlamdır. Bundan dolayı bir şeyin hiyerofani kazanması fiziksel değil, sembolik ve metafizikselidir (Adibelli, 2011).

Mezopotamya insanının gözünde kutsal olan önemli bir yere sahipti. Kendilerinde huşu uyandıran ve değişik gelen şeylere kutsallık atfedebilirlerdi. Bunu da farklı isimlerle betimlemişlerdir. Sümerler, kutsal kelimesi için Ku kelimesini kullanmışlardır. Örneğin Ki-Ku (Kutsal Yer), Eş-Ku (Kutsal Tapınak), Sug-Ku (Kutsal Bataklik) gibi örnekler çoğaltılabilir. Ku kelimesinin bir diğer anlamı ise: tanrıya uygun veya yakışır anlamı olabilir. Akadça’da ise kutsal kelimesine yakın olan Ellu kelimesi vardır. Ellu, kutsal anlamının yanında temiz ve saf anlamlarına da gelebiliyordu (Wilson, 1994). Bir başka kutsal veya ilahi manasına gelen kelime ise Dığır kelimesidir (Selz, 2008).

2. YÖNTEM

Bu makalede Eskiçağ Mezopotamya toplumlarının kutsala bakış açısı ve onu nasıl ortaya çıkardıkları ele alınmıştır. Bunları ortaya çıkarmak için de öncelikle Eskiçağ Mezopotamya insanların sosyal ve kültürel yaşayış biçimleri incelenerek, yazmış oldukları ve günümüze kadar ulaşabilen çivi yazılı metinler ile bağlantı kuruldu. Nihai olarak bir dinler tarihi terimi olan ve Eskiçağ Mezopotamya insanının kutsala bakış açısını en iyi yansıtan Hiyerofani terimi de kullanılarak sonuca ulaşılmaya çalışıldı. Özellikle yabancı kaynaklar tercüme edilerek makalenin orijinal olmasına özen gösterildi.

3. BULGULAR

3.1. Gök Hiyerofanisi

İlkel insanın göğe baktığında nasıl bir huşu içinde olduğunu anlamak o kadar da zor değildir. Çünkü günümüz modern insanı bile göğe baktığında içinde tarif edilemez hisler uyanır. Paleolitik Çağ’da yaşayan insanın gök karşısındaki deneyimleri aslında bize kalan bir mirastır. Buna Kolektif Bilinçdışı denir. Kolektif Bilinçdışı, kişisel düşüncelerden uzak olan ve tamamıyla evrensel olaylardan oluşan düşüncelerdir. İlkel olan bu düşünceler, insanlığın en eski ve evrensel düşünce kalıplarıdır. İlk atalarımızdan bize kalan Kolektif Bilinçdışı imgelerinden bir tanesi de neredeyse dünyanın bütün inançlarında aynı duyguyu uyandıran ve kutsal sayılan Gök yüzdür. Mezopotamyalılarda ve hatta günümüzde bile evrenselliğini koruyan göğün kutsallığı meselesi bu terim ile açıklanabilir (Jung, 2006).

Göğe tapma inancı insanlığın en ilkel topluluklarında bile mevcuttur. Bu bir bakıma ilkel tek tanrıcılıktır. Gökteki kutsal varlık evreni yaratır, yağmur yağdırarak bereketli kılar (James, 1963). Sonsuz bilgiğe ve ayrıcalığa sahiptir. Kurallar koyar ve bu kuralları çiğneyenleri yıldırımları ile cezalandırır. Göğün yüce tanrısı babadır. Yer ve kişiğlunun yaratıcısıdır. Görünen ve görünmeyen şeyleri yaratan, toprağı bereketlendiren ve her şeyi görendir (Eliade, 2018).

Göğün kendisi başlı başına bir aşkınlık, güç ve kutsallık barındırır. Sınırsız genişliği, her zaman var oluşu ve mükemmel parlaklığıyla insan zihninde haşmetli, emsalsiz ve esrarengiz bir iz bırakmıştır (Frankford vd., 1946; Pettazzoni, 2002:). Mezopotamya insanları da göğe bakmakla ilkel ataları gibi dinsel duygular hissetmişler ve göğe hiyerofani yüklemişlerdir. Göğe her baktıklarında bazen şimşek görürler, bazen yağmur görürler hatta gök kuşağında bile tanrının bir tezahürünü görebilirlerdi (Eliade, 2018).

Gök, onların gözünde dünyada var olmayan bir gücü temsil ettiği için burayı tanrıların mekânı olarak görmüşler, en yüksekte olmak dolayısıyla tanrılara özgü olmuştur (James, 1963). Ritüellerinde tapınağın basamaklarını çıkan kişi her basamakta farklı bir kişiliğe bürünür, en üst kata çıktığında ise çıkan kişi artık farklı bir ruha bürünürdü. Yüksekte olmak veya göğe tırmanmak, onlar için apayrı bir deneyimdi ve çok önemliydi. An/Anu gibi gök anlamına gelen tanrı adlarının etimolojileri de bunun kanıtı olarak görülebilir (Eliade, 2018). Mezopotamyalıların zihinlerinde yer ve gök birbiriyle aynıydı. Yani yerde ne varsa gökte de vardı. Yerde bir nehir varsa bu gökte de vardı. Aynı şekilde kral, saray veya tapınak vb. örnekleri çoğaltılabilir (Eliade, 2002).

3.2. Gök Tanrı An/Anu

Sümerler, Mezopotamya'ya geldiklerinde kendileriyle kültürlerini ve dini inançlarını da getirdiler. MÖ 4. bin yılın başında Mezopotamya'ya yerleşen Sümerlerin (James, 1963), en önemli tanrılarında bir tanesi Gök Tanrı An'dır (Civil vd., 1968). An'ın isim anlamı Gök manasına gelir (Pinches, 1906). Sümer kökenli bir tanrı olan An, bilindiği üzere Babilliler tarafından Anu ismiyle tapınılmıştır (Leick, 1991). Anu'nun evi gökyüzündedir. Urukta tapınımı vardır. Buradaki tapınağının ismi E-an-na "Gök Evi" manasına gelir. Gökteki tahtında oturan An-Anu, burada hükümdarlığını sürdürür (Eliade, 2018).

Hammurabi kanunlarında Anunnakilerin Kralı, El Şame (Gök Tanrı), Ab Şame (Gök Baba), Şar Şame (Gök Kral) gibi sıfatlar An-Anu'ya atfedilirdi (Tosun ve Yalvaç, 2002). Yıldızlar da onun ordusu sayılırdı (Eliade, 2018). MÖ 2. Bin yılın ortalarında Fara'da bulunan tanrı listelerinde, Uruk kralı Lugalzaggesi'nin (James, 1963), dualarında ve Kiş'te bulunan Lugaltarsi'ye ait tabletlerde adı geçer. 3. Sargon hanedanlığı döneminde "An'ın rahibi olarak atanmış" başlığı kraliyet tabletlerinde sıkça görüldü. 3. Ur Hanedanlığı ve İsin-Larsa dönemlerinde An/Anu'ya çoğu dua ve ilahide yer verilirdi. An'ın Sümerce bir unvanı da Lugal kur.kur.ra (Toprağın Efendisi'dir). Bu unvan, onun panteondaki yerini kuvvetlendirmek için kullanılmıştır (Leick, 1991). Ayrıca Babillilere ait olan An: Anum adlı tanrı listesinde, tanrıların en başında zikredilirdi. Bunun yanı sıra Papsukkal ve Ninşubur adlı iki tane vezir veya habercisi vardı (Frayne ve Stuckey, 2021).

An/Anu'un eşleri Uras veya Ki olarak geçer. Ki, toprak manasına gelir ve çoğunlukla An ile birlikte kozmik birlikteliği niteleyen An-Ki ikilisini oluştururlar. En çok onunla anılan eşi ise Antum'dur (Dişi Gök). An/Anu, Enuma Eliş'te Anşar ve Kişar'ın oğlu olarak geçer (Black ve Green, 2003). An/Anu, ilahi kararlardan ve kaderden sorumluydu. Özellikle İnanna gibi çoğu tanrı ve tanrıça ondan doğmuştur. İlk oğlu ise Enlil'dir. Gökyüzündeki gezegenler ve takımyıldızları da onun krallığındaydı (Leick, 1991).

Enlil, yer ve göğü birbirinden ayırdığında An/Anu, göğü alır. Evreni yaratan An/Anu'dur. Göğün en üst katında oturan An/Anu, doğu ufkunun dikey şeridinde bulunan Enki ve Enlil yollarının ortasındaki yola sahiptir. Mezopotamyalılar, bu taksimatı Astronomik çalışmalar için yapmışlardır (Black ve Green, 2003). An/Anu, Ea/Enki ve Enlil ile birlikte en güçlü üçlü tanrı grubu olarak panteonun en tepesinde bulunurlardı. Gilgamiş Destanı'nda kızı İnanna'ya, Gilgamiş'ı yenmesi için verdiği cennetin boğası An/Anu'nun emrindeydi (Hale, 2014).

An/Anu'nun tapınımı, mühür veya diğer şeyler üzerinde çok az şekilde görülür. Nadir de olsa somut sembollerinden bir tanesi boynuzlu taçtır (Frayne ve Stuckey, 2021). An/Anu, çok önemli olmasına rağmen Deus Otiosus yani durağan tanrı veya uzak tanrı haline gelmiştir. O da diğer gök tanrıların kaderi olan ikinci plana atılma, ulaşılması zor tanrı özelliklerinden dolayı geri plana atılmış, daha dinamik tanrılara hierofanisini bırakmıştır (Eliade, 2018). Sümerler döneminde onun yeryüzündeki gücünün uygulayıcısı oğlu Enlil olmuştur. Babilliler döneminde ise Marduk, Anu'nun çoğu özelliğini almıştır (Nardo, 2007).

3.3. Göğe Yükseliş

Çoğu dini inanışta insanoğlu bulunduğu alemde çıkararak aşkın bir aleme geçme girişiminde bulunmuştur. Bu tanrısal aleme gitme isteği genel olarak tanrıyı idrak etme ve ondan emirler alma veyahut tanrı makamına geçiş için yapılırdı. Yükseliş şekilleri, genellikle iç yolculuk veya bedenin direk yolculuğu şeklinde olabiliyordu. Yükseliş vasıtası olarak Mezopotamya tapınaklarında da kullanılan merdiven (Sümer, 2018), ağaç, sarmaşık, dağ veya tepe, bir hayvanın sırtında yükselme veya Mezopotamyalılarda görülen Ziggurat'ın en tepesindeki odaya çıkma şeklinde sıralanabilir (Gündüz vd., 1996).

Eski Türk inanışında da şamanlar, ayinler vasıtasıyla göğe çıkardı. Bu gelenek doğu inanışlarında gelişmiş ve diğer dinlere de yayılmıştır. İnsan göğe yükselerek kaderini aşar ve kozmik bölgede tanrıdan mesajlar alarak diğer insanlara iletirdi. Göğe yükselen kişi artık eskisi gibi değildir. Aşkın bir kişiliğe bürünür ve tanrı tarafından kutsandığına inanırdı. Gökyüzünde olan tanrı ve onun ulaşmazlığı, insanların gözünde gökyüzüne hierofani yüklemeye sebep olmuş ve insanları daima büyülemiştir (Eliade, 2018).

Mezopotamya çivi yazılı metinlerini incelediğimizde, göğe yükselme ile ilgili karşımıza çıkan çarpıcı örneklerden bir tanesi Sippar kralı Enmeduranki'dir. Kendisi, krallığını almak için Sippar şehrinin tanrısı olan Güneş Tanrısı Şamaş tarafından göklere çağrılır (Dhorme, 1907; Widengren, 1950). Bir başka örneğimiz ise Babil kralı Nabonaid'dir. Kendisi, tanrı tarafından göğe davet edilerek bazı fikirler ve vizyonlar elde etmiştir. Babil'in kanun koyucu hükümdarı Hammurabi ise hem krallığını tanrılardan almak ve hem de hukuk kitabını tanrı Şamaş'tan almak için gökteki tanrılar meclisine çağrılır. Göğün kutsallığını kullanan krallar, kendi hükümlerini meşrulaştırmak, sağlamlaştırmak ve insanlar üzerinde daha yoğun bir etki bırakmak için böyle bir yola başvurmuşlardır (Gündüz vd., 1996; Widengren, 1950).

Tanrı Ea'nın çok sevdiği Adapa ise bir başka örneğimizdir. Ea, onu o kadar sever ki ona bir sürü bilgelik bahşeder fakat ölümsüzlük vermez. Kendisi teknesinde balık avlarken güney rüzgarının teknesini salladığını görünce onu tehdit ederek kanatlarını kırar. Güney rüzgarının yedi gün boyunca esmediğini gören Anu, bunu merak ederek veziri İlabrat'a sebebini sorar. Buna neden olanın Adapa olduğunu öğrenince veziri İlabrat'a, Adapa'yı gökteki meclisine getirmesini emreder. Bilge Tanrı Ea ise bu sözleri duyduğunda Adapa'ya şöyle der: "Adapa, Sen şimdi Kral Anu'nun karşısına çıkacaksın. Sen, Göklere gideceksin. Göğe vardığında, Anu'nun kapısına vardığında, Anu'nun kapısında Dumuzi ve Gizzida'yı göreceksin" (Dalley, 1989).

Efsanenin devamında Adapa, Anu'nun huzuruna çıkar. Olanları anlatınca Anu, onu affederek ona ikramlarda bulunur ve bu ikramlardan yerse ölümsüz olacağını söyler. Fakat Adapa, Ea'nın kendisine orada bir şey yememesini söylediğini hatırlayınca, ikramları reddederek ölümsüzlüğü de reddetmiş olarak yeryüzüne geri gönderilir (Annus, 2016).

3.4. Gökyüzü incelemeleri ve Göksel Kehanetler

Eskiçağ Mezopotamya insanları, gezegenlerin hareketlerini incelemişler ve bu incelemelerini kayıt altına almışlardır. Bu incelemelerin kısa tarihi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İlk incelemeler, Sümer ve Akad dönemi MÖ 2350-2150 yılları arasında olmuştur. Bu dönemdeki incelemeler ve üretilen kehanetler, kaynakların eksikliği ve az olmasından dolayı tam değildir. Gudea silindirinden elde edilen bilgiye göre bu dönemde tapınak yapımı için Gudea'nın tanrılara ve gökyüzüne danıştığını gösterir. Buna göre tanrıça Nidaba, Gudea'nın rüyasına girerek tıpkı gökyüzündeki bir model gibi ona tapınak yapımını gösterir. Bu, göksel bir kehaneti gösteren gerçek gibi duruyor. Bundan başka, ay takviminin düzenlenmesi ve bayram günlerine göre ayarlanması için düzenli ay gözlemleri yapılmıştır (Cooley, 2013).

İkinci dönem ise Eski Babil Dönemi olarak da adlandırılan MÖ 2000-1600 arasındaki dönemdir. Diğer dönemin aksine, göksel bilimin Mezopotamya'da inşası için gerekli birçok malzeme bu dönemde mevcuttur. Bu dönemde birçok takvim çalışmaları ve göksel kehanetleri ele alan metinlerle karşılaşırız. Yapılan göksel incelemelerle bir yılın 360 (Oppenheim, 1974) güne tekabül ettiği bulunmuştur. Göksel bilim açısından önemli olan ve göksel kehanetleri barındıran Enuma Anu Enlil adlı çivi yazılı belgelerin ilk örnekleri bu dönemde verilmiştir. Özellikle ay tutulması ile ilgili kehanetler ve daha sonraki dönemlerde ay tutulması için kullanılacak uğursuzluk kriterlerinin çoğu bu dönemde ortaya çıkmıştır. Venüs gezegeninin gözlemlerinin de bu dönemde başladığı varsayılır (Hunger ve Pingree, 1999).

Orta Babil ve Asur Dönemi olarak da adlandırılan üçüncü dönemde ilk kez gökyüzü incelemeleri ile ortaya çıkan göksel kehanetlerin yaygın kullanıldığı görülüyor. Bu dönemden kalan Babil göksel kehanet metinleri; Ugarit'ten Susa'ya ve oradan da Anadolu'ya kadar eski Yakın Doğu'nun her bölgesine yayılmıştır. Bu dönemde yazılan metinler, Enuma Anu Enlil astronomi serisinin en önemli bölümlerini oluşturur. Gece ve gündüz gökyüzünü organize etmek için Anu, Enlil ve Ea yolları bu dönemde tanıtılmıştır (Brown, 2006).

Yeni Babil Dönemi ve Yeni Asur Dönemi MÖ 1000-600 arasında gerçekleşen incelemeler ve kehanetler en yüksek noktaya ulaşmıştır. Yüzlerce mektup ve rapor, gökyüzünün günlük incelemeleri hakkında bilgi verir ve yapılan yorumlar sayesinde yöntemler konusunda ipucu verilir. Ayrıca bu raporlar ve mektuplarda siyasi güçlerin, özellikle Asurlu yöneticilerin, uğursuz olaylardan sakınmak ve kendi politikalarını oluşturmak için göksel kehanete başvurduğu bildirilir. Göksel olayların aslında tahmin edilebilir olduğu bu dönemde fark edilmiş ve gerçek dönemlerinin tahminleri için çalışmalar yapılmıştır. Bu da matematiksel astronominin doğuşuna yol açmıştır (Brown, 2006).

Eskiçağ Mezopotamya göksel incelemelerinin son evreleri Geç Babil Dönemi olarak adlandırılan MÖ 1000-0 yılları arası dönemdir. Uzun vadeli gözlemlere dayanan periyodik gök olaylarını tahmin etmek için artan matematiksel yöntemlerin karmaşıklığı, bu dönemde göksel kehanet geleneğinin popülerliğini düşürmüştür. Bunun yerine burçlara ağırlık verilmiş ve burçlar, bu dönemde tasarlanmıştır. Yine bu dönemde, gök

olaylarının tarihlerini ve koordinatlarını belirlemeye yönelik yöntemler astroloji ve kişisel göksel kehanetlerin gelişmesine yol açmıştır (Markham, 2014). Burçlara ve yıldızlara bakarak büyü yapma bu dönemde popüler hale gelmiştir (Kaçar, 2020). Özellikle Büyük İskender'in doğu seferi ve Yakın Doğu'nun diğer bölgeler ile etkileşimi sayesinde Mezopotamya göksel biliminin teknikleri ve konsepti Mısır, Yunan ve en nihayetinde Roma'yı ve hatta Hindistan'ı bile etkilemiştir (Cumont, 1912).

3.5. Göksel Kehanetler

Babil dünya görüşünde tanrılar; geçmişi, bugünü ve geleceği bilirken, insanlar sadece bugünü ve geçmişin bir kısmını biliyorlardı. Bu geleceği öğrenme merakı, onları kehanet yapmaya itmiştir. İnsanlar, kehanet yoluyla gelecekte ne olacağını ve olacak olan olaylara tanrılar sayesinde müdahale edebileceklerine inanmışlardı. Bundan dolayı gökyüzündeki gezegenleri; Venüs (İnanna/İstar), Mars (Nergal), Güneş (Utu/Şamaş), Ay (Nanna/Sin), Satürn (Ninurta), Jüpiter (Marduk) ve Merkür (Nabu) gezegenlerini incelediler. Bununla da yetinmeyip bu gezegenleri kişileştirerek her birini taptıkları önemli tanrılar ile özdeşleştirdiler. Bu konuda tanrılar ve kehanet rahipleri birlikte çalışmaya başlamışlardı. Babilliler, kaderci değillerdi. Kaderin; dualar, ritüeller ve adaklar yoluyla değişebileceğine inanıyorlardı. Bu da tanrılar ve insanları kehanet vasıtasıyla bir diyaloga girmelerini sağlıyordu. Yazılan metinler ve yorumlar, sanki tanrıların sözleriymiş gibi algılandı. Babilliler ve Asurlular, gök cisimlerinin hareketlerini, göğün bir yazısı yani tanrılardan gelen bir mesaj olarak algıladılar. Her hareketleri, şekilleri ve renklerini tanrıların yazdığı ilahi bir Göksel Yazı (Şitir Şame) olarak gördüler. Bu da göksel kehanet ve kahinlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Kehanetle ilgilenen kahinler şu şekilde sınıflandırılırdı (Mieroop, 2016; Rochberg, 2004):

a) Kâtip-Yazıcı (Tupşarru): Kehanet dünyasında binlerce erkek ve kadının görev yaptığı Tupşarru başlığı altındaki kişiler, kâtip ve yazıcı olarak gökte ve yerde meydana gelen kehanetleri yazıyorlardı. Alanlarında son derece uzman hale gelmişlerdi. Bazıları da Enuma Anu Enlil serisinde Tupşar (yazmak) olarak isimlendirilirdi.

b) Barû (kehanette bulunan kişi): Tanrılarla birlikte çalıştığı ve mesajlarını insanlara okuyan, bildiren kişiydi.

c) Aşipu (kötü ruhları kovan kişi): Sadece kötü ruhları kovmakla kalmayıp insanlarda mevcut işaretleri inceleyen aktif bir kahindi.

d) Asû (hekim), Kalû (ağıtçı): Bitkiler ve minerallerden meydana gelen ilaçlar ile kötü ruhları kovmaya çalışanlara Asû, ritüel ve ayinlere ağıt ve şarkılarla eşlik eden kişilere ise Kalû denirdi.

Kehanet materyallerinin çoğu Asurbanipal'in kütüphanesinden çıkmıştır. Bu kütüphane, günümüze kadar neredeyse eksiksiz bir kaynak sağlamıştır. İçinden Babillilere ait 746 tablet çıkmıştır. Bunlardan yarıya yakını astronomik, diğer çoğunluğu ise hayvanların iç organlarından kehanet üretme ile alakalı ve yeryüzü ile alakalı kehanetlerden oluşmaktadır. Bunlar içinde göksel kehanet serisi Enuma Anu Enlil ile ilgili 70 tablet, Şumma alu (yeryüzü) ile ilgili 120 tablet, Şumma izbu (doğum) ile ilgili 24 tablet, Sakkiku (teşhis) ile ilgili 40,

Alamdimmu (Fizyonomi) ile ilgili 23, Zaıqu (rüya) ile ilgili 11, Bârutu (hayvan iç organları) ile ilgili 99 tane tablet vardır (Rochberg, 2018).

Mezopotamyalılar, kehanet üretirken belli bir sisteme göre hareket etmişlerdir. Bütün kehanetler belli bir formata göre şekil alırdı; Eğer X varsa-olursa, Y vardır-olur. Buna göre iki element ele alınır ve kâhinin yorumuna göre olumlu veya olumsuz şekillenirdi. Bu format, Yunan dünyasını da etkilemiş olsa gerek ki, onlarda da gökyüzündeki cisimlere bakarak Protasis (Soru soruldu) ve Apodosıs (Geri dönüldü) şeklinde bir format geliştirilmişti (Mieroop, 2016).

Eskiçağ Mezopotamya'sında üretilen göksel kehanetlerin en önemlileri Enuma Anu Enlil adlı göksel kehanet serisinde bulunmaktadır. Enuma Anu Enlil, Bir Zamanlar Anu-Enlil şeklinde çevrilebilir. İçeriğinde 70 tablet ve yaklaşık 7000 tane kehanet bulunur (Barton, 1994). Göksel inceleme ve göksel bilimin ilk örneklerinden olan bu kehanet serisi, dört bölüme ayrılabilir; Sin (Ay) kehanetleri, Şamaş (Güneş) kehanetleri, Adad (Hava) kehanetleri, İstar yani Venüs gezegeni üzerinden yıldız ve gezegen kehanetleri. Uruk ve Asur'dan çıkan tabletlerin birleşimi olan bu seri, 1-22 arası ay kehanetleri grubu (Verderame, 2002) ve 23-24-29-30 arası tabletler güneş kehanetleri grubu olarak Uruk'tan çıkmıştır (Baysal, 2018).

Katalogun çoğunlukla kırık ve okunmaz olan bölümleri ise okunamamış ve etiketlenememiştir. Diğer kalan bölümler ise Asur'dan çıkan 39-62 arası hava, gezegen ve yıldızlar ile alakalı olan kehanetlerdir (Hunger & Pingree, 1999). 63. Tablet ise Babil kralı Ammişaduqa döneminde kaleme alınan Venüs gezegeninin gözlemlerini içermektedir. 63'ten 70'e kadar olan tabletler ise gezegen ve takımyıldızları ile ilgili kehanetleri içermektedir (Baysal, 2018). Başlıca gezegenler ile ilgili kehanetler aşağıdaki gibidir:

Başlıca ay kehanetleri şu şekildedir (Fincke, 2016):

- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve güney rüzgârı eserse, Akad kralı ölecek ve ülkesi küçülecek; Bu Akad ve Elam için bir tutulmadır.
- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve kuzey rüzgârı eserse, Akad'ın vergilendirilebilir arpasında düşüş olacak ve dünyanın kralı ölecek.
- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve kuzey rüzgârı eserse, Akad'ın vergilendirilebilir arpasında düşüş olacak ve dünyanın kralı ölecek.
- Eğer kuzeyde tutulma başlar ve doğu rüzgârı eserse, Subartu'nun [...] genişleyecek; düşman, Subartu ve Akad ülkelerini sömürecek, dünyanın kralı ölecek.

Başlıca güneş ile ilgili kehanetler şu şekildedir (Fincke, 2014):

- Eğer güneş, Arahsamnu (Kasım) ayının 1. gününde [...] görünürse, gökten yağmurlar ve seller [...] gelecek yıl gökten yağmurlar ve kuyulardan seller [...] .
- Eğer güneş, Arahsamnu ayının 1. gününde siyah bulutlar içinde görünürse; yukarı doğru hareket ettiğinde Adad fazlasıyla gürleyecektir fakat gökten yağmur yağmayacaktır.

Başlıca hava ile ilgili kehanetler şu şekildedir (Gehlken, 2012):

- Eğer Nisannu ayında güney rüzgârı eserse, kralın toprakları çileden çıkacak.
- Eğer güney rüzgârı nisanda eserse, ilk günden otuzuncu güne kadar esecek.

4. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Eskiçağ Mezopotamya insanı, yazı öncesi dönemlerde bile doğa ile iç içe yaşamış ve doğada deneyimlediği doğa olaylarına kendince anlamlar yüklemiştir. Bu doğa olaylarının öylece olamayacağını düşündüğü için bunların hepsine hükmeden göksel bir varlığın olması gerektiği kanısına varmıştır. Gökyüzüne baktıklarında uçsuz bucaksız bir yer ve ulaşılamaz bir mekan bilinçlerinde canlanmıştır. Bu yüzden gökyüzü onlarda bir aşkınlığa sebep olmuş ve Hiyerofani yani kutsal, gökyüzünde tezahür etmiştir. Bu kutsal varlığa ulaşmak için ilk başlarda dağları ve tepeleri kullanan Mezopotamya insanı, sonradan inşa ettikleri tapınaklar, bir diğer ismi ile Zigguratların en üst katına çıkarak ibadet ediyorlardı.

Gökyüzündeki yıldızlar, meteorlar, gök kuşakları, fırtınalar, ayın hareketleri, güneşin doğup batması, An/Anu'nun Hiyerofanileri sayılmıştır. Lakin gökteki kutsal varlık olan An/Anu, ulaşılmazdı ve zaman geçtikçe ikinci plana atıldı. Deus Otiosus'e yani tanrının ulaşılmazlığına yenik düşen gökteki kutsal varlık, kendi hiyerofanilerini daha genç ve dinamik tanrılara bırakmak zorunda kalmıştır. Örneğin; güneşi bir güneş tanrısına, fırtınayı bir fırtına tanrısına ve ayı bir ay tanrısına bırakmak gibi. Bu durumdan Mezopotamya gök tanrısı An/Anu'da etkilenmiştir. Özellikle şehirleşmenin de etkisiyle onun hiyerofanilerini oğlu Enlil almıştır. Babilliler döneminde ise An/Anu'nun bütün hiyerofanileri tanrı Marduk'a geçmiştir.

Eskiçağ Mezopotamya insanı, gökyüzünü inceleyerek günümüzde bile kullanılan astronomik ve astrolojik bilgileri miras bırakmışlardır. Gökyüzündeki gezegenleri inceleyen Mezopotamya insanı, bu gök cisimlerinin hareketlerini sanki tanrıların işaretleri gibi görerek bu hareketlerden göksel kehanetler üretmişlerdir. Bu incelemeler sonucunda takvimlerini düzenlemişler, yılın 360 güne tekabül edeceğini varsaymışlar ve tarım işlerinde hasat veya ekim zamanlarını tam tahmin edebilmek için kullanmışlardır. Zamanla bu göksel incelemeleri, etraflarındaki memleketleri de etkileyerek; Anadolu, Mısır, Yunan, Roma ve hatta Hindistan'a bile yayılmıştır.

Teşekkür/Bilgilendirme

Bu makale, "Eskiçağ Mezopotamya İnanışlarında Gök Hiyerofanisi ve Yunan Dünyasına Etkisi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Yazarların Katkısı

Bu makale, Harun Duman tarafından yazılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2011). *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açidan Değerlendirilmesi*. İz Yayıncılık, ISBN: 978975355820, 313-127s.
- Annus, A. (2016). The Heavenly Counterparts of Adapa and Enoch in Babylonia and Israel. https://www.researchgate.net/publication/341432342_The_Heavenly_Counterparts_of_Adapa_and_Enoch_in_Babylonia_and_Israel, Accessed 03.07.2021.
- Barton, T. (1994). *Ancient Astrology*. Routledge, ISBN 0203410718, 12s.
- Baysal, A. S. (2018). Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu, Gelişimi ve Kaynakları. *The Journal of Academic Social Science*, 65 (6), 461-475.
- Black, J. & Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar İfritler Semboller* (çev. Hasgül, N). Aram Yayıncılık ISBN: 9758242806, 31-29s.
- Brown, D. (2006). Astral Divination in the Context of Mesopotamian Divination, Medicine, Religion, Magic, Society and Scholarship. *East Asian Science Technology and Medicine*, 25, 69-126.
- Civil, M., Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. & Reiner, E. (1968). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago* (AII). Oriental Institute of the University of Chicago, ISBN: 0918986079, 166s.
- Cooley, J. L. (2013). *Poetic Astronomy in the Ancient Near East: The Reflexes of Celestial Science in Ancient Mesopotamia, Ugaritic and Israelite Narrative*. Eisenbrauns, ISBN: 9781575062624, 83s.
- Cumont, F. (1912). *Astrology and Religion among the Greeks and Romans*. G. P. Putnam's Sons Press, ISBN: 151974188X, 4s.
- Dalley, S. (1989). *Myths from Mesopotamia Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*. Oxford University Press, ISBN: 0192835890791086, 182-185s.
- Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi* (çev. Özcan, M.E). Kabalcı Yayınevi, ISBN: 9786257030311, 40-43s.
- Eliade, M. (2018). *Dinler Tarihine Giriş* (çev. Özcan, L.A). Alfa Yayınları, ISBN: 9786051715544, 58-65-63-66-91-92-91-129-134s.
- Fincke, J. C. (2014). *Additions To Already Edited Enūma Anu Enlil (EAE) Tablets, Part 2: The Tablets Concerning the Appearance Of The Sun Published In Pihans 73 Part I*. Kaskal, 11, 103-139.
- Fincke, J. C. (2016). *Additions to Already Edited Enūma Anu Enlil (EAE) Tablets, Part 4: The Lunar Eclipse Omens From Tablets 15-19 Published by Rochberg-Halton in AfO Beih 22*. Kaskal, 13, 89-119.
- Frayne, D. R. & Johanna, H. S. (2021). *A Handbook of Gods and Goddesses of the Ancient Near East: Three Thousand Deities of Anatolia, Syria, Israel, Sumer, Babylonia and Elam*. Eisenbrauns, ISBN: 9781575068374, 18-19s.
- Gehlken, E. (2012). *Weather Omens of Enūma Anu Enlil: Thunderstorm Wind and Rain Tablets (44-49)*. Brill, ISBN: 9789004225886, 202-204s.
- Gündüz, Ş., Ünal, Y. & Sarıkçıoğlu, E. (1996). *Dinlerde Yükseliş Motifleri*. Vadi Yayınları, ISBN: 9786055830519, 10-23-14s.
- Leick, G. (1991). *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. Routledge Press, ISBN: 020302852X, 4-5-6s.
- Frankford, H. A., Wilson, J. A., Jacobsen, T. & Irwin, W. A. (1946). *The Intellectual Adventure of Ancient Man: An Essay on Speculative Thought in the Ancient Near East*. The University of Chicago Press, ISBN: 9780226260099, 138s.
- Hale, V. (2014). *Mesopotamian Gods Goddesses*. Britannica Educational Publishing, ISBN: 9781622751624, 46s.
- Hunger, H. & Pingree, D. (1999). *Astral Science in Mesopotamia*. Brill, ISBN: 9004101276, 7-13s.
- James, E. O. (1963). *The Worship of the Sky God: A Comparative Study in Semitic and Indo-European Religion*. University of London Press, ISBN: 0485174065, 9780485174069, 12-9-22-23s.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji* (çev. Gürol, E). Payel Yayınevi, ISBN: 9753880952, 145s.
- Kaçar, A. (2020). *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 47s.
- Markham, G. J. (2014). *Melothesia in Mesopotamia: Medicine, Magic and Astrology in the Ancient Near East*. De Gruyter, ISBN: 9781614517757, 27s.
- Mieroop, M. V. D. (2016). *Philosophy Before the Greeks: The Pursuit of Truth in Ancient Babylonia*. Princeton University Press, ISBN: 9780691157184, 92-96-114s.
- Nardo, D. (2007). *Ancient Mesopotamia*. Greenhaven Press, ISBN: 13 9780737734416, 29s.
- Oppenheim, A. L. (1974). *A Babylonian Diviner's Manual*. *Journal of Near Eastern Studies*, 33 (2), 197-220.
- Oppenheim, A. L. (1974). *Man and Nature in Mesopotamian Civilisation* (ed. Charles Coulston Gillispie), *Dictionary of Scientific Biography* (s. 634-666). Charles Scribner's Sons, ISBN: 0684169622, 634s.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrıya Dair* (çev. Aydın, F). İz Yayıncılık, ISBN: 10 9753555377, 27s.
- Pinches, T. G. (1906). *The Religion of Babylonia and Assyria*. Archibald Constable Company Press, ISBN: 0524009589, 50s.
- Rennie, B. S. (2007). *Mircea Eliade and the Perception of the Sacred in the Profane: Intention, Reduction and Cognitive Theory*. *Temenos*, 43 (1), 73-98.
- Rochberg, F. (2004). *The Heavenly Writings: Divination, Horoscopy and Astronomy in Mesopotamian Culture*. Cambridge University Press, ISBN: 9780521830102, 210-212s.
- Rochberg, F. (2018). *The Catalogues of Enūma Anu Enlil*. (ed. Ulrike Steinert), *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues* (ss. 121-136), De Gruyter, ISBN: 9781501513633, 121s.
- Selz, G. J. (2008). *The Divine Prototypes*. (ed. Nicole Brisch) *Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond* (ss. 13-31). The Oriental Institute of the University of Chicago Press, ISBN: 139781-885923554, 13s.
- Sümer, N. (2018). *Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi*. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 257-269.

- Tosun, M. & Yalvaç, K. (2002). Sümer, Babil. Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, ISBN: 9789751601940, 87-187s.
- Verderame, L. (2002). Enuma Anu Enlil Tablets 1-13. (ed. John M. Steele & Anette Imhausen), Under One Sky: Astronomy and Mathematics in the Ancient Near East (s.s 447-458). Ugarit Verlag, ISBN: 3934628265, 442s.
- Widengren, G. (1950). The Ascension of the Apostle and the Heavenly Book: King and Savior III. A.B. Lundequistska Bokhandeln Press, 7-8-14s.
- Wilson, E. J. (1994). Holiness and Purity in Mesopotamia. Kevelaer Butzon and Bercker Press, ISBN: 376669895X, 22s.



© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>